

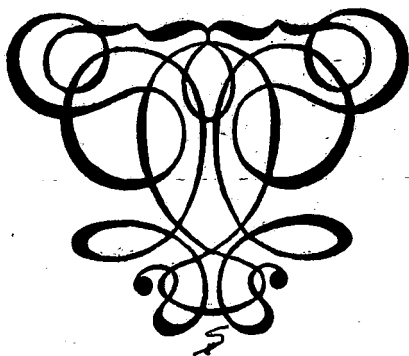
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Ernst Höljer, Sveriges uppdelning på naturliga jordbruksområden. — **Otto Grönlund**, Till frågan om referendum. — **Översikter och meddelanden**: I. Politik: Kommunalförfattningssakkunnigas betänkande II. Av *Sven Odén*. — Kommunalförfattningsfrågor vid 1921 års riksdag. Av *J. E. Nilsson*. — De internationella arbetskonventionerna. Av *Östen Undén*. — Länder-fördelningen i Tyska riket enligt 1919 års författning. Av *S. Wallengren*. — II. Statistik och ekonomi: Jordbruksstatistiken. Ur den nyare statistiska litteraturen. Av *S. D. Wicksell*. — **Litteraturgranskningar**: Gösta Bagge, Arbetslönsens reglering genom sammanslutningar. *Sven Helander*, Vår moderna handel. *Thv. Aarum*, Ökonomiske sammenslutninger med monopolistisk tendens. Anm. av *Emil Sommarin*.

ÅRG. 24

OKTOBER 1921

HÄFT. 4

LUND · · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:—

PRENUMERATIONSANMÄLAN.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT har från och med år 1919 övergått till ny ledning. Den Fahlbeckska stiftelsen, grundad genom den förutvarande utgivarens storartade gåva vid Lunds Universitets 250-års-jubileum, har i överensstämmelse med gåvobrevet övertagit Statsvetenskaplig Tidskrift för politik, statistik och ekonomi under denna samma titel, med tillägget Ny följd.

Tidskriftens syfte och allmänna uppställning är densamma som tidigare. Den kommer sålunda att liksom förut innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning kortfattade översikter och meddelanden, avseende att hålla läsaren å jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur.

Tidskriften vill, framgent som hittills, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet. Den vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom dess ovan angivna ram.

Tidskriftens redaktion handhaves under överinseende och medverkan av Fahlbeckska stiftelsens kollegium, närmast av undertecknad **WALLENGREN** såsom kollegiets redaktionssekreterare och tidskriftens ansvarige utgivare. För redaktionen av »översikter och meddelanden», avdelningen »statistik och ekonomi», medverkar docenten **SVEN WICKSELL**.

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år. Lösa häften säljas i mån av tillgång till ett pris av c:a 75 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos »Redaktionen av Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1920.

Sigfrid Wallengren.
Professor i statskunskap
och statistik.

Robert Malmgren.
Professor i stats-, förvaltnings-,
kyrko- och folkrätt.

Emil Sommarin.
Professor i nationalekonomi
och finansrätt.

Arthur Stille.
Professor i historia.

Lauritz Weibull.
Professor i historia.

Martin P:n Nilsson.
Professor i klassisk fornkun-
skap och antikens historia.

Av *Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen* har utkommit:

- I. **SVEN HELANDER:** Marx och Hegel. En kritisk studie över socialdemokratisk världsåskådning. Pris 4 kronor.

SVERIGES UPPDELNING PÅ NATURLIGA JORDBRUKSOMRÅDEN.

Av

BYRÅCHEFEN ERNST HÖIJER.

Den officiella jordbruksstatistikens utan tvivel viktigaste uppgift är att skapa kännedom om jordbruksproduktionens omfattning för att därigenom sätta statsmakterna i tillfälle att bedöma storleken av den inhemska tillgången på vegetabiliska och animaliska livsmedel samt de förändringar, som denna tillgång är underkastad från år till år. Men den får därför icke, lika litet som någon annan gren av statistiken, nöja sig med att endast framlägga nakna kvantitetsuppgifter. Den måste även sträva efter att, så långt det med den statistiska metoden är möjligt, undersöka och klarlägga förutsättningarna för jordbruksproduktionens ställning vid en viss tidpunkt och orsakerna till däri inträffade förändringar samt, i den mån den senare uppgiften faller utanför den administrativa statistikens eget område, åtminstone framlägga materialet i en sådan form, att den jordbruksekonomiska forskningen sättes i stånd att utnyttja detsamma för sina syften.

För att jordbruksstatistiken skall kunna fylla denna senare uppgift, fordras en detaljerad bearbetning av materialet i två olika riktningar. Först och främst är en fördelning av brukningsdelarna på storleksgrupper en absolut nödvändig sak. Lika litet som inom befolkningsstatistiken det allmänna dödstalet utan åtskillnad för åldersgrupper ger en uttömmande eller ens tillförlitlig bild av dödligheten inom en befolkning, lika litet kunna jordbruksstatistikens siffror, om de anföras i summor eller medeltal för alla brukningsdelar inom ett område, giva en tillräcklig inblick i jordbrukets förhållanden. I detta avseende har inom den svenska jordbruksstatistiken ett stort framsteg gjorts vid den av statistiska centralbrån

utförda bearbetningen av det vid 1919 års arealinventering och husdjursräkning insamlade materialet, som därvid fördelats på nio storleksgrupper efter omfattningen av de särskilda brukningsdelarnas åkerareal.

Det andra villkoret är materialets sammanställning ur geografiska synpunkter. Ett särskilt önskemål är därvid, att den officiella jordbruksstatistiken i sina publikationer framlägger resultaten för så små områden som möjligt, d. v. s. hos oss för varje särskild kommun. Då kan den eventuella forskaren göra alla de sammanställningar, som han för sitt särskilda syfte kan behöva. Men många gånger är materialet alltför detaljerat för att med rimliga kostnader tillåta så fullständig publicering. Detta gäller t. ex. om den nyssnämnda bearbetningen på nio storleksgrupper vid 1919 års arealinventering och husdjursräkning, där ett framläggande av sockensiffror skulle ha kommit den tryckta berättelsen att svälla från 250 sidor till närmare det sexdubbla. I dylika fall är det givetvis nödvändigt att vid publiceringen sammanföra kommunerna till större områden. Och även där materialet medger en publicering sockenvis, kan jordbruksstatistiken icke undgå att vid analysen av de erhållna resultaten göra sammanställningar för större områden.

De områden, det vid en dylik sammanställning kan bli fråga om, därest man vill följa den administrativa indelningen, äro härad och län. Men inom många härad och inom det stora flertalet län äro de naturliga förutsättningarna för jordbruket mycket växlande, och det nära samband, som råder mellan jordbrukets ståndpunkt och utveckling å ena sidan samt de viktigaste produktionsfaktorerna, jordmån och klimat, å den andra, medför, att inom dylika olikartade områden det jordbruksstatistiska materialet måste bliva alltför heterogent för att låta sig sammanfattas till en enhet. Detta jordbrukets beroende av naturförhållandena tar sig uttryck i ett naturligt urval, byggt på en flera århundraden lång erfarenhet i avseende på jordens lämpligaste användning.

Nödvändigheten av en uppdelning av materialet på naturliga områden framträder så mycket starkare, ju mera ingående den statistiska analysen göres av jordbrukets karaktär, exempelvis vid en uppdelning av brukningsdelarna på storleksgrupper. Inom ett län med olikartade naturförhållanden är i regel även jordfördel-

ningen olika, så att de större brukningsdelarna företrädesvis äro belägna på länets slättbygd, medan i skogs- eller bergsbygden brukningsdelarna i allmänhet äro mindre. Då på samma gång jordbrukets karaktär inom de båda områdena i regel är olika, skulle en redogörelse för jordbrukets beskaffenhet vid det större och mindre jordbruket bliva fullständigt vilseledande, om densamma uteslutande byggde på de sammanlagda siffrorna för länet i dess helhet. Endast om en dylik redogörelse grundas på ett så långt möjligt homogent material och begränsas till områden med någorlunda likartade naturliga förutsättningar för jordbruket, kan densamma på ett tillförlitligt sätt återspegla de för det större, medelstora och mindre jordbruket karakteristiska dragen.

Detta krav på, att jordbruksstatistiken måste taga hänsyn till naturförhållandena, innebär naturligtvis icke, att den utan vidare skall frångå den administrativa indelningen. Men vid sidan av siffrorna för hela riket samt för län och härad böra sammanställningar göras även för naturliga områden, och den ingående analysen av materialet får uteslutande bygga på de senare.

De här framförda synpunkterna ha många gånger förut betonats av andra och även i åtskilliga fall fått göra sig gällande i det praktiska statistiska arbetet. Inom de olika ländernas administrativa statistik ha de mer eller mindre trängt igenom bl. a. i Österrike, Ungern, Belgien och Förenta Staterna samt i någon mån även i Danmark. En mycket intressant undersökning av naturförhållandenas inverkan på jordbruket är för Bayerns del utförd av H. NIKLAS¹.

I den svenska statistiska litteraturen framträda samma synpunkter i någon mån redan i den officiella jordbruksstatistiken för år 1870, utarbetad av den framstående statistikern J. HELLSTENIUS, ehuru någon genomförd gruppering av siffermaterialet på naturliga områden icke förekom. Även GUSTAV SUNDBÄRG har framlagt belysande exempel på jordbrukets olikhet inom skilda delar av samma län², liksom även A. G. HÖGBOM i sina statistiska ka-

¹ *Bayerns Bodenbewirtschaftung unter Berücksichtigung der geologischen und klimatischen Verhältnisse.* München 1917.

² *Om produktionen och konsumtionen av våra viktigaste sädeslag.* (Kgl. Landbruksakademiens handlingar och tidskrift 1895.)

rakteristiker av Norrlands naturförhållanden ingående belyst dessas starka inflytande på det norrländska jordbruket¹. Slutligen framlade GUNNAR ANDERSSON i ett föredrag inför geologiska föreningen år 1911 ett utförligt motiverat förslag, att föreningen måtte hemställa till Sveriges geologiska undersökning och statistiska centralbyrån, huruvida det vore möjligt verkställa en gruppering i vissa fall av det statistiska materialet efter geologiska och naturhistoriska synpunkter. Förslaget ledde visserligen icke till något positivt resultat, men både i förslagsställarens anförande och i den därpå följande diskussionen belystes såväl de synpunkter, från vilka en dylik gruppering av det statistiska materialet borde verkställas, som även de svårigheter, som därmed äro förbundna.

Sedan genom de upprepade kristidsinventeringarna ett detaljerat och i många avseenden värdefullt material erhållits till belysning av jordbrukets ståndpunkt, gjordes i redogörelsen för 1917 års arealinventering början till en behandling av materialet efter naturliga synpunkter². Uppslaget fullföljdes närmare för det skånska jordbruket av FREDR. SANDBERG³, och slutligen genomfördes vid bearbetningen av materialet från 1919 års arealinventering och husdjursräkning för första gången i vår officiella statistik en fullständig uppdelning på naturliga områden⁴. Det är huvudsakligen de härvid vunna resultaten som i det följande skola framläggas, men dessförinnan torde det vara lämpligt att något diskutera sättet för den nämnda uppdelningens genomförande.

De naturförhållanden, som ha det största inflytandet på jordbrukets karaktär, äro berggrundens och de lösa jordlagrens beskaffenhet, landskapets topografiska bildning och klimatet. En uppdelning av landet på naturliga jordbruksområden förutsätter därför en ingående undersökning av dessa faktorerens utbredning. Som

¹ *Till frågan om trävaruindustriens betydelse för det norrländska jordbruket.* (Ekonomisk Tidskrift 1900.) *Om norra Sverige såsom jordbruksland.* (Ymer 1902.) *Om möjligheterna för en jordbrukskolonisation i övre Norrland.* (Ekonomisk Tidskrift 1904.) *Norrland. Naturbeskrivning.* (Norrländskt handbibliotek I. Uppsala 1906.)

² *Arealinventeringen den 20 juni 1917.* Stockholm 1918. Sid. 14 o. f.

³ *Jordbruksstatistiken och naturförhållandena.* (Landtmannen, Tidskrift för Landtmän 1919, h. 14 och 15.)

⁴ *Arealinventeringen och husdjursräkningen den 1 juni 1919.* Del I och II. Stockholm 1920.

hjälpmedel vid denna undersökning ha huvudsakligen använts Sveriges geologiska undersöknings jord- och bergartskartor, den av AHLENIUS m. fl. utgivna geografiska handboken *Sverige*, GUSTAV SUNDBÄRGS *Bygdestatistik* samt PER STOLPES *Geografiska betingelser för näringslivet inom Sveriges olika landsdelar*, de båda sistnämnda arbetena ingående som Bilaga V och VI till Emigrationsutredningens betänkande¹.

Vid uppdelningens genomförande i detalj har jag, för vinnande av större överskådlighet, avsiktligt bortsett från mindre väsentliga och rent lokala olikheter och verkställt en uppdelning, endast där växlingarna i naturförhållandena givit jordbruket en tydligt framträdande olika karaktär inom ett större sammanhängande område.

Av betydelse för jordbrukets beskaffenhet inom en trakt äro givetvis också ett flertal ekonomiska faktorer, särskilt det s. k. ekonomiska läget i förhållande till inköps- och avsättningsorter. Härtill har likväl vid indelningen ingen hänsyn tagits, lika litet som till de historiska faktorerna. Endast härigenom har det varit möjligt att genomföra en någorlunda likformig uppdelning med utgångspunkt från en enda indelningsgrund. Det må bli en uppgift för kommande detaljforskningar att för varje naturligt område i detalj utreda sistnämnda faktorerers inverkan på jordbruket, likaväl som att närmare klarlägga möjligen förekommande växlingar i naturförhållandena.

För att icke uppdelningen skulle medföra alltför mycket arbete och resultatens jämförbarhet med annat statistiskt material försvåras, har sockenindelningen i så stor utsträckning som möjligt bibehållits, trots det att gränserna för de naturliga områdena, såsom t. ex. marina gränsen, givetvis mången gång skära sockengränserna. Endast i Blekinge län har det visat sig nödvändigt att i åtskilliga fall göra en uppdelning, emedan ett flertal av länets socknar sträcka sig från kusten och långt upp i skogsbygden.

¹ I känslan av att en fullt tillfredsställande uppdelning icke kunde genomföras utan bistånd av den geologiska fackkunskapen, tillät jag mig att redan hösten 1917, då den första planen till uppdelningen upprättats, översända densamma till överdirektören och chefen för Sveriges geologiska undersökning med begäran att få den granskad. Trots det att jag därvid framhöll, att meningen vore att genomföra uppdelningen i den officiella jordbruksstatistiken, synes emellertid vederbörande egendomligt nog icke alls ha intresserat sig för saken, då något svar på framställningen ännu icke efter fyra år hörts av.

Fastställandet av gränserna mellan de olika områdena möter även den svårigheten, att övergången från ett naturligt område till ett annat i många fall sker endast så småningom, varigenom tvekan stundom kunnat uppstå, till vilketdera området en i övergångszonen belägen socken skolat hänföras.

En detaljerad plan för den av statistiska centralbyrån utförda uppdelningen av länen på naturliga jordbruksområden meddelas som bilaga till denna uppsats, däri det för varje kommun i hela landet är angivet, till vilket område densamma är räknad.

Det borde vara överflödigt att betona, att genom den på detta sätt utförda indelningen den föreliggande frågan icke blivit på ett slutgiltigt sätt löst. Den gör endast anspråk på att vara ett försök, men endast genom att på detta sätt föra över frågan från de allmänna önskemålens och diskussionernas stadium till det praktiska genomförandet kan man föra densamma åtminstone ett steg närmare sin lösning.

Den av statistiska centralbyrån genomförda uppdelningen på naturliga områden har så till vida bortsett från de administrativa gränserna, att den inom varje särskilt län genomfört en självständig indelning efter de naturliga förhållandena. Men de geografiska synpunkterna kunna föras ännu ett steg vidare. Likaväl som naturförhållandena inom ett och samma län kunna motivera en uppdelning av länet, kunna förhållandena inom olika angränsande län eller länsdelar vara så likartade, att de kunna sammanföras till ett enhetligt område. Därför är en uppdelning av landet efter naturförhållandena icke fullständigt genomförd, med mindre man helt och hållet övergiver länsindelningen och sammanför de naturliga områdena från olika län till större sammanhängande områden. Ett dylikt försök har av mig gjorts i det följande, varvid för hela landet erhållits fjorton områden eller landsdelar, vilkas omfattning närmare framgår av tab. 1 och även åskådliggöres av bifogade karta. Till det försök, vars resultat härmed framläggas, måste den reservationen fogas, att det icke alltid varit så lätt att sammanfatta de olika länsdelarna till enheter, som bilda fullt naturliga landsdelar; i några fall hade det otvivelaktigt för detta syfte varit önsk-

vårt, att statistiska centralbyråns uppdelning av länen gjorts något mera detaljerad.

Även andra forskare ha ur olika synpunkter sökt genomföra en liknande uppdelning av Sverige på ett större eller mindre antal landsdelar. GUSTAV SUNDBÄRG särskiljer de tre demografiska huvuddelarna Östsverige, Västsverige och Nordsverige, varvid det avgörande skiljemärket varit den högre eller lägre graden av fruktbarhet inom äktenskapet¹. Ur rent geografiska synpunkter har frågan upptagits av STEN DE GEER, som i syfte att åstadkomma »en allmänt brukad, fullständig, praktisk och så vitt möjligt naturlig indelning av vårt land i ett begränsat antal lättlärd landsdelar», föreslagit en uppdelning på åtta landsdelar, nämligen Övernorrland, Nedernorrland, Bergslagen, Mälarelandet, Östkustlandet, Västkustlandet, Skåne och Gottland². Ur speciell jordbrukssynpunkt är denna indelning dock icke lämplig, då densamma helt och hållet bygger på den administrativa länsindelningen och de olika landsdelarna därför innefatta trakter med vitt skilda naturförhållanden. Närmare den av mig föreslagna indelningen kommer då HELGE NELSONS fjorton kulturgeografiska provinser, Fjällområdet, Nordsvenska skogslandet, Nordsvenska siluområdet, Nordsvenska kustlandet, Gästrikland—Sydöstra Dalarne, Bergslagen, Mälardalen, Vänerlandet, Östgötalandet, Sydsvenska högländet, Skånska horstplatåområdet, Kristianstadsslätten, Skånska sydvästslätten samt Öland och Gottland³. Icke heller inom dessa provinser äro dock de naturliga betingelserna för jordbruket tillräckligt likartade, varjämte uppdelningens användbarhet för statistiskt bruk försvåras därigenom, att den är uppgjord utan hänsyn till de administrativa gränserna.

Överhuvud taget skall man icke begära, att de krav, som måste ställas på en uppdelning av landet på naturliga jordbruksområden, skola kunna tillgodoses av uppdelningar, som tillkommit i helt

¹ »Denna fördelning är grundläggande för varje framställning av befolkningsförhållandena, men den spelar säkerligen en roll också för vårt folks näringsliv, ehuru sammanhanget här är mera dunkelt och ännu i mycket ringa mån utforskat.» *Emigrationsutredningen*, bilaga V, sid. 4. Stockholm 1910.

² *Sveriges landsdelar*, Ymer 1918, sid. 25. — *Befolkningens fördelning i Sverige*, Stockholm 1919.

³ *Sveriges kulturgeografiska provinser*, Ymer 1918, sid. 341.

TAB. 1. Areal och folkmängd, absoluta tal.

O m r å d e n	Totalareal. Hektar	D ä r a v			Ängens värde i förh. till åkerens. %	Reducerad jordbruks- areal. Hektar	Folk- mängd år 1919	Jordbruks- befolk- ning
		Åker. Hektar	Naturlig äng. Hektar	Skog. Hektar				
<i>1. Skånska slättbygden.</i>								
a. Malmöhus län, slättbygden.....	281 039	234 720	8 949	20 240	91,7	242 926	403 468	99 794
b. Kristianstads län, »	123 230	87 586	2 981	22 164	64,5	89 509	85 791	41 579
Summa	404 269	322 306	11 930	42 404	84,2	332 435	489 259	141 373
<i>2. Sydsvenska mellanbygden.</i>								
a. Malmöhus län, mellanbygden.....	122 372	86 288	4 807	19 944	86,1	90 427	55 859	35 772
b. Kristianstads län, »	196 402	98 043	7 265	68 473	66,6	102 881	78 680	46 339
c. Blekinge län, slättbygden.....	122 854	36 209	4 333	66 187	45,0	38 159	104 094	28 687
d. Kalmar län, slättb. i N. o. S. Möre h:d...	92 774	32 337	2 343	54 298	65,0	33 860	39 683	14 808
Summa	534 402	252 877	18 748	208 902	65,9	265 327	278 316	125 606
<i>3. Sydsvenska höglandet.</i>								
a. Malmöhus län, skogsbygden	70 079	27 119	3 659	21 271	60,7	29 340	19 870	13 532
b. Kristianstads län, »	304 648	62 644	22 946	170 720	54,4	75 127	74 527	43 948
c. Blekinge » , »	166 210	26 341	9 443	102 986	32,4	29 401	44 364	24 692
d. Kalmar » , »	869 148	125 680	35 744	632 176	35,1	138 226	161 873	84 425
e. Kronobergs »	405 353	60 309	22 165	310 607	42,5	69 729	63 263	39 684
f. Jönköpings »	890 666	101 562	65 057	503 927	31,3	121 925	157 786	91 980
g. Östergötlands län, södra skogsbygden.....	1 061 688	140 001	84 833	643 431	26,0	162 058	223 878	107 829
h. Hallands län, skogsbygden	256 555	38 491	15 393	117 333	27,6	42 739	37 779	27 795
i. Älvsborgs » , södra höglandet	613 129	85 272	24 895	431 889	41,5	95 603	147 141	79 158
j. Skaraborgs län, sydöstra höglandet.....	183 976	54 950	7 750	96 081	39,1	57 980	47 417	29 573
Summa	4 821 452	722 369	291 885	3 030 421	34,3	822 128	977 898	542 616

<i>4. Öland och Gotthland.</i>								
a. Kalmar län, Öland	133 943	39 072	8 993	39 111	55,6	44 072	27 924	16 909
b. Gotthlands län.....	311 794	76 593	15 056	162 538	37,1	82 179	56 028	39 492
Summa	445 737	115 665	24 049	201 649	44,2	126 251	83 952	56 401
<i>5. Östgötaslätten</i>								
	369 032	166 519	12 745	167 524	50,7	172 981	203 120	76 621
<i>6. Västra Sveriges slättbygder.</i>								
a. Hallands län, slättbygden.....	220 579	108 549	5 283	50 652	45,0	110 926	110 261	54 782
b. Göteborgs o. Bohus län, kustlandet.....	427 886	90 479	9 890	150 073	57,0	96 116	409 209	76 981
c. Älvsborgs län, slättbygden	291 756	102 149	5 513	154 834	52,1	105 021	111 179	53 352
d. Skaraborgs » ; »	464 456	237 711	9 971	165 355	53,2	243 016	154 858	107 763
e. » » ; Falbygden	47 546	26 391	2 467	12 398	80,7	28 382	21 218	11 750
f. Värmlands » ; slättbygden	335 729	92 846	6 205	208 570	56,6	96 358	97 816	41 894
Summa	1 787 952	658 125	39 329	741 882	55,0	679 819	904 541	346 522
<i>7. Södra Bergslagen.</i>								
a. Östergötthlands län, norra skogsbygden	222 781	33 517	9 706	157 875	33,1	36 730	35 370	20 421
b. Skaraborgs län, nordöstra skogsbygden...	111 518	18 565	1 825	73 741	30,7	19 125	19 685	11 874
c. Örebro län, södra skogsbygden.....	127 523	18 226	1 625	94 880	42,9	18 923	23 798	12 951
Summa	461 822	70 308	13 156	326 496	32,0	74 778	78 853	45 246
<i>8. Mälar- och Hjälmabygden.</i>								
a. Örebro län, slättbygden	241 249	98 022	3 583	122 084	62,3	100 254	107 161	47 039
b. Södermanlands län.....	623 755	182 042	8 237	403 637	36,8	185 073	188 910	92 632
c. Stockholms stad o. län.....	752 172	164 849	15 857	493 983	51,0	172 936	640 805	86 398
d. Uppsala län	512 087	154 110	23 143	288 828	50,6	165 823	134 622	64 018
e. Västmanlands län, slättbygden	460 720	148 522	14 952	245 421	47,5	155 624	130 678	62 334
f. Kopparbergs » ; »	278 801	50 328	9 762	195 650	44,7	55 192	78 582	30 927
Summa	2 868 784	798 373	75 539	1 749 603	48,2	834 902	1 280 758	383 348

¹ Se noten å nästa uppslag.

TAB. 1 (forts.). Areal och folkmängd, absoluta tal.

Områden	Totalareal. Hektar	Därav			Ängens värde i förh. till Åkerns. %	Reducerad jordbruks- areal. Hektar	Folk- mängd år 1919	Jordbruks- befolk- ning
		Åker. Hektar	Naturlig äng. Hektar	Skog. Hektar				
<i>9. Norra Bergslagen.</i>								
a. Göteborgs o. Bohus län, bergsbygden.....	61 673	8 672	1 362	24 352	72,1	9 654	7 299	6 534
b. Älvsborgs län, Dalslands bergsbygd	262 926	33 060	5 471	209 426	45,1	35 527	39 758	26 259
c. Värmlands » , skogs- o. bergsbygden.....	1 419 138	102 287	27 787	1 158 486	38,6	113 013	166 207	94 285
d. Örebro » , Bergslagen	465 551	46 094	13 209	349 086	38,4	51 166	84 815	35 042
e. Västmanlands län, Bergslagen	183 099	17 186	5 415	140 371	33,5	19 000	36 016	10 506
f. Kopparbergs » , mellanbygden	1 556 661	50 908	62 975	1 214 817	29,9	69 738	156 449	65 267
Summa	3 949 048	258 207	116 219	3 096 538	33,6	298 098	490 544	237 893
<i>10. Kustlandet i nedre Norrland.</i>								
a. Gävleborgs län, kustlandet	1 254 282	103 996	50 710	987 398	44,9	126 765	234 534	74 542
b. Västernorrlands län, kustlandet	805 558	65 921	26 192	660 764	39,4	76 241	187 006	68 432
Summa	2 059 840	169 917	76 902	1 648 162	40,0	203 006	421 540	142 974
<i>11. Kustlandet i övre Norrland.</i>								
a. Västerbottens län, kustlandet.....	856 959	63 628	34 389	642 899	40,9	77 693	99 662	62 855
b. Norrbottens » , »	1 235 113	32 111	77 084	736 542	42,7	65 026	97 258	41 926
Summa	2 092 072	95 739	111 473	1 379 441	47,0	142 719	196 920	104 781
<i>12. Norrländska mellanbygden.</i>								
a. Gävleborgs län, inlandet	565 500	11 439	10 332	397 589	36,3	12 978	29 789	9 288
b. Västernorrlands län, inlandet.....	1 607 239	32 039	23 468	1 393 299	42,6	42 036	74 544	41 804
c. Västerbottens län, mellanbygden	938 479	17 178	33 536	727 252	35,3	29 016	34 023	23 499
Summa	3 111 218	60 656	67 336	2 518 140	36,7	84 030	138 356	74 591

13. Jämtländska siluområdet	1 372 113	44 418	22 334	987 389	41,7	53 731	73 323	32 827
14. Fjäll- och moränbygden ..								
a. Kopparbergs län, fjällbygden.....	989 385	4 291	5 335	663 181	51,0	7 012	14 847	6 234
b. Jämtlands län, återstoden av länet.....	3 389 083	22 093	21 188	2 283 530	34,3	29 360	56 815	25 016
c. Västerbottens län, inlandet.....	3 761 649	9 877	164 764	1 690 040	33,5	65 073	43 364	24 729
d. Norrbottens » »	8 630 896	10 084	119 865	2 820 818	34,1	50 958	81 444	25 430
Summa	16 771 013	46 345	311 152	7 457 569	30,2	152 403	196 470	81 409
Hela riket	41 048 754	3 781 824	1 192 797	23 556 120	37,9	4 242 608	5 813 850	2 392 208

¹ Reducerad jordbruksareal = summan av åker och naturlig äng, sedan ängen reducerats efter sitt värde i förhållande till åkern. Som mått på ängens relativa värde har därvid använts förhållandet mellan skörden per hektar av hö från naturlig äng och från odlad jord i medeltal för åren 1913—1917 enligt jordbruksstatistikens uppgifter. De härvid använda relationstalen meddelas för varje naturligt område i närmast föregående kolumn.

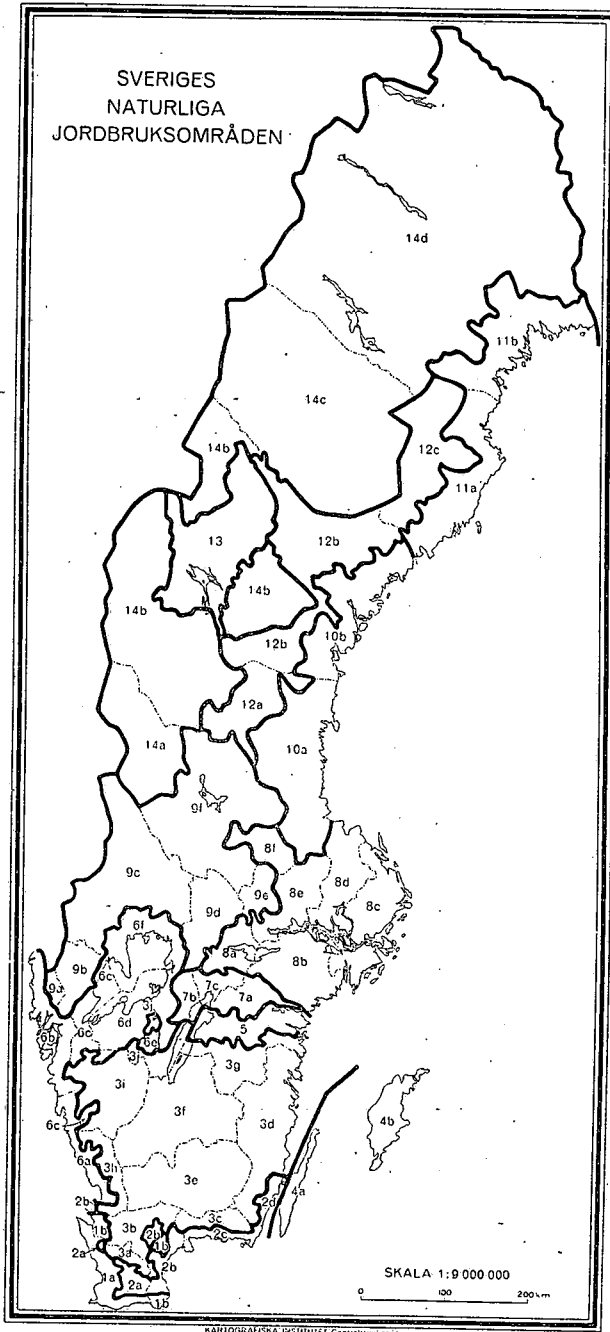
andra syften, lika litet som man kan vänta sig, att den ur jordbrukets synpunkt genomförda uppdelningen skall komma att passa även för andra ändamål.

Naturförhållanden. Den första landsdelen i den av mig verkställda uppdelningen är Skånska slättbygden. Den upptager, såsom kartan närmare utvisar, den skånska halvöns västra och södra kust till en bredd av 3—4 mil, varjämte dit räknats även

TAB. 2. Areal och folkmängd, relativa tal.

Landsdelar	Åker på 100 har av totalarealen. Hektar	Naturlig ång på 100 har åker. Hektar	Skog på 100 har av totalarealen. Hektar	Folkmängd på 100 har av totalarealen	Jordbruksbefolkning		
					på 100 har av totalarealen	på 100 har redueerad jordbruksareal	1 % av hela folkmängden
1. Skånska slättbygden.....	79,7	3,7	10,5	121	35	43	28,9
2. Sydsvenska mellanbygden ...	47,3	7,4	39,1	52	24	47	45,1
3. Sydsvenska höglandet	15,0	40,4	62,9	20	11	66	55,5
4. Öland och Gotland	25,9	20,8	45,2	19	13	45	67,2
5. Östgötaslätten	45,1	7,7	45,4	55	21	44	37,7
6. Västra Sveriges slättbygder...	36,8	6,0	41,5	51	19	51	38,3
7. Södra Bergslagen	15,2	18,7	70,7	17	10	61	57,4
8. Mälar- och Hjälmbygden..	27,8	9,5	61,0	45	13	46	29,9
9. Norra Bergslagen	6,5	45,0	78,4	12	6	80	48,5
10. Kustlandet i nedre Norrland	8,2	45,3	80,0	20	7	70	33,9
11. Kustlandet i övre Norrland	4,6	116,4	65,9	9	5	73	53,2
12. Norrländska mellanbygden..	1,9	111,0	80,9	4	2	89	53,9
13. Jämtländska siluområdet ...	3,2	50,3	72,0	5	2	61	44,8
14. Fjäll- och moränbygden	0,3	671,4	44,5	1	0,5	53	41,4
Hela riket	9,2	31,5	57,4	14	6	56	41,1

lerslätten omkring Kristianstad. Detta område har visserligen en totalareal av endast 404,000 hektar och är den näst minsta av de fjorton landsdelarna, men gynnsamma naturförhållanden ha samverkat till att göra den skånska slättbygden till vårt lands utan jämförelse viktigaste produktionsområde i fråga om jordbruksprodukter. Jordmånen utgöres, med undantag för Kristianstadsslättens och Ängelholmsslättens sedimentära lera, till allra största delen av moränlera, som från den underliggande berggrunden erhållit en hög kalkhalt och därför är mycket bördig. Av hela landsdelen äro omkr. 80% uppodlade, men särskilt i den sydvästra delen har odlingen fortskridit betydligt längre, så att åkerjorden

Förklaring till sifferbeteckningen meddelas i tab. 1.

upptager hela landarealen med undantag av några få procent. Även klimatet är efter svenska förhållanden mycket gynnsamt med blida höstar och vintrar; vegetationsperioden är till följd härav lång, vilket i många avseenden är av den största betydelse för jordbruket.

Närmast efter den skånska slättbygden följer ett område, som av mig försöksvis benämnts Sydsvenska mellanbygden. Det utgöres av sandmarksområdena i Malmöhus och Kristianstads län, samt slättbygderna i Blekinge län och i Norra och Södra Möre härad av Kalmar län. Landsdelens namn har valts icke endast med hänsyn till det geografiska läget utan även därför, att jordbruket i dessa trakter i många avseenden intager en mellanställning mellan den skånska slättbygdens och det sydsvenska höglandets till sin karaktär så vitt skilda jordbruk. I den skånska delen av mellanbygden, som helt och hållet ligger över marina gränsen, utgöres berggrunden av yngre, huvudsakligen till den kambrisk-siluriska och kritformationen hörande bergarter, och jordmånen är sandig. Det är berggrundens beskaffenhet som givit den skånska mellanbygden dess slättbygdskaraktär och som därigenom skiljer den från urbergsområdet i de innersta och norra delarna av Skåne, medan den sandiga jordmånen bestämmer dess karaktär gentemot den angränsande slättbygden. Av samma natur är slättbygden i fastlandsdelen av Kalmar län. Berggrunden är där yngre sandsten, och enligt vad C. J. ANRICK påvisat, synes det vara dess släta yta snarare än områdets läge under marina gränsen som gjort det samma till en jordbruksbygd, som skarpt skiljer sig icke endast från den inre skogsbygden utan även från den likaledes under marina gränsen liggande, men starkt kuperade trakten utefter norra delen av Kalmar sund¹. Slättbygden i Blekinge län ligger däremot med undantag för Listerhalvön, som geologiskt hör tillsammans med angränsande delar av Skåne, på urbergsgrund. (Slättbygd är en onekligen något oegentlig benämning på de blekingska kusttrakterna, då terrängen ofta är starkt kuperad.) — Hela den sydsvenska mellanbygden har en totalareal av 534,000 hektar, varav 253,000 hektar, eller 47%, åker. — Ett för hela denna landsdel gemensamt drag är det på våren och försommaren synnerligen torra klimatet,

¹ CARL JULIUS ANRICK: *Karta över Sveriges åkerareal*, Stockholm 1921, sid. 34.

som i förening med den övervägande sandiga jordmånen givit jordbruket en prägel, som i mycket avviker från andra landsdelars.

Det sydsvenska höglandet uppfyller med sina centrala delar hela Jönköpings och Kronobergs län och sträcker därifrån utlöpare till alla kringliggande län och ända ned i Malmöhus län. I öster går det i Östergötlands och Kalmar län ända fram till havet. Hela detta vidsträckta område upptager en areal av 4,821,000 hektar. Den allra största delen därav ligger över den marina gränsen, och då berggrunden, som i dylika fall alltid är av större betydelse för jordbruket än i trakter, som täckas av i det glaciala havet bildade sediment, utgöres av det hårda urberget, är en hårdbruten och karg morän den förhärskande jordmånen. Detta i förening med ett tämligen hårt klimat samt den starkt brutna terrängen äro de mest karakteristiska dragen i det sydsvenska höglandets naturförhållanden. Förutom moränjorden förekomma dock vidsträckta arealer av torvmossar och issjösediment, som lättare låtit sig uppodlas. En i någon mån avvikande ställning intages av områdets östra del, som utefter Kalmarsund och Östersjön är beläget under marina gränsen och där till följd härav sedimentära jordarter visserligen förekomma, men som dock till följd av den i hög grad söndersplittade terrängen i jordbrukshänseende står det sydsvenska höglandet närmast. — Till följd av den betydliga höjden över havet och det kontinentala läget har det sydsvenska höglandet ett ganska strängt klimat. Den för vegetationen allvarligaste olägenheten härav är de starka nattfrosterna, som ofta göra växtligheten stor skada. I fråga om nederbörden erbjuda höglandets västra och östra delar stora olikheter. De förra tillhöra Sveriges nederbördsrikaste områden, medan de östra, i regnskugga liggande delarna ha betydligt mindre nederbörd. Denna omständighet är, såsom vi längre fram skola se, av betydelse för jordbruket i avseende på de olika kulturväxternas utbredning. — Det är naturligt, att med de för jordbruket ogynnsamma naturförhållanden, som råda på det sydsvenska höglandet, uppodlingen skall vara föga framskriden. I genomsnitt för hela landsdelen upptager åkern 15% av totalarealen, men växlingarna äro helt naturligt inom ett så vidsträckt område ganska stora. Det högsta procenttalet, 38,7, gäller för skogsbygdsdelen av Malmöhus län, medan å andra sidan uppodlingen i en stor del av högland-

det icke når upp till 10% och särskilt i Uppvidinge härad, där berggrunden utgöres av hårda hälleflintbergarter, stannar vid den för sydsvenska förhållanden osedvanligt låga siffran av 5%. I stället intager skogen icke mindre än 62,9% av totalarealen, varigenom skogsbruket blivit en för jordbruket mycket viktig binäring. Även de naturliga ängarna ha, såsom tab. 1 och 2 utvisa, stor omfattning; mot 100 hektar åker svara nämligen 4 hektar naturlig äng. Från ängarna kan därför jordbruket hämta en stor del av sitt foderbehov och åkern i stället mera odelat användas till spannmålsodling.

De båda öarna Öland och Gottland intaga på grund av sin geologiska bildning en särställning, som väl motiverar deras sammanförande till en landsdel för sig. Berggrunden är bildad av kambrisk-siluriska bergarter och jordmånen till följd härav starkt kalkhaltig. I stora delar av området och främst på den öländska allvaren går dock berggrunden helt i dagen och omöjliggör därigenom all växtodling, och i andra trakter äro de lösa jordlagren mycket tunna. Å andra sidan finnas betydliga områden med djup och bördig moränlera, såsom Mörbylångadalen på Öland och trakten omkring Roma på Gottland. — Klimatet är tack vare det insulära läget mildt, men den ytterst ringa nederbörden på våren och försommaren är till svårt hinder för jordbruket. — Av totalarealen, som uppgår till 446,000 hektar, äro 25,9% uppodlade; skogen upptager på Gottland 52,1% men på Öland endast 29,2%.

Östergötlands län består av tre, från varandra starkt avvikande jordbruksområden. Den norra delen ned till förkastningslinjen utefter Boren, Roxen och Glan utgöres av en starkt kuiperad skogsbygd, i söder utbreda sig det sydsvenska höglandets norra utlöpare, och däremellan ligger den jämna och bördiga Östgötaslätten. Icke heller denna är i jordbrukshänseende av fullt enhetlig natur, ehuru olikheterna icke äro så stora, att en uppdelning på flera jordbruksområden varit nödvändig. Slättbygdens västra del inom ett triangelformigt område mellan Roxen, Tåkern och Motala är uppbyggd av siluriska bergarter, vilka givit den därpå vilande sedimentära leran en hög kalkhalt. Denna del av slätten är därför den bördigaste och mest uppodlade. I Dals härad längst i väster upptager åkern över 70% av arealen. Silurområdet upphör vid

Roxen, och i den del av slätten, som ligger öster därom, utgöres berggrunden av urberg. Av de lösa jordarterna har leran även här den största utbredningen, men dess kalkhalt avtager alltmera, ju längre man avlägsnar sig från siluområdet, och jämte leran täcker moränen betydliga områden, som bättre lämpa sig till skogsmark än till åker. Till följd härav är denna del av slätten betydligt mindre uppodlad än den västra; i Hanekinds härad omkring Linköping upptager åkern 50% av totalarealen och i häraderna på Vikbolandet endast 30%.

Kustlandet utefter Kattegatt och Skagerack samt slätten omkring Väneren ha sammanförts till ett stort område med benämningen Västra Sveriges slättbygder. Den del därav, som sträcker sig ned i södra Halland, hade möjligen med hänsyn till jordbrukets karaktär hellre bort föras till den skånska slättbygden, likaväl som norra Halland och hela Bohuslän har en alltför kuiperad terräng för att egentligen kunna räknas till slättbygden. Dessa trakter förete dock många andra drag, som nära överensstämma med denna landsdels karaktär i övrigt. Gränsen i Hallands län mellan slättbygd och skogsbygd, som här skiljer två områden med mycket olika karaktär, sammanfaller nära med marina gränsen¹, och även Vänerslätten avgränsas på de flesta håll från de omgivande skogsbygderna av samma naturliga skiljelinje, ehuru övergången här sällan är så skarpt markerad som i Halland. Det viktigaste undantaget är Falbygden, som ligger över marina gränsen, men som dock räknats till slättbygden på grund av terrängens jämna beskaffenhet och moränens från den underliggande siluriska berggrunden erhållna kalkhalt. På den egentliga Västgötaslätten äro de sedimentära jordarterna förhärskande, i slättens östra del, sydväst om Kinnekulle, en ganska kalkhaltig lera, men längre åt väster betydande sandavlagringar. Även på slätterna norr och väster om Väneren är jordmånen ungefär densamma, eller omväxlande lera och sand med överallt låg kalkhalt. I Bohuslän går urbergsgunden i mycket stor utsträckning i dagen, och endast i de talrika, smala sprickdalarna erbjuder den sedimentära leran lämplig jordmån för

¹ C. J. ANRICK har å sid. 33 i sitt förut anförda arbete meddelat en karta över södra Halland, som tydligt visar den stora skillnaden i åkerarealens utbredning på båda sidor om marina gränsen.

jordbruket. — Av denna landsdels hela totalareal, 1,788,000 hektar, äro i genomsnitt 36,8% uppodlade, men åkerarealens omfattning är inom olika trakter ganska växlande. Falbygden ligger visserligen över marina gränsen men är dock uppodlad till 55,5% av sin areal, och inom ganska vidsträckta områden av Skaraborgs och Hallands län samt Dalbosläätten har uppodlingen fortskridit i det närmaste lika långt som på den skånska slättbygden. Å andra sidan upptager åkern i Göteborgs och Bohus län endast 21,2% av totalarealen och på slättbygden i Värmlands län 27,7%. Den areal, som icke är odlad, är, med undantag för Göteborgs och Bohus läns kalmarker, till allra största delen bevuxen med skog, då de naturliga ängarnas omfattning numera i hela området är mycket obetydlig.

På övergången mellan Svea- och Götaland i norra Öster- och Västergötland samt södra Närke ligger ett område, som till allra största delen fylles av vidsträckta skogar och som här sammanfattats till en särskild landsdel med namnet Södra Bergslagen. Större delen av detta område har visserligen varit täckt av det glaciala havet, men på grund av den bergiga och brutna terrängen äro de sedimentära jordarterna sparsamt utbredda. Den förhärskande jordmån är i stället morän, vilken, då den leder sitt ursprung från urberget, är svårbruten och tämligen näringsfattig. Till följd härav äro endast 15,2% av totalarealen uppodlade, medan icke mindre än 70,7% upptagas av skogsmark.

Norr om sistnämnda område utbreder sig den vidsträckta Mälar- och Hjälmabygden, vartill här räknats hela Uppland och Södermanland, slättbygderna i Närke och Västmanland samt Dalälvens dalgång i Kopparbergs län från Tunaslätten ned till länsgränsen. Praktiskt taget hela detta område ligger under marina gränsen, och djupa leravlagringar bilda på många ställen vidsträckta, plana slätter. Denna lera utgör en i allmänhet mycket bördig, men på grund av sin styvhet mycket svårbrukad jordmån. I andra trakter är terrängen mera kuperad och de uppskjutande urbergskullarna täckas av morän, medan sedimenten lagrat sig i de mellanliggande dalgångarna. En tredje faktor av stor betydelse för danandet av områdets topografi och även för dess lämplighet som jordbruksbygd är rullstensåsarna, som här nått större utveckling än i andra delar av landet. Från

åsarna har sanden mångenstädes sköljts ut över den kringliggande lerslätten, varigenom jordmånen mindre väl lämpar sig som åkerjord. Berggrunden är överallt urberg utom på Närke-slätten, som vilar på kambrisk-siluriska bildningar, vilka förlänat såväl den däröver liggande leran som omgivande moränområden en rätt betydlig kalkhalt. Inom denna landsdel i övrigt äro de lösa jordlagren i regel kalkfattiga, utom i norra Uppland, där både moränen och leran äro kalkhaltiga på grund av sitt ursprung från de numera till största delen försvunna, till silurformationen hörande bergarterna inom Ålandshavs sänkingsområde och i trakten av Gävle. Landsdelens totalareal uppgår till 2,869,000 hektar, varav 27,8% äro uppodlade och 61% utgöras av skogsmark. Uppodlingen, vars utbredning helt och hållet bestämmes av de sedimentära jordarternas förekomst, är störst på slättbygden i Närke (40,6% av totalarealen) och minst på slättbygden i Kopparbergs län (18,2%). — Mälar- och Hjälmbygden har ett klimat, som på grund av det nordliga läget är åtskilligt ogynnsammare för jordbruket än Götalands slättbygder. Det är därvid i synnerhet den betydligt kortare vegetationsperioden, som lägger hinder i vägen för en mera intensiv jordbruksdrift. Norra Uppland är därjämte svårt utsatt för nattfroster under sommaren. Liksom i hela östra Sverige i övrigt äro våren och försommaren fattiga på nederbörd.

Om man från slätterna omkring de stora mellansvenska sjöarna fortsätter åt norr och väster, möter man en landsdel av helt annan karaktär, som efter de centrala delarna benämns Norra Bergslagen, ehuru dit även räknats en del områden, som icke tillhöra den egentliga bergslagen. Den omfattar hela Kopparbergs län utom den förut nämnda slättbygden kring nedre Dalälven samt fjällbygden i länets nordligaste del, skogs- och bergsbygderna i Västmanlands, norra Örebro och Värmlands län, Dalslands bergsbygd samt de båda högst belägna häraderna i det inre av Göteborgs och Bohus län. Med undantag för vissa trakter i närheten av de angränsande slättbygderna, där det glaciala havet sträckt sig in över det kuperade landskapets lägre belägna delar, ligger hela detta område över den marina gränsen. I de trakter, som legat under denna gräns, äro de sedimentära jordarterna förhärskande, men dessa utgöras till största delen av kalkfattig sand och bilda

därför en för jordbruket föga gynnsam jordmån. Landsdelens övriga delar täckas helt och hållet av morän, som från det underliggande urberget icke kunnat erhålla några för jordbruket mera värdefulla egenskaper. Ett undantag härifrån bildar dock Dalarnes silurområde norr och öster om Siljan samt trakten närmast sydost därom, där moränbildningarna i regel äro lerartade och kalkhaltiga och jordmånen alltså är bördig. — Det är naturligt, att i ett område av denna beskaffenhet endast en ringa del skall vara uppodlad; av totalarealen, som uppgår till 3,949,000 hektar, utgör åkern endast 6,5%, skogsmarken däremot icke mindre än 78,4%. Uppodlingens omfattning växlar dock betydligt inom områdets olika delar; den är störst i de dithörande häraderna i Göteborgs och Bohus län (14,1% av totalarealen) och minst i Kopparbergs län (3,3%). Även inom sistnämnda län är dock uppodlingen i silurområdet vid Siljan ganska långt framskriden, ehuru detta ej kommer till synes i den officiella statistiken, som ej meddelar siffror för mindre områden än socknar, vilka i denna trakt sträcka sig från den odlade bygden invid Siljan och långt ut i de omgivande ödemarkerna. Vid sidan av åkern har den naturliga ängen här liksom på det sydsvenska höglandet stor betydelse för jordbruket. På 100 hektar åker komma i genomsnitt för hela norra Bergslagen 45 hektar äng, och i den del av landsdelen, som tillhör Kopparbergs län, har den naturliga ängen t. o. m. större omfattning än åkern. — Hela norra Bergslagen ligger högt och på betydligt avstånd från havet, varför klimatet är hårt med långa, kalla vintrar och kort vegetationsperiod. I allt samverka naturförhållandena till att göra denna landsdel till en av de för jordbruket minst gynnade i hela landet; den bildar genom sitt läge en övergång till Norrland, men jordbruket intager i åtskilliga trakter av Bergslagen en svårare ställning än i stora delar av Norrland.

I Norrland råder en mycket stor skillnad i avseende på jordmånens beskaffenhet och andra naturliga förutsättningar för jordbruket mellan kustlandet och de inre delarna. Det förra är här uppdelat på två landsdelar, nämligen Kustlandet i nedre och övre Norrland. Vad som framför allt skiljer dessa båda landsdelar från det inre av Norrland är, att de varit täckta av det glaciala havet, och att till följd härav de där förekommande sedi-

mentära jordarterna, lera och sand, bilda en mycket gynnsammare jordmån för jordbruket än moränen, åtminstone i de trakter, där denna bildats av urbergsmaterial. Helt naturligt förekomma de sedimentära jordarterna i största omfattningen i de lågt belägna älvdalarna, dit till följd härav jordbruket till övervägande del är lokaliserat. Emellertid är det, just på grund härav, omöjligt att i statistiken med önskvärd noggrannhet uppdraga gränsen mellan kustlandet och det inre, emedan floddalarnas odlingsbygd utbreder sig långt in i det omgivande moränlandskapet och de stora socknarna i de allra flesta fall sträcka sig tvärs över floddalarna. Kustlandet i nedre Norrland, som omfattar hithörande delar av Gävleborgs och Västernorrlands län, upptager en areal av 2,060,000 hektar, varav 8,2% äro uppodlade. De båda nordligaste länens kustland har i det närmaste samma totalareal, eller 2,092,000 hektar, men åkern upptager där endast 4,6%. Även skogen är betydligt mera omfattande i kustlandets södra del. I stället har den norra delen och i synnerhet Norrbottens läns kustland mycket god tillgång på ängs- och mark, som där upptager något större areal än åkern. — Anledningen, varför det norrländska kustlandet här uppdelats på två skilda landsdelar, är klimatet, som på grund av de båda områdenas stora utsträckning i norr och söder skapar helt olika förutsättningar för jordbruket. Det är dock naturligt, att övergången från de av klimatet mera gynnade södra delarna till de nordligare med deras avsevärt kortare vegetationsperiod sker endast så småningom, och att gränsen mellan de båda landsdelarna därför måste bli tämligen godtycklig. Den stora skillnaden i klimatologiskt avseende mellan övre och nedre Norrland framgår emellertid bäst därav, att vegetationsperiodens längd i Norrbotten uppgår till endast 148 dagar men däremot i Hälsingland till 190 dagar, eller sex veckor mera, vilket givetvis är av stor betydelse icke endast för växternas mognad utan även för jordbrukets allmänna planläggning¹.

I trakten närmast omkring samt norr om Storsjön i Jämtland ända upp emot gränsen till Lappland utbreda sig siluriska bergarter, vilka äro av den betydelse för jordbruket, att området räknats såsom en särskild landsdel, det jämtländska silurområdet. Den kalkrika berggrunden har givit moränen, som här är den för-

¹ PAUL HELLSTRÖM. *Norrlands jordbruk*, sid. 14. Stockholm och Uppsala 1917.

härskande jordarten, en ur växtnäringsynpunkt gynnsam sammansättning, och tack vare denna omständighet intager jordbruket en betydligt gynnsammare ställning än i de omgivande delarna av länet. Motsatsen i avseende på jordmånens beskaffenhet tager sig även uttryck i uppodlingens olika omfattning, i det att åkern inom silurområdet upptager 3,2% av totalarealen men inom länet i övrigt endast 0,7%; i stället komma inom sistnämnda del 95,9 hektar naturlig äng på 100 hektar åker emot endast 50,8 hektar inom silurområdet. — Även i avseende på klimatet intager det jämtländska silurområdet en gynnad ställning på grund av sitt läge inom rätkhåll för de från Atlanten kommande milda och fuktiga vindarna.

Återstoden av Norrland, d. v. s. hela landsdelen med undantag av kustlandet och det jämtländska silurområdet, har av professor A. G. HÖGBOM med hänsyn till landets geologiska bildning och de lösa jordslagets beskaffenhet uppdelats på två områden, nämligen fjällregionen och skogsregionen¹. Av dessa har emellertid den förstnämnda ur jordbrukssynpunkt så ytterst ringa betydelse, att det icke ansetts nödvändigt att föra de dithörande trakterna till en särskild landsdel. Den stora skogsregionen upptager det breda mittbältet av Norrland och sträcker sig från marina gränsen i öster till fjällregionen i väster. På grund av svårigheten att med bibehållande av den administrativa sockenindelningen avgränsa skogsregionen gent emot kustlandet i öster, har densamma här uppdelats på två landsdelar, av vilka den ena benämns den Norrländska mellanbygden och utgör en övergång mellan kustlandet samt Fjäll- och moränbygden, som omfattar den egentliga skogsregionen jämte fjällregionen. Långt in i mellanbygden har en gång det glaciala havet sträckt sig utefter de nuvarande floddalarna, och där ha avsatt sig lera och sand, som utgöra denna landsdels viktigaste odlingsmark, under det att moränen visserligen upptager mycket större areal men däremot endast sällan är uppodlad. Inom fjäll- och moränbygden utgöras däremot de förhärskande jordarterna av morän och torvjord. Endast uppe i fjällregionen förekomma i större utsträckning issjösediment, som väl

¹ A. G. HÖGBOM. *Om norra Sverige såsom jordbruksland*. Ekonomisk Tidskrift 1904, sid. 314.

lämpa sig för odling, där sådan på grund av klimatförhållanden är möjlig. Den norrländska mellanbygden, som upptager de inre delarna av Gävleborgs och Västernorrlands län samt mellanbygden i Västerbottens län, upptager en areal av 3,111,000 hektar, varav 1,0% äro uppodlade. Till fjäll- och moränbygden ha räknats de inre delarna av Norrbottens och Västerbottens län, Jämtlands län utom det förutnämnda silurområdet samt den nordligaste delen av Kopparbergs län, som ifråga om naturens karghet och klimatets hårdhet är jämnställd med de sämst lottade delarna av Norrland. Totalarealen uppgår till 16,771,000 hektar, varav dock endast 0,3% utgöres av åker. Vid sidan av den obetydliga åkerjorden spela de naturliga ängarna för jordbruket en mycket viktig roll. På 100 hektar åker komma icke mindre än 671,4 hektar äng, och inom dithörande delar av Västerbottens och Norrbottens län upptaga ängarna mer än tio gånger så stor areal som åkern. — Klimatet är på grund av landsdelens nordliga och kontinentala läge samt höjden över havet mycket hårt. Icke minst gäller detta om landsdelens södra del, som skiljes från Atlantiska havet genom Norges högsta fjälltrakter.

(Forts.)

Bilaga.

Plan för uppdelning av länen på områden med hänsyn till jordbrukets naturliga förutsättningar.

1. Stockholms stad.
2. Stockholms län.
3. Uppsala län.
4. Södermanlands län.
5. Östergötlands län.

a) *Norra skogsbygden*, omfattande Finspånga läns h:d, av Gullbergs h:d Stjärnorp, av Östkind's h:d Kvarsebo, av Lösings h:d Krokek, av Bråbo h:d Simonstorp, av Aska h:d Västra Ny, av Bobergs h:d Kristberg;

b) *Östgötaslätten*, omfattande Åkerbo h:d, Hanekinds h:d, Björkekind's h:d, Memmings h:d, Dals h:d, av Kinda h:d Vårdnäs, av Vifolka h:d samtliga socknar utom Västra Harg, av Valkebo h:d samtliga socknar utom Nykil och Ulrika, av Gullbergs h:d samtliga socknar utom Stjärnorp, av Bankekinds h:d samtliga socknar utom Björsäter och Åtvid, av Hammarkinds h:d Västra Husby, Drothem, Skönberga, Mogata, Skällvik, av Skärkinds h:d Skärkind, Gistad, Gårdeby, av Östkind's h:d samtliga socknar utom Kvarsebo, av Lösings h:d samtliga socknar utom Krokek, av Bråbo h:d Kvillinge, av Lysings h:d Svanshals, Kumla, Rök, Heda och Västra Tollstad, av Göstrings h:d Högby, Hogstad, Järstad, Allhelgona, Bjälbo, Väderstad, Hov och Appuna, av Aska h:d samtliga socknar utom Västra Ny, av Bobergs h:d samtliga socknar utom Kristberg samt städerna;

c) *Södra skogsbygden*, omfattande Ydre h:d, av Kinda h:d samtliga socknar utom Vårdnäs, av Vifolka h:d Västra Harg, av Valkebo h:d Nykil och Ulrika, av Bankekinds h:d Björsäter och Åtvid, av Hammarkinds h:d Ringårum, Valdemarsviks köping, Börrum, Gryt och S:t Anna, av Skärkinds h:d Östra Ryd och Yxnerum, av Lysings h:d Stora Åby, Ödeshög och Trehörna, av Göstrings h:d Ekeby, Blåvik, Rinna, Åsbo och Malexander.

6. Jönköpings län.
7. Kronobergs län.
8. Kalmar län.

a) *Slättbygden i Norra och Södra Møre h:d*, omfattande av Norra Møre h:d samtliga socknar utom Kristvalla och Bäckebo, av Södra Møre h:d Söderåkra, Halltorp, Våxtorp, Arby, Hagby, Mortorp, Ljungby och Hossmo samt Kalmar stad;

b) *Öland*;

c) *Skogsbygden*, omfattande Norra Tjust's h:d, Södra Tjust's h:d, Tunaläns h:d, Sevede h:d, Aspelands h:d, Handbörds h:d, Stranda h:d, av Norra Møre h:d Kristvalla och Bäckebo, av Södra Møre h:d Torsås, Gullabo, Vissefjärda, Karlslunda, Oskar, Madesjö, Nybro köping, Orsjö och S:t Sigfrid samt städerna Oskarshamn, Västervik och Vimmerby.

9. Gottlands län.

10. Blekinge län.

a) *Skogsbygden*, omfattande av Östra h:d Rödeby samt norra delarna av Ramdala, Jämjö och Augerum, av Medelstads h:d Fridlevstad, Sillhövda, Tving, Eringsboda och Backaryd samt norra delen av Ronneby landsk., av Bräkne h:d Öljevult och Ringamåla samt norra delarna av Bräkne-Hoby, Hällaryd, Åryd och Asarum, av Listers h:d Jämshög och Kyrkhult;

b) *Slättbygden*, omfattande av Östra h:d Kristianopel, Torhamn, Sturkö, Tjurkö och Lösen samt södra delarna av Ramdala, Jämjö och Augerum, av Medelstads h:d Nätraby, Hasslö och Aspö, Listerby, Förkärla, Hjortsberga och Edestad samt södra delen av Ronneby landsk., av Bräkne h:d södra delarna av Bräkne-Hoby, Hällaryd, Åryd och Asarum, av Listers h:d Mörrum, Elleholm, Gammalstorp, Ysane, Mjällby och Sölvesborgs landsk. samt städerna.

11. Kristianstads län.

a) *Skogsbygden*, omfattande av Norra Åsbo h:d Riseberga, Färingtofta, Odelrunga, Perstorp, Hishult, Fagerhult, Örkelljunga, Rya, Tossjö och Vedby, av Södra Åsbo h:d Stenestad, av Västra Göinge h:d Nävlinge, Norra Mellby, Tjörnarps, Brönnestad, Mattered, Häglinge, Vankiva, Finja, Hörja, Röke, Torup, Norra Åkarp, Vittsjö, Visseltofta, Verum och Farstorp, av Östra Göinge h:d Hästveda, Osby, Loshult, Glimåkra, Örkened, Hjarsås, av Gärds h:d Äsphult, Linderöd, Djurröd, Huaröd och Hörröd, av Albo h:d Brösarp, Andrarum och Sit Olof samt staden Hässleholm;

b) *Mellanbygden*, omfattande av Bjäre h:d Grevie, Västra Karup, Torekov, Båstad och Hov, av Västra Göinge h:d Sörby, Gumlösa, Vinslöv, Stoby, Norra Sandby och Ignaberga, av Östra Göinge h:d Östra Broby, Emislöv, Knisslinge, Kviinge och Gryt, av Villands h:d Näsrum, Ivetofta, Ivö, Kiaby, Trolle-Ljungby, Gualöv, Oppmanna, Vånga, Fjälkinge, Nymö, Rinkaby, Åhus och Åhus köping, av Gärds h:d Vä, Västra Vram, Östra Vram, Köpinge, Lyngsjö, Träne, Vittskövle, Degeberga, Maglehem, Everöd och Östra Sönnarslöv, av Albo h:d Ravlunda, Södra Mellby, Vitaby, Eljaröd, Fågeltöfta och Rörum, av Ingelstads h:d Tranås, Onslunda, Kverrestad, Smedstorp, Tryde, Spjutstorp, Ullstorp och Benestad, av Järrestads h:d Gladsax och Östra Vemmerlöv samt staden Simrishamn;

c) *Kristianstadsslätten*, omfattande av Västra Göinge h:d Önnestad, av Östra Göinge h:d Färlöv och Norra Strö, av Villands h:d Österslöv, Fjälkestad, Gustav Adolf och Nosaby, av Gärds h:d Norra Åsum och Skepparslöv samt staden Kristianstad;

d) *Ängelholmslätten*, omfattande av Norra Åsbo h:d Östra Ljungby, Källna, Össjö, Munka-Ljungby, Tostarp och Gråmanstorp, av Södra Åsbo h:d samtliga socknar utom Stenestad, av Bjäre h:d Barkåkra, Rebelberga, Förslöv och Hjärnarps samt staden Ängelholm;

e) *Sydöstra slättbygden*, omfattande av Ingelstads h:d Glemminge, Tosterup, Hamnehög, Hannas, Östra Hoby, Ingelstorp, Valleberga, Löderup, Hörup, Bollerup, Övraby, Östra Herrestad, Östra Ingelstad och Borrby, av Järrestads h:d samtliga socknar utom Gladsax och Östra Vemmerlöv.

12. Malmöhus län.

a) *Skogsbygden*, omfattande av Luggude h:d Kägeröd, av Frösta h:d Fulltofta, Östra Äspinge, Östra Sallerup, Svensköp, Norra Rörum, Södra Rörum, Höör och Munkarp, av Färs h:d Frenninge och Långaröd, av Onsjö h:d Konga, Ask, Billinge, Röstånga och Hallaröd;

b) *Mellanbygden*, omfattande av Luggude h:d Ekeby, Risekatslösa och Södra Vram, av Torna h:d Silvåkra, Revinge, Hällestad, Everlöv, Veheröd och Blentarp, av Bara h:d Genarp, av Frösta h:d Hörby, Hörby köping, Lyby, Högeröd, Bosjöklöster, Harlösa, Hammarlunda, Gudmuntorp, Hurva och Holmby,

av Färs h:d samtliga socknar utom Långaröd och Frenninge, av Herrestads h:d Baldringe, av Vemmenhögs h:d Slimminge och Gustav, av Onsjö h:d Bosarp och Stehag;

c) *Slättbygden*, omfattande Oxie h:d, Skytts h:d, Ljunits h:d, Rönnebergs h:d, Harjagers h:d utom Stehag, av Luggude h:d Välluv, Bårslöv, Fjärestad, Frillestad, Hesslunda, Kropp, Mörarp, Allerum, Flenninge, Höganäs, Väsby, Viken, Brunnby, Farhult, Jonstorp, Välinge, Kattarp, Norra Vram, Bjuv, Halmstad, Ottarp och Kvistofta, av Torna h:d Hardeberga, Södra Sandby, Igelösa och Västra Odarslöv, Stävie, Lackalänga, Norra Nöbbelöv, Västra Hoby, Håstad, Borgeby, Stångby, Vallkärra, Dalby, Bonderup, Fjälje, Flädie, Lunds landskom., Stora Råby, Bjällerup, Gödelöv och Gårdstänga, av Bara h:d samtliga socknar utom Genarp, av Frosta h:d Östra Strö, Skarhult, Gårdstänga, Borrlunda och Skeglinge, av Herrestads h:d samtliga socknar utom Baldringe, av Vemmenhögs h:d samtliga socknar utom Slimminge och Gustav, av Onsjö h:d Annelöv, Norrvidinge, Kells-Nöbbelöv, Torrlösa, Norra Skrävlinge, Reslöv, Östra Karleby, Trollenäs och Västra Strö samt städerna.

13. Hallands län.

a) *Slättbygden*, omfattande av Höks h:d Tjärby, Laholms landsk., Rännelöv, Ysby och Skummeslöv, av Tönnersjö h:d Eldsberga, Snöstorp och Trönninge, av Halmstads h:d Övrahy, Holm, Söndrum, Vapnö, Harplinge, Steninge, Getinge, Revinge och Kvibille, av Årstad h:d Slöinge, Eftra, Skrea, Årstad, Vessige och Askome, av Faurås h:d Ljungby, Alfshög, Vinberg, Stafsinge, Morup, Köinge, och Svarträ, av Himle h:d Grimeton, Valinge, Tvååker, Spannarp, Hunnestad, Gödestad, Lindberg, Torpa och Träslöv, av Viske h:d samtliga socknar utom Sällstorp, av Fjäre h:d Ölmevalla, Landa, Frillesås, Gällinge, Fjärås, Hanhals, Tölö, Lindome, Älsåker, Onsala, Vallda och Släp samt städerna;

b) *Skogsbygden*, omfattande av Höks h:d Veinge, Knäred, Östra Karup, Hasslöv, Våxtorp och Hishult, av Tönnersjö h:d Tönnersjö, Enslöv, Torup och Bredared, av Halmstads h:d Enslöv, Torup, Kinnared och Slättåkra, av Årstad h:d Asige, Abild, Drängsered och Krogsered, av Faurås h:d Gällared, Gunnarp, Fagered, Källsjö, Ullared, Okome, Sibbarp och Dagsås, av Himle h:d Rolfstorp, Stannared, Skällinge och Nösslinge, av Viske h:d Sällstorp, av Fjäre h:d Idala och Förlanda.

14. Göteborgs och Bohus län.

a) *Bergsbygden*, omfattande Sörbygdens och Bullarens h:d;

b) *Kustlandet*, omfattande Askims h:d, Västra Hisings h:d, Östra Hisings h:d, Sävedals h:d, Inlands Södra h:d, Inlands Nordre h:d, Inlands Fräkne h:d, Inlands Torpe h:d, Orusts östra h:d, Orusts västra h:d, Tjörns h:d, Lane h:d, Tunge h:d, Stångenäs h:d, Sotenäs h:d, Vette h:d, Kville h:d, Tanums h:d samt städerna.

15. Älvsborgs län.

a) *Slättbygden*, omfattande Väne h:d, Bjarke h:d, Flundre h:d, Sundals h:d, av Ale h:d Skepplanda, Ale-Skövde, St Peter, Tunge och Starrkärr, av Kullings h:d Herrljunga, Tarsled, Remmene, Fölene, Eggvena, Algutstorp, Kullings-Skövde, Tumberg, Södra Härne, Brättensby och Landa, Hol, Siene, Lena, Fullstad och Bälinge, av Marks h:d Frissla, Örby, Kinna, Istorp, Öxnevalla, Horred, Berghem, Hajom, Surteby, Kattunga och Fotskäl, av Nordals h:d Ör, Gunnarsnäs, Holm, Melleruds köping och Järn, av Tössbo h:d Ämås landsk., Tösse, Tydje och Änimskog samt städerna Vänersborg, Trollhättan och Ämål;

b) *Dalslands bergsbygd*, omfattande Valbo h:d, Vedbo h:d, av Nordals h:d Dalskog och Skällerud, av Tössbo h:d Edsleskog, Mo och Fröskog;

c) *Södra högländet*, omfattande Vättle h:d, Gäsene h:d, Ås h:d, Bollebygd h:d, Vedens h:d, Redvägs h:d, Kjinds h:d, av Ale h:d Hålanda,

Kilanda, Nödinge och Östad, av Kullings h:d Horla, Skogsbygden, Bergstena, Långared, Alingsås landsk., Rödene, Ödenäs och Hemsjö, av Marks h:d Seglora, Kinnarumma, Skepphult, Torestorp, Öxabäck, Ålekulla, Kungsäter, Gunnarsjö, Grimmared, Karl Gustav, Sätla, Hyssna och Tostared samt städerna Alingsås, Borås och Ulricehamn.

16. Skaraborgs län.

a) *Slättbygden*, omfattande Hasslerörs tglg, Skånings h:d, Åse h:d, Viste h:d, Barne h:d, Laske h:d, Kinnefjärdings h:d, Kinne h:d, Kållands h:d, av Hova tglg. Lyrestad och Annehärad, av Binnebergs och Valla tglg Horn, Frösve, Odensåker, Tidavad, Låstad, Binneberg, Flistad, Götlanda, Varing, Locketorp, Böja, Timmersdala, Fågre, Trästena, Halna, Bällefors, Ekeskog, Hjälstad, Mo, Vad och Svenneby, av Kåkindes h:d Öm, Hagelberg, Sventorp, Forsby, Varola, Vårsås, Kyrkefalla och Mofalla, av Gudhems h:d Bjurum, Broddestorp, Hornborga, Sätuna, Håkantorps, Ljunghem, Edåsa och Bjärka, av Vartofta h:d Hömb, Acklinga, Agnetorp, Baltak, Fröjered, Fridene och Korsberga, av Valle h:d Norra Ving, Stenum, Skärv, Eggby och Istrum samt städerna Mariestad, Lidköping, Skara och Tidaholm;

b) *Falbygden*, omfattande av Gudhems h:d Gudhem, Östra Tunhem, Uggelum, Torbjörntorp, Friggeråker, Falköpings västra landsk., Segerstad, Valtorp, Stenstorp, Södra Kyrketorp, Brunnhem, Dala, Högstena, Borgunda, Sjögerstad och Rådene, av Vartofta h:d Åsele, Mularp, Tiarp, Varv, Kungslena, Dimbo, Hångsdala, Skörstorp, Östra Gerum, Kålvane, Slöta, Karleby och Falköpings östra landsk., av Vilske h:d Marka samt staden Falköping;

c) *Nordöstra höglandet*, omfattande av Hova tglg Hova, Finnerödja och Älgarås, av Binnebergs och Valla tglg Udenäs, Tived, Ransberg, Mölltorp, Karlsborg och Beateberg;

d) *Sydöstra höglandet*, omfattande Frökinds h:d, av Binnebergs och Valla tglg Säter, Berg och Lerdala, av Kåkindes h:d Ryd, Norra Kyrketorp, Våmb, Grevbäck, Bredvik, Norra Fågelås, Södra Fågelås och Hjo landsk., av Vartofta h:d Ottravad, Daretorp, Vellinge, Brandstorp, Habo, Gustav Adolf, Sandhem, Utvängstorp, Härja, Nykyrka, Kölingared, Bjurbäck, Valstad, Vättak, Kymbo, Suntak, Yllestad, Vistorp, Näs, Vartofta-Åsaka och Luttra, av Valle h:d Skarke, Öglunda, Norra Lundby, Häggum och Bolum, av Vilske h:d Vilske-Kleva, Ullene, Gökhem, Sörby, Floby, Göteve, Trävattna, Jåla och Grolanda samt städerna Skövde och Hjo.

17. Värmlands län.

a) *Slättbygden*, omfattande Ölme h:d, Våse h:d, Visnums h:d, Karlstads h:d, Grums h:d, Näs h:d, av Kils h:d Stora Kil, Frykerud och Nedre Ullerud, av Gillbergs h:d Gillberga samt städerna Karlstad och Kristinehamn;

b) *Skogs- och bergsbygden*, omfattande Färnebo h:d, Nyeds h:d, Nordmarks h:d, Jösse h:d, Älvdals h:d, Fryksdals h:d, av Kils h:d Övre Ullerud och Ransäter, av Gillbergs h:d Långserud, Stavnäs, Högerud, Glava, Värmskog och Svanskog samt städerna Filipstad och Arvika.

18. Örebro län.

a) *Södra skogsbygden*, omfattande Sundbo h:d, av Sköllersta h:d Svennevad och Bo, av Kumla h:d Lerbäck, av Grimstens h:d Ramundeboda och staden Askersund;

b) *Slättbygden*, omfattande Glanshammars h:d, Askers h:d, Hardemo h:d, Fellingsbro h:d, Örebro h:d utom Tysslinge och Kil, Sköllersta h:d utom Svennevad och Bo, Kumla h:d utom Lerbäck, Grimstens h:d utom Ramundeboda, av Edsbergs h:d Edsberg, Knista och Tångeråsa samt staden Örebro;

c) *Bergslagen*, omfattande Nora och Hjulsjö h:d, Karlskoga h:d, Grythytte och Hällefors h:d, Lindes och Ramsbergs h:d, Nya Kopparbergs h:d, av Örebro h:d Tysslinge och Kil, av Edsbergs h:d Hidinge, Kvistbro, Skagershult och Nysund samt städerna Nora och Lindesberg.

19. Västmanlands län.

a) *Bergslagen*, omfattande Skinnskattebergs h:d, Gamla Norbergs h:gl, av Snevringe h:d Ramnäs och Sura, av Åkerbo h:d Malma och Västra Skedvi;

b) *Stättbygden*, omfattande Tuhundra h:d, Siende h:d, Yttertjurbo h:d, Vagnsbro h:d, Norrbo h:d, Torstuna h:d, Simtuna h:d, Övertjurbo h:d, Våla h:d, Snevringe h:d utom Ramnäs och Sura, Åkerbo h:d utom Malma och Västra Skedvi samt städerna.

20. Kopparbergs län.

a) *Stättbygden kring nedre Dalälven*, omfattande Hedemora tglg, Folkare h:d, av Falu norra tglg Aspeboda och Vika, Falu södra tglg utom Silvberg samt städerna Säter, Hedemora och Avesta;

b) *Mellanbygden*, omfattande Leksands och Gagnefs tglg, Rättviks tglg, Orsa tglg, Nås tglg, Västerbergslags tglg, Falu norra tglg utom Aspeboda och Vika, av Falu södra tglg Silvberg, Mora tglg utom Venjan, av Malungs tglg Malung och Äppelbo samt städerna Falun och Ludvika;

c) *Skogs- och fjällbygden*, omfattande Älvdals tglg, Särna och Idre tglg, av Mora tglg Venjan, av Malungs tglg Lima och Transtrand.

21. Gävleborgs län.

a) *Kustlandet*, omfattande Gästriklands östra och västra tglg, Ala tglg, Delsbo tglg, Arbrå och Järvsö tglg, Bollnäs tglg utom Voxna, av Enångers tglg Enånger och Njutånger, Bergsjö och Forsa tglg utom Hassela och Ilsbo samt städerna;

b) *Inlandet*, omfattande Ljusdals tglg, av Bollnäs tglg Voxna, av Enångers tglg Nianfors, av Bergsjö och Forsa tglg Hassela och Ilsbo.

22. Västernorrlands län.

a) *Kustlandet*, omfattande Njurunda tglg, Sköns tglg, Ljustorps tglg, Boteå tglg, Nordingrå tglg, av Medelpads västra tglg Selånger, Sättna, Tuna och Attmar, av Indals tglg Indal, Ångermanlands södra domsagas tglg utom Viksjö, Sollefteå tglg utom Graninge, av Nätra tglg Nätra och Sidensjö, Själevads och Arnäs tglg utom Björna och Trehörningsjö samt städerna;

b) *Inlandet*, omfattande Fjällsjö tglg, Ramsele och Resele tglg, av Medelpads västra tglg Stöde, Torp, Borgsjö och Haverö, av Indals tglg Indals-Liden och Holm, av Ångermanlands södra domsagas tglg Viksjö, av Sollefteå tglg Graninge, av Nätra tglg Skorped och Anundsjö, av Själevads och Arnäs tglg Björna och Trehörningsjö.

23. Jämtlands län.

a) *Det jämtländska silurområdet*, omfattande Sunne tglg, Ovikens tglg och Hallens tglg, av Revsunds, Brunflo och Nås tglg Brunflo, Marieby, Lockne, Hackås och Nås, Lits och Rödöns tglg utom Hotagen, Hammerdals tglg utom Frostviken, av Undersåkers och Offerdals tglg Mörsil, Offerdal, Alsen och Mattmar samt staden Östersund;

b) *Återstående delen av länet*, omfattande Ragunda tglg, Svegs tglg, Hede tglg, Bergs tglg, av Revsunds, Brunflo och Näs tglg Revsund, Sundsjö, Bräcke, Bodsjö och Nyhem, av Lits och Rödöns tglg Hotagen, av Hammerdals tglg Frostviken samt av Undersåkers och Offerdals tglg Undersåker, Åre och Kall.

24. Västerbottens län.

a) *Kustlandet*, omfattande Umeå tglg, Nysätra tglg, av Nordmalings och Bjurholms tglg Nordmaling och Hörnefors, Skellefteå tglg utom Jörn samt städerna;

b) *Mellanbygden*, omfattande Degerfors tglg, Burträsk tglg, av Nordmalings och Bjurholms tglg Bjurholm, av Skellefteå tglg Jörn samt av Norsjö och Malå tglg Norsjö;

c) *Inlandet*, omfattande Lycksele lappmarks tglg, Åsele lappmarks tglg samt av Norsjö och Malå tglg Malå.

25. Norrbottens län.

a) *Kustlandet*, omfattande Piteå tglg, Nederluleå tglg, Råneå tglg, Nederkalix tglg, av Överluleå tglg Överluleå, Torneå tglg utom Övertorneå samt städerna;

b) *Inlandet*, omfattande Älvsby tglg, Arvidsjaur tglg, Arjeplogs tglg, Jokkmokks tglg, Överkalix tglg, Gällivare tglg, Korpilombolo tglg, Pajala tglg, Jukkasjärvi tglg, Karesuando tglg, av Överluleå tglg Edefors samt av Torneå tglg Övertorneå.

TILL FRÅGAN OM REFERENDUM. ¹

AV

FIL. D:R OTTO GRÖNLUND.

II. Frågan om referendum i Norge. ²

A. *Tiden före år 1905.* I Norge framlades ett förslag att införa författningsreferendum redan vid utarbetandet av den norska grundlagen år 1814. Enligt det ADLER-FALSENSKA grundlagsförslaget skulle inom 5 års förlopp efter grundlagens antagande och sedan vart 25:te år utses en särskild kongress för att föreslå ändringar i grundlagen. Dessa ändringar skulle sedan framläggas till folkomröstning, varvid fordrades $\frac{2}{3}$:s majoritet av de avgivna rösterna för godkännande. Förslaget, som tydligen var påverkat av amerikanska eller möjligen franska förebilder, blev ej antaget. Den bestämmelse om författningsändring, som i stället insattes i § 112 i norska grundlagen, upptog visserligen icke folkomröstning, men återgick till en liknande tanke. Den föreskrev nämligen, att ett grundlagsändringsförslag icke skulle kunna definitivt antagas under samma stortingsperiod, under vilken det väckts, utan då endast skulle kungöras av trycket för att vila över till nästa valperiod, då väljarne

¹ Fortsättning från tidskriftens februarihäfte innevarande år. I ett följande häfte kommer referendum i Danmark att behandlas.

² Beträffande den följande framställningen jfr TH. DIESEN: Folkeafstemning. En historik og en utredning. Kristiania och Köpenhamn 1912;

BREDO MORGENSTIERNE: Utredning av spørmaalene om folkeavstemning, opløsningsret og bostedsbaand. Kristiania 1913;

AXEL BRUSEWITZ: Det konsultativa referendum (= Folkomröstningskommitténs utredningar angående referendum i främmande länder I), Uppsala 1921, sid. 43—54; vidare

Stortingets förhandlingar för resp. år (särskilt 1913 6a II Indstilling S. XXXXV; 1917 6a II Indstill. S. LXXVIII).

genom valen skulle tillkännagiva sin mening beträffande detsamma, innan det antogs av det omvalda stortinget.

Det dröjde därefter till år 1892, innan ett nytt förslag om referendum framlades. På initiativ av den kände statsrättsläraren och politikern professor T. H. ASCHEHOUG väcktes nämnda år ett förslag i stortinget, att konungen skulle erhålla rätt att till folkomröstning hänskjuta, huruvida en av stortinget antagen lag skulle stadfästas eller förkastas, varvid majoriteten av de avgivna rösterna borde fälla utslaget. Förslaget förkastades av stortinget år 1897.

Samma år, som nyssnämnda förslag väcktes, hade i Belgien framlagts ett liknande förslag att giva belgiske konungen rätt att i vissa fall begära folkomröstning angående lagar, som antagits av representationen, men enligt detta förslag hade omröstningen en mera *konsultativ* karaktär, vilket ej var fallet enligt det norska förslaget¹.

År 1898 framlades i stortinget ej mindre än fyra motioner om folkomröstning, alla av representanter för vänstern:

1) och 2) Förslag om *obligatoriskt författningsreferendum*, varvid för godkännande av författningsändringar skulle fordras antingen enkel majoritet i stortinget och $\frac{2}{3}$:s majoritet vid folkomröstningen eller tvärtom $\frac{2}{3}$:s majoritet i stortinget och enkel majoritet vid folkomröstningen². Förslaget framlades av riksadvokaten GETZ och borgmästare H. E. BERNER, varjämte stortingspresidenten CARL BERNER och lagman LINDBOE samtidigt framlade ett med det nyssnämnda väsentligen överensstämmande förslag.

3) Förslag av W. BÖRRESEN om *fakultativt författningsreferendum* på begäran av 20,000 röstberättigade inom 3 månader. Vid folkomröstningen borde enkel majoritet vara avgörande.

4) Förslag om *fakultativt lagreferendum* (ifråga om andra än författningslagar) efter framställning av konungen eller 20,000 röstberättigade. Detta förslag hade även framlagts av ovannämnda GETZ och H. E. BERNER.

Samtliga dessa förslag avstyrktes av stortingets konstitutions-

¹ Jfr BRUSEWITZ, a. a. sid. 43, 55 ff. — I Danmark framlades år 1914 förslag att giva danske konungen en liknande rätt som år 1892 ifrågasattes beträffande den norske konungen; härför kommer redogörelse att senare lämnas.

² Jfr det 1914 av BAUCK m. fl. framlagda förslaget (härom se sid. 243).

kommitté under hänvisning till de med reformens praktiska genomförande förenade svårigheter och förkastades enhälligt av stortinget år 1903.

Sedan GETZ och H. E. BERNER redan år 1901 förnyat sina båda förslag från år 1898, rönste dessa samma behandling av stortinget år 1905. År 1904 hade de ånyo framlagts (av VINJE och BØHN), men förkastades likaledes av 1908 års storting (även CARL BERNERS förslag av år 1898, som förnyats, förkastades samtidigt).

B. *Folkomröstningarna år 1905.* Genom de båda folkomröstningar, som år 1905 höllos i Norge med anledning av unionens med Sverige upplösning, rubbades åtskilliga av de betänkligheter, man tidigare hyste mot folkomröstningsinstitutet i Norge och vilka kommit till synes i utskottsutlåtandena och stortingsdebatterna beträffande de förut nämnda förslagen. Som bekant var det på grund av framställning från svenska riksdagen, som den första av folkomröstningarna ifråga kom till stånd. Den 13 aug. 1905 ägde denna första folkomröstning i Norge rum till bekräftande av stortingets åtgärder för unionens upplösning. Till de politiskt röstberättigade hänsköts att giva svar på den frågan, »om de gillade den upplösning av unionen, som ägt rum (ja) eller icke (nej).» Av 435,376 röstberättigade avgåvos 368,392 godkända röster, varav 368,208 ja och blott 184 nej. De röstande utgjorde i hela Norge 85,4 % av de röstberättigade; deltagandet var ungefär lika livligt på landsbygden som i städerna. Genom denna folkomröstning blev uppenbart, att den övervägande majoriteten av det norska folket gillade de vidtagna revolutionära åtgärderna för unionens upplösning.

Den andra folkomröstningen ägde rum den 12—13 november 1905, varvid de röstberättigade hade att giva svar på den frågan, om de godkände (ja) eller icke godkände (nej) stortingets bemyndigande till norska regeringen att utfärda inbjudan till prins Carl av Danmark att mottaga val till Norges konung. Denna folkomröstning gällde egentligen frågan om monarki eller republik. Den var av mera omtvistad natur, alldenstund många höllo före, att frågan blott gällde nytt konungaval, vilket enligt grundlagen borde förrättas av stortinget, varför anledning saknades att hänskjuta frågan till folkets avgörande. Folkomröstningen kom emellertid till

stånd, sedan prinsen uttalat önskan att densamma måtte ske, innan han mottog val till konung i Norge. Den utföll så, att av 439,748 politiskt röstberättigade personer avgåvos 328,827 godkända röster, varav 259,563 voro ja-röster och 69,264 nej-röster. De röstande utgjorde 75,3 % av de röstberättigade; deltagandet var något livligare i städerna (78,8 %) än på landsbygden (74,2 %). Sedan omröstningen ägt rum, förrättade stortinget konungaval den 18 nov. s. å. Frågan om monarki eller republik var därmed avgjord.

Av intresse är att lägga märke till, att deltagandet vid folkomröstningarna var betydligt livligare än vid stortingsvalen. Sålunda deltog vid stortingsvalen år 1903 endast 55,5 % av de röstberättigade, år 1906 64,8 % (61,3 % på landsbygden och 76,0 % i städerna) och år 1909 64,3 % (60,3 % på landsbygden och 75,3 % i städerna).

C. *Perioden 1906—1919.* Efter år 1905 hava flere förslag väckts om införande av folkomröstning i Norge dels av socialdemokrater, dels av högermän. Den radikala vänsterns intresse för saken tycks däremot ha betydligt svalnat. Reformen uppfördes som programpunkt såväl på högerpartiets valprogram som på socialdemokraternas. Även den med högerpartiet förbundna frisinnade vänstern uttalade sig för utredning av frågan. En viss omkastning i partiernas sympatier för institutet inträdde sålunda, liksom något senare även blev förhållandet i Danmark.

År 1906 framlades den första socialdemokratiska motionen om folkomröstning av D:r ALFRED ERIKSEN m. fl. Den gick ut på *fakultativt författnings- och lagreferendum* på begäran av 20,000 röstberättigade inom sex veckor; vid folkomröstningen skulle fordras majoritet av de *röstberättigade för förkastande* (beträffande ett grundlagsförslag, som ej av stortinget antagits med $\frac{2}{3}$:s majoritet, majoritet av de röstberättigade för *antagande*). Den här föreslagna formen av referendum stod emellertid faktiskt i vissa fall helt nära ett slags *folkinitiativ*, alldenstund densamma kunde ayse icke blott ett av stortinget antaget, utan även ett av detsamma förkastat, bordlagt eller ännu icke under behandling taget lagförslag, i vilka sistnämnda fall stortingets medverkan vid beslutets fattande sålunda ofta var ganska ringa. Förslaget förkastades av stortinget år 1908 samtidigt med de förut omnämnda år 1904 ånyo väckta äldre förslagen om folkomröstning, vilka framlagts av vänsterrepresentanter.

Vid 1908 års storting framlades av flera högerrepresentanter (FR. SELMER, O. KLINGENBERG m. fl.) en motion om *fakultativt författningsreferendum* på begäran antingen av 20 stortingsmän eller av 20,000 röstberättigade; för antagande vid folkomröstningen fordrades alternativt enkel eller $\frac{2}{3}$:s majoritet av de röstande. Förslaget avstyrktes av majoriteten i konstitutionskommittén vid 1911 års storting och blev även förkastat av stortinget nämnda år, ehuru det vid voteringen visade sig, att ungefär halva antalet av stortingets ledamöter voro vunna för tanken på referendum. För referendums talade representanter för högern och socialdemokraterna, mot detsamma representanter för vänstern (GRIVI, BRYGGESAA).

Innan 1911 års storting upplöstes, förnyades nyssnämnda motion om fakultativt författningsreferendum av BRATLIE, JAHREN m. fl. högermän. Från samma håll framlades, av BRATLIE, THALLAUG m. fl., även en motion om *fakultativt lagreferendum* på begäran av en minoritet inom stortinget nämligen 30 stortingsledamöter (i detta fall alltså icke alternativt begäran av visst antal stortingsväljare).

Vidare framlade socialdemokraterna CHR. H. KNUDSEN och ALFR. ERIKSEN en motion om *fakultativt lagreferendum* av säregen art, i det att odelstinget skulle erhålla rätt att till folkomröstning framlägga lagförslag antingen innan de tagits under slutlig behandling eller sedan de passerat lagtinget och därifrån återkommit med anmärkningar eller sedan konungen nekat sanktionera dem. Denna form av referendum närmar sig ett folkinitiativ liksom den år 1906 föreslagna formen (enligt den socialdemokratiska motionen), i det att den avser ännu *icke* antagna eller *icke* sanktionerade förslag; initiativet till folkomröstningen tillkommer emellertid odelstingets majoritet. För avgörande vid folkomröstningarna skulle erfordras majoritet av de *röstberättigade*. En vid folkomröstning antagen lag skulle därefter av stortinget slutligen redigeras och träda i kraft utan konungens sanktion.

Ovannämnda tre år 1911 framlagda motioner togos under behandling vid 1913 års storting, men blevo av konstitutionskommitténs majoritet avstyrkta och därefter av stortinget även denna gång förkastade under hänvisning till samma argument som vid föregående tillfällen. Man framhöll de svårigheter för reformens prak-

tiska genomförande, vilka betingades av att landet var glest befolkat och kommunikationerna dåliga, vartill kom den ojämna fördelningen av befolkningen på stad och land, vilket allt skulle påverka deltagandet i omröstningarna och därigenom deras slutliga resultat¹. En minoritet inom utskottet (THALLAUG m. fl.) tillstyrkte emellertid reformens genomförande, då den kunde sägas vara en naturlig konsekvens av den allmänna demokratiska utvecklingen och ej vore oförenlig med parlamentarismen. Om referendum infördes, borde det emellertid, enligt utskottsminoritetens mening, endast komma till användning i saker av stor och ingripande betydelse.

Vid 1914 års storting framlades ånyo två högermotioner och en socialdemokratisk motion om införande av folkomröstning:

1) Den ena högermotionen (av BAUCK, BLAKSTAD m. fl.) avsåg *fakultativt författningsreferendum* på begäran av 30 stortingsledamöter eller visst antal röstberättigade, vanligen 40,000 å 50,000. Den anslöt sig i huvudsak till motsvarande högermotioner från åren 1908 och 1911, men upptog ett synnerligen stort antal alternativa förslag. Enligt vissa av förslagen uppställdes den fordran, att antalet stortingsledamöter eller antalet stortingsväljare, som begära folkomröstning, resp. antalet avgivna röster vid folkomröstningen skulle vara på visst sätt fördelade inom de olika valkretsarna (t. ex. på landsbygds- och stadsvalkretsar). Några förslag upptogo även folkomröstning beträffande sådana grundlagsbeslut, som i stortinget endast uppnått enkel majoritet (enligt § 112 i Norges grundlag fordras $\frac{2}{3}$:s majoritet för antagande av ett grundlagsförslag); vid den därpå följande folkomröstningen skulle däremot krävas $\frac{2}{3}$:s majoritet av de avgivna rösterna för antagande. Begäran om folkomröstning skulle i dylikt fall komma att utgå från förslagens anhängare, ej från dess motståndare, och det fakultativa referendum komme att närma sig ett folkinitiativ.

2) Den andra högermotionen, av samma motionärer, som nyss nämndes, avsåg *fakultativt lagreferendum* på begäran av 30 stortingsledamöter och var väsentligen överensstämmande med motsvarande år 1911 väckta motion.

3) Den socialdemokratiska motionen av CHR. H. KNUDSEN,

¹ Jfr MORGENSTIERNE, a. a. sid. 27.

A. BUEN m. fl. överensstämde väsentligen med den år 1911 från samma håll framlagda motionen. För antagande av ett förslag vid folkomröstning skulle emellertid endast erfordras enkel majoritet av de *röstande* (enligt 1911 års förslag däremot av de *röstberättigade*).

Samtliga ovannämnda förslag avstyrktes av konstitutionskommitténs majoritet vid 1917 års storting, medan minoriteten liksom år 1913 tillstyrkte vissa av förslagen. Minoriteten åberopade sig bl. a. på ett yttrande av f. d. statsrådet LÖVLAND, en av vänsterns mest framskjutna män, vid stortingsdebatten år 1913 i referendumfrågan, då han uttalat, att »referendum är lika radikalt eller konservativt, som nationen är och som stortinget i längden bör vara» samt att institutet ej vore oförenligt med parlamentarismen utan tvärtom skulle vara till fördel därför.

Förslagen förkastades i stortinget i dec. 1917. Stortinget beslöt emellertid, att spørsmålet om införande av folkomröstning skulle överlåtas för utredning till den jämlikt stortingets beslut i juni 1917 tillsatta parlamentariska »valordningskommissionen». Denna kommission har, så vitt jag har mig bekant, ännu icke slutfört utredningen ifråga.

Redan år 1913 offentliggjordes emellertid en på uppdrag av norska justitiedepartementet av professor BREDO MORGENSTIERNE verkställd utredning av frågan om folkomröstning, vilken erbjuder stort intresse¹. Morgenstierne granskar och upptar till bemötande de invändningar, som pläga göras mot folkomröstningsinstitutet i i allmänhet och särskilt de invändningar, som gjorts i Norge vid behandlingen i stortinget av de många förslag att införa referendum, för vilka redogörelse nyss lämnats och vilka samtliga förkastats. Han utgår därvid ifrån att endast den fakultativa formen av referendum lämpade sig för införande i Norge (alltså ej den obligatoriska formen av referendum eller det s. k. folkinitiativet), vilket även i utskottsutlåtandena flera gånger framhållits. En huvudinvändning, som gjorts i Norge liksom annorstädes mot folkomröstningen, har varit, att densamma icke skulle giva tillräcklig säkerhet för att väljarnes verkliga mening kommer fram. Detta har

¹ Jfr noten sid. 238.

man ansett bero på, att deltagandet i omröstningarna i Norge icke skulle bli tillräckligt livligt i och för sig samt att landets naturförhållanden och glesa bebyggande skulle ännu mera bidra att skärpa detta förhållande. M. hänvisar till erfarenheten från Schweiz, där deltagandet vid folkomröstningarna till följd av det fakultativa referendum varit livligare än deltagandet vid valen till nationalrådet¹, och håller före, att deltagandet vid folkomröstningar i Norge, om fakultativt referendum infördes, även sannolikt skulle komma att bli minst lika livligt som deltagandet vid stortingsvalen, även om man ej för framtiden kan påräkna en sådan frekvens som vid 1905 års folkomröstningar². Att naturförhållandena och landets glesa bebyggande icke för folkomröstningarna utgöra hinder av den betydelse, som anförts, anser M. framgå av den i och för sig livliga valfrekvensen vid valen i Norge, ty dessa hinder, om de förefinnas, borde i lika grad gälla vid valen som vid folkomröstningarna. M. söker även vederlägga det ofta i Norge framförda argumentet mot referendum, att detsamma skulle medföra ett åsidosättande av landsbefolkningens inflytande vid omröstningarna på stadsbefolkningens bekostnad, alldenstund deltagandet skulle vara mycket svårare för den förstnämnda befolkningen än för den sistnämnda. Till sist framhåller M., att man ingalunda får anse, att folkomröstningsinstitutet är oförenligt med parlamentarismen, ty den klassiska parlamentarismens maskineri kan ej i alla tider förbliva oförändrat. Han påvisar de olika möjligheter, som finnas att förena de båda systemen³.

De olika motioner om referendum, vilka under årens lopp framlagts i stortinget, men alla förkastats, intogo en något olika ställning med hänsyn till den frågan, huruvida konungens sanktions- och vetorätt skulle vara tillämplig beträffande en lag, som antagits vid folkomröstning. I några motioner om författningsreferendum var uttryckligen utsagt, att konungens sanktionsrätt icke borde tillämpas i de fall, då folket i stället utövat sin sanktionsrätt vid folkomröstning, i andra motioner åter var detta ej uttryck-

¹ Jfr min avhandling om olika former av referendum, sid. 105—108.

² Vid förbudsomröstningen år 1919 var deltagandet även något livligare än vid närmast föregående stortingsval, se sid. 247.

³ Jfr MORGENSTIERNE, a. a. sid. 30—43.

ligen förutsatt. Genom en år 1913 antagen grundlagsändring' (ett tillägg till § 112 i grundlagen) blev emellertid konungens sanktionsrätt i grundlagsfrågor formellt avskaffad, varför konungens veto överhuvudtaget ej blev tillämpligt beträffande grundlagsändringar och sålunda ej heller kunde förutsättas gälla beträffande en grundlagsändring, som antagits vid folkomröstning¹.

I några av de första motionerna om lagreferendum förutsattes konungens suspensiva veto fortfarande skola vara tillämpligt ifråga om lagar, som antagits vid folkomröstning, eller var det ej uttryckligen utsagt, att så icke skulle vara förhållandet, men i de senare motionerna utgick man i allmänhet från att vetot endast skulle tillämpas, för den händelse att begäran om referendum *icke* framställdes. Ifråga om en vid folkomröstning antagen lag skulle sålunda konungens suspensiva veto icke gälla. I de år 1911 och 1914 väckta socialdemokratiska motionerna föreslogs t. o. m., att bestämmelserna om det suspensiva vetot skulle helt och hållet utgå ur grundlagen.

D. *Folkomröstningen år 1919*². Med anledning av en framställning från Norges nykterhetsföreningar föreslog norska regeringen i proposition till stortinget i april 1919, att folkomröstning skulle företagas därom, huruvida folket önskade, att ett varaktigt förbud skulle lagstadgas mot tillverkning, införsel och försäljning av brännvin och heta viner. Omröstningen skulle endast gälla principfrågan, för eller mot förbudet, samt vara av rent *konsultativ* karaktär, medan det slutliga avgörandet i förbudsfrågan förbehölls statsmakterna själva. Regeringen ansåg det stå fritt för statsmakterna att på detta sätt inhämta folkets mening i viktiga spörsmål, men ansåg osäkert, om det vore lagligt att hänskjuta en av stortinget redan antagen lag om t. ex. förbud till definitivt antagande av folket. Stortinget biföll regeringens förslag, varpå folkomröstningen ägde rum den 5:te och 6:te oktober 1919. Såsom BRUSEWITZ framhållit³, torde detta fall vara det enda i Europa, där en *konsultativ* folkomröstning ägt rum utan stöd av någon författningsbestäm-

¹ Då författningsreferendum år 1915 infördes i Danmark, lät man konungens sanktions- och vetorätt vara orubbad, varför konungens absoluta veto där är tillämpligt ifråga om författningsändringar, även om de antagits vid folkomröstning.

² Beträffande den följande framställningen jfr. BRUSEWITZ, a. a. sid. 44 f.

³ a. a. sid. 45.

melse (förutom den danska folkomröstningen år 1916 om försäljningen av de västindiska öarna).

Rösträtt vid folkomröstningen tillkom alla politiskt röstberättigade. Till grund vid omröstningen lades röstlängderna från 1918 års stortingsval med erforderliga justeringar. På röstsedlarna skulle endast stå ja (för förbudet) eller nej (mot förbudet). Vid folkomröstningen avgåvo inalles 797,474 personer, varav 406,822 män och 390,652 kvinnor, sina röster, vilket i % av de röstberättigade utgjorde för alla 66,5 %, för män särskilt 72,6 % och för kvinnor särskilt 61,2 %¹. Deltagandet var sålunda livligare bland män än bland kvinnor. Till jämförelse må meddelas, att vid 1918 års stortingsval deltog inalles endast 60,5 % av de röstberättigade, 70,7 % av de röstberättigade männen och 51,4 % av de röstberättigade kvinnorna. Deltagandet var sålunda ej obetydligt livligare vid folkomröstningen än vid valen ifråga, vilket särskilt gällde beträffande kvinnorna. Vid folkomröstningen deltog på landsbygden endast 64,3 % av de röstberättigade, men i städerna 71,5 % därav, medan vid valen motsvarande procenttal voro 55,5 och 71,5. Dessa siffror visa, att deltagandet i båda fallen var betydligt livligare i städerna än på landet, men tillika, att på landet deltagandet vid folkomröstningen var betydligt livligare än vid valen, medan i städerna i båda fallen deltagandet var detsamma. De under stortingsdebatterna uttalade farhågorna om ett allt för ringa deltagande på landet vid folkomröstningar i jämförelse med vid valen hava sålunda åtminstone i detta fall icke besannats, vilket måhända finner sin förklaring av frågans speciella natur, men dock är av intresse att lägga märke till. Av de vid folkomröstningen avgivna godkända rösterna voro 489,017 ja-röster, utgörande 61,6 % av samtliga, och 304,673 nej-röster. Folket hade sålunda principiellt uttalat sig för förbudets genomförande. Ännu i början av innevarande år hade emellertid något förslag till förbudslag icke framlagts, avsedd att träda i stället för de sedan 1917 provisoriskt gällande bestämmelserna om förbud².

¹ Jfr *Alkoholstatistik 1918—1919* (Norges off. statistik VI. 190) Kristiania 1920.

² BRUSEWITZ a. a., sid. 54.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN.

I. Politik.

KOMMUNALFÖRFATTNINGSSAKKUNNIGAS BETÄNKANDE II.

De inom socialdepartementet tillkallade kommunalförfattningssakkunniga, bestående av rådmän Ernst Lyberg (ordförande) samt herrar Axel Rooth, P. Lidström, K. E. Magnusson, P. J. Persson och Sven Odén (tillika sekreterare) avgåvo den 12 februari 1921 betänkande dels i frågan om upphörande av den succesiva förnyelsen av kommunal-, municipal- och stadsfullmäktige samt ändrad tid för desamma väljande, dels i frågan om gränsen mellan kommunalstämmas och kommunalfullmäktiges befogenhet m. m.

I den betänkandet inledande historiken över riksdagsbehandlingen av förstnämnda fråga erinra de sakkunniga bl. a. om, huru som densamma stått på dagordningen alltsedan år 1917, och huru som vid 1919 års lagtima riksdag i samband med införandet av en gemensam valdag för hela riket, alternerande från andrakammarval och landstingsmannaval, den förut gällande succesiva förnyelsen av landstingen avskaffats. Den nu av de sakkunniga företagna utredningen har föranletts av riksdagsskrivelse år 1920. Den succesiva förnyelsen av fullmäktigkorporationerna daterar sig, framhålla de sakkunniga, från majoritetsvalens tid och var då så gott som nödvändig för att förhindra eller mildra de hastiga och genomgripande förändringar i fullmäktigkorporationernas sammansättning, som dessa majoritetsval till skada för kontinuiteten och en sund kommunalpolitik kunde medföra. Den proportionella valmetoden utgör emellertid i och för sig en garanti gentemot dylika hastiga förändringar, varför den succesiva förnyelsen ur denna synpunkt numera knappast är av behovet påkallad. Genom ett avskaffande av den succesiva förnyelsen skulle man däremot vinna, att val av fullmäktige med bibehållande av deras nuvarande funktionstid behövde hållas allenast vart fjärde år i stället för nu vartannat, varigenom skulle undvikas en stor del av den betydande tidsförlust och ofta avsevärda direkta utgifter, som de ofta återkommande valen vålla såväl samhällsmedlemmarna som partiorganisationerna. Genom en sådan reform skulle även tillgodoses det behov av arbets-

ro, som för de kommunala representationerna gör sig gällande, men som ofta betänkligt nog störes av förestående eller pågående valkampanjer. En annan beaktansvärd vinst av den ifrågasatta reformen skulle vara att genom fördubbling av antalet fullmäktige under omval på en gång större utrymme skulle ges åt den beprövade »proportionella rättvisan».

Emellertid är det enligt de sakkunniga just det stora antal platser som varje val med den succesiva förnyelsens borttagande skulle komma att omfatta, som hittills utgjort den största stöttestenen för denna reforms genomförande. Ju flera platser varje val avser, dess påtagligare framträda bristerna i det f. n. vid fullmäktigval tillämpade proportionella valsättet, desto ödesdigrare bli de s. k. valkupperna, desto mera oberäknliga valresultaten och desto besvärligare sammanräkningarna. Vid en valmetod som tillämpar två med varandra konkurrerande regler, rangordningsregeln och reduktionsregeln, torde man böra betänka sig två gånger innan man går att avskaffa den succesiva förnyelsen. Mot flertalet av dessa olägenheter skulle emellertid de av proportionsvals-sakkunniga föreslagna (och numera av Kungl. Maj:t och riksdagen antagna) reformerna, synnerligast i vad de avse avskaffande av reduktionsregeln, råda bot, och dessa bestämmelser kunde och borde enligt kommunalförfattningssakkunnigas mening tillämpas jämväl vid de kommunala representantvalen. Det är också huvudsakligen det läge, i vilket frågan om ny valmetod sålunda befinner sig, som kommit kommunalförfattningssakkunniga att, trots vissa principiella betänkligheter gentemot alltför långa mellanrum mellan valen, föreslå den succesiva förnyelsens avskaffande för fullmäktigkorporationerna.

Samtliga ändringar i bestämmelserna om val av kommunalfullmäktige, som av de sakkunniga föreslagits, komma automatiskt att avse jämväl fattigvårdsfullmäktige, som i enlighet med bestämmelserna i § 6 av den år 1919 ändrade lagen om fattigvården kunna eller skola förekomma i de fall, där två eller flera kommuner förenat sig till ett fattigvårdssamhälle.

De sakkunniga föreslå också vissa smärre ändringar i bestämmelsen om antalet fullmäktige i förhållande till folkmängden, vilka ändringar avse att giva kommunerna större valfrihet än nu med avseende på fullmäktigantalet och att låta gränserna i frågan om antalet fullmäktige för på varandra följande storleksgrupper av kommuner delvis gå in i varandra. Vidare föreslås sådana tillägg till § 28 av förordningen om kommunalstyrelse på landet och § 31 av förordningen om kommunalstyrelse i stad, att i kommun eller stad, där val av fullmäktige sker första gången, valet icke skall avse längre tid än till början av den period, för vilken allmänna val av fullmäktige i rikets kommuner och städer äga rum; att, om kommun eller stad fattat beslut om ändring av fullmäktiges antal, särskilt fullmäktigval icke i anledning därav må företagas, utan kommunens eller stadens förutvarande fullmäktige företräda densamma

intill utgången av den tid, för vilken de blivit valda; samt att lag samma vare, där ändring av fullmäktiges antal påkallas av folkmängdens ökning eller minskning. Till § 27 mom. 2 av förordningen om kommunalstyrelse på landet samt § 7 mom. 2 av förordningen om kommunalstyrelse i stad föreslås sådant tillägg, att i kommun eller stad med fullmäktige, vars folkmängd efter fullmäktiginstitutionens införande nedgått till 1,500 eller därunder, kommunens eller stadens beslutanderätt fortfarande skall utövas av fullmäktige, därest icke kommunalstämma respektive allmänna rådstugan annorlunda beslutar.

Sakkunnigförslaget går vidare ut på att fullmäktigvalen över hela riket för framtiden skola förrättas under samma år som landstingsmannavalen, d. v. s. åren 1922, 1926, 1930 o. s. v., varigenom skulle vinnas två valfria år mellan de kommunala och de politiska representantvalen. Dessutom föreslås sådan ändring i nu gällande bestämmelser; att fullmäktigvalen i samtliga städer och landskommuner skola förläggas till tiden 16 september—20 oktober. Sistnämnda ändringsförslag skulle avse jämväl stadsfullmäktigvalen i Stockholm, som f. n. äga rum i mars, och där stadsfullmäktiges tjänstgöringsår löpa från den 1 därpå följande april. De föreslagna bestämmelsernas tillämpning på Stockholms stad skulle innebära, att jämväl i denna stad fullmäktiges mandatstid skulle omfatta hela kalenderår.

Genom en dylik tillbakaflyttning av valtiden hava de sakkunniga i första hand velat vinna ökad tid för sammanräkningarna. En sådan utökning av sammanräkningstiden har, enligt vad länsstyrelserna med styrka framhållit, blivit en oeftergivlig nödvändighet, sedan genom 1918 års kommunallagsreform antalet landskommuner med fullmäktigsystem från att förut hava utgjort allenast 33 stigit till ej mindre än 969. Även önskvärheten att valen skola förrättas så nära som möjligt efter röstlängdens justering och i varje fall före den stora omflyttningen under sista veckan av oktober tala för den föreslagna reformen. Bl. a. skäl för densamma framhållas även de nya bestämmelserna angående röstning utan personlig inställelse samt, vad angår storstäderna, önskvärheten att de under tredje söndagen i september eller lördagen närmast därförut försiggående landstingsmannavalen och de i samband med stadsfullmäktigvalen förrättade elektorsvalen såsom båda avseende valkorporationer till första kammaren ske i möjligaste mån samtidigt.

I fråga om reformering av sammanräkningsförfarandet föreslå de sakkunniga sådan lydelse av § 29 mom. 5 c), att Konungens befallningshavande vid offentlig förrättning, varom kungörelse utfärdas, skall fortast möjligt verkställa sammanräkning av de röster, som vid kommunalfullmäktigval inom länet avgivits. Den om förrättningen utfärdade kungörelsen skall innehålla uppgift om den ordningsföljd, i vilken sammanräkningen, därest hinder icke möter, kommer att för de olika kommunerna företagas, och skall senast

sex dagar före förrättningens början uppläsa i dessa kommuners kyrkor. Valens utgång skall kungöras omedelbart beträffande varje kommun genom uppläsning av protokollet. Med protokollets uppläsning skall valet för den kommunen vara avslutat. Härigenom skulle, framhålla de sakkunniga, sammanräkningsförrättningen för länets fullmäktigkommuner i viss mån även formellt bliva en sammanhängande förrättning med iakttagande dock, att förrättningen för varje kommun blir slutförd för sig.

Även den succesiva förnyelsen av kommunalnämnd föreslå de sakkunniga skall upphöra, detta med hänsyn till det ringa antal ledamöter i sådan nämnd, varigenom med succesiv förnyelse proportionalismen ej kan komma till vederbörlig rätt. Beträffande fattigvårdsstyrelse däremot, för vilken inga bestämmelser finnas, som möjliggöra ledamöternas och suppleanternas tillsättande genom proportionella val, föreslås ingen ändring i de nuvarande bestämmelserna.

Frågan om gränsen mellan kommunalstämmas och kommunalfullmäktiges befogenhet blev, framhålla de sakkunniga, aktuell genom 1918 års kommunallagsreform, vilken medförde en väldig ökning av antalet kommuner med fullmäktigsystem. Redan 1919 års lagtima riksdag anhöll i skrivelse till Kungl. Maj:t, att Kungl. Maj:t ville till utredning upptaga spørsmålet, huru gränsen mellan kommunalstämmas och kommunalfullmäktiges befogenhet kunde bliva på ett noggrannare sätt bestämd än enligt gällande lagstiftning vore fallet.

De sakkunniga påvisa, hurusom den generella bestämmelsen i § 27 i förordningen om kommunalstyrelse på landet, att det är *kommunens beslutanderätt i kommunala angelägenheter*, som utövas av kommunalfullmäktige, giver anledning till tvekan, huruvida ärende, som enligt annan författning än förordningen om kommunalstyrelse på landet ankommer på kommunens eller kommunalstämmans prövning, må behandlas av kommunalfullmäktige. Vidare torde, enligt de sakkunniga, § 35 vara ofullständig så till vida, att den bland ärenden, som äro undantagna från fullmäktiges befogenhet, icke upptager ärenden, vid vilka i enlighet med bestämmelserna i § 10 mom. 2 och § 11 mom. 2 annan röstgrund än den vanliga gäller, och ej heller beslut enligt § 27 om avskaffande av fullmäktigsystem i kommun med 1,500 invånare eller därunder eller beslut enligt § 28 angående antalet fullmäktige i kommunen.

Dessutom föreligger, framhålla de sakkunniga, en lucka i lagstiftningen beträffande de talrika fall, där kommunen enligt *andra lagar eller författningar* än förordningen om kommunalstyrelse på landet har att besluta i olika frågor, utan att tillika tydligt angives, huruvida denna beslutanderätt skall utövas av kommunalstämman eller av kommunalfullmäktige, där sådana finnas. Denna lucka är för handen, antingen man förmenar, att den i § 27 omförmälda

kommunala beslutanderätten i kommunala angelägenheter avser allenast de ärenden, varom kommunalförordningen handlar, eller om man giver detta uttryck en mera generell innebörd och anser det avse alla de ärenden, som överlämnats till behandling av kommunal myndighet. I förra fallet krävas kompletterande bestämmelser, som tydligt ange, huruvida stämman eller fullmäktige har att besluta i de olika ärendena; i det senare fallet kräves ett fullständiggande av den i § 35 av förordningen om kommunalstyrelse på landet förekommande uppräknigen av de ärenden, som icke skola behandlas av kommunalfullmäktige. Ty tydligt är, att även vissa av dessa i andra författningar omförmälda frågor, som ankomma på kommunen, böra eller måste förbehållas stämman, såsom t. ex. ärenden sådana som val av gode män vid lantmåteriförrättning enligt 19 § i skiftestadgan, val av sockenfullmäktige för utseende av ledamöter i ägodelningsrätt enligt 117 § i samma stadga, val av ledamöter i skogsvårdskommittéer, ärenden angående socken- och häradsallmänningar samt val av ombud vid vägstämman enligt 52 § i lagen om väghållningsbesvärets utgörande på landet, vid vilka samtliga ärenden annan röstgrund än den vanliga tillämpas, och vidare sådana ärenden, vid vilkas avgörande, såsom fallet är med nämndemansval, i vissa fall endast en del av kommun eller område större än kommun har att deltaga.

Efter en dylik allmän undersökning av ofullständigheter och oklarheter i förevarande bestämmelser uppställa de sakkunniga vissa principer för den erforderliga gränsregleringen, nämligen, att så få ärenden som möjligt böra förbehållas stämman, att på den grund från fullmäktiges befogenhet böra undantagas allenast dels sådana ärenden, för vilkas avgörande annan röstgrund tillämpas än den vanliga, efter vilken fullmäktige väljas, dels sådana ärenden, som avgöras av flera kommuner gemensamt, eller där del av kommun har att besluta ensam eller samman med annan kommun, samt att vidare likartade eller varandra närstående ärenden böra avgöras av samma beslutande församling -- stämma eller fullmäktige. För att dessa principer skola vid uppgörandet av förslag till reglerande bestämmelser komma i tillämpning har det synts de sakkunniga nödvändigt att kunna överblicka de fall, då enligt andra författningar än kommunalförordningen det ankommer på landskommun att handlägga ärende, och hava för den skull i en särskild förteckning upptagit så vitt möjligt alla dessa fall.

Angående formen för de anmärkta bristernas avhjälpande hava de sakkunniga, med hänsyn till att omarbetningen av bestämmelserna icke skett i samband med en allmän revision av kommunalförordningen för landet, icke kunnat tillgripa den närmast till hands liggande utvägen att göra sagda förordning i förevarande hänseende likformig med förordningen om kommunalstyrelse i stad, i vilken ingen oklarhet gjort sig gällande i fråga om gränsen mellan allmänna rådstugans och stadsfullmäktiges kompetensområden. I stället hava de sakkunniga valt den utvägen att i kommunalförord-

ningen för landet (§§ 27 och 35) införa dels förtydligande och kompletterande bestämmelser angående beslutanderätten i de ärenden, som enligt sagda förordning ankomma på kommunen, dels ett generellt stadgande, som angiver regeln, hur de ärenden skola avgöras, vilka enligt andra författningar ankomma på kommunen. Genom ett dylikt förfarande undvikes, framhålla de sakkunniga, en massändring av lagar och förordningar, som i och för sig är mindre önskvärd samt dessutom är förbunden med risken, att ett eller annat fall genom förbiseende icke blir beaktat.

I överensstämmelse med den uppfattning, till vilken de sakkunniga sålunda anslutit sig, och som innebär, att kommunalförordningen såvitt möjligt hör reglera gränsen mellan stämmans och fullmäktiges befogenhet även i fråga om ärenden, som icke äro kommunala angelägenheter i trängre bemärkelse, hava de sakkunniga föreslagit följande:

Orden kommunala angelägenheter utgå ur § 27 av nämnda förordning. Förordningens § 35 uppdelas i två moment, av vilka det första med i övrigt samma lydelse som nuvarande § 35 kompletteras med ett angivande av de i kommunalförordningen omförmälda ärenden, vilka jämte förut i lagrummet uppräknade böra undandragas kommunalfullmäktiges beslutanderätt, samt det andra momentet innehåller det generella stadgande, som är avsett att klarlägga behandlingen av ärenden, som omförmälas i andra författningar eller enligt föreskrift av enskilda personer eller sammanlutningar skola behandlas å kommunalstämma eller av kommunens beslutande myndighet.

Då de sakkunniga på av dem anförda skäl föreslå, att § 11 mom. 2 såsom överflödigt skall utgå, har enligt förslaget uppräknningen i första momentet av berörda § 35 fullständigats med hänvisningar allenast till § 10 mom. 2 samt §§ 27 och 28. Genom andra momentet fastslås, att ärende, varom i annan förordning eller anordning stadgas, och för vars avgörande gäller annan grund för rösträtten än den i kommunala angelägenheter i allmänhet gällande, alltid skall företagas å stämma, men att däremot alla andra i särskild författning omförmälda ärenden skola, om icke uttryckligt undantag i densamma göres, behandlas av fullmäktige, där sådana finnas.

Den undersökning, som sakkunniga härefter företagit, i vad mån bestämmelser i andra författningar, enligt vilka ärende ankommer på kommunens eller kommunalstämmans avgörande, böra i anslutning till den föreslagna allmänna föreskriften i § 35 av förordningen om kommunalstyrelse på landet kompletteras i syfte att förhindra kommunalfullmäktigbehandling av ärende, vid vilket den vanliga röstgrunden tillämpas, har givit till resultat, att kompletterande bestämmelser i angivet avseende borde ifrågakomma allenast beträffande val av nämndemän och sockenfullmäktige för utseende av vattenrättsnämndemän samt beträffande beslut om undantag från den generella bestämmelsen, att landstingsmannaval skola ske

den tredje söndagen i september. De sakkunniga hava i enlighet härmed framlagt förslag om tillägg i angivet syfte till 1 kap. 1 § rättegångsbalken, 11 kap. 4 § vattenlagen samt § 5 mom. 2 c) i förordningen om landsting.

Då däremot enligt de sakkunnigas mening val av ledamöter i valnämnd böra förrättas av kommunalfullmäktige, där sådana finnas, hava de sakkunniga föreslagit, att hänvisningen i 33 § av lagen om val till riksdagen till stadgandet om nämndemansval skall utgå, i sammanhang varmed bestämmelsen om tiden för valet av valnämndsledamöter underkastas en oväsentlig jämkning.

I anslutning till frågan, i vad mån kommunalstämmas befogenhet överflyttas på kommunalfullmäktige i kommun, där sådana finnas, hava de sakkunniga till behandling upptagit jämväl spörsmålet, huruvida de i kommunalförordningen givna bestämmelserna angående kungörande och hållande av stämma, stämmans arbetsformer, verkställighet av stämmans beslut, stämмоordförandens befogenhet och åligganden m. m. skola i tillämpliga delar gälla även beträffande kommunalfullmäktige. Såsom resultat av denna undersökning föreslås vissa ändringar och förtydliganden i ett fjortontal paragrafer i förordningen om kommunalstyrelse på landet. Av särskild betydelse är det förslag till ändring av § 17, enligt vilket ordinarie kommunalstämma i kommun, där fullmäktige finnas, skall hållas allenast en gång om året, nämligen i december månad, för granskning av debiterings- och uppbördslängden, ävensom ett till § 36 föreslaget tillägg, som tydligt anger, att vid kommunalfullmäktigsammanträde förekommande val skola verkställas med slutna sedlar.

På basis av ovan refererade betänkande och förslag framlade Kungl. Maj:t i proposition n:r 299 till innevarande års riksdag förslag till vissa ändringar i förordningen om kommunalstyrelse på landet, avseende att klarlägga gränsen mellan stämmas och fullmäktiges befogenhet. De enda *sakliga* ändringar, som Kungl. Maj:t företog i de sakkunnigas förslag i dessa delar, gå ut på att beslut om dag för val av kommunalfullmäktige samt om undantag från bestämmelsen om dag för landstingsmannaval skola ankomma icke på stämman utan på fullmäktige. I samma proposition upptog Kungl. Maj:t jämväl de sakkunnigas förslag, i vad det avser dels en inskränkning i antalet ordinarie stämmor i fullmäktigkommuner, dels förtydligande av formerna för vals förrättande inom fullmäktige, dels slutligen vissa kompletterande bestämmelser angående skyldighet för fullmäktiges ordförande att i allmänhet taga befattning med de i kommunalförordningen och andra författningar omförmälda ärenden, som i kommun utan fullmäktigsystem ankomma på stämmans ordförande. Det i propositionen framlagda lagförslaget blev med några smärre ändringar av riksdagen antaget.

Däremot ansåg Kungl. Maj:t, att övriga av de sakkunnige behandlade frågor, huruvida och i vad mån de i kommunalförord-

ningen givna bestämmelserna angående kungörande och hållande av stämma, stämmans arbetsformer, verkställighet av stämmans beslut, stämмоordförandens befogenhet och åligganden m. m. skola i tillämpliga delar gälla även beträffande kommunalfullmäktige, borde få sin lösning först i samband med en allmän revision av kommunallagarna. Behovet av en dylik revision framhålles kraftigt av de sakkunniga, och vederbörande departementschef uttalar som sin uppfattning, att en dylik revision bör inom den närmaste tiden företagas. Denna revisionsfråga torde förövrigt hava kommit närmare sin lösning därigenom, att jämväl riksdagen numera med anledning av en i första kammaren framlagd motion i skrivelse till Kungl. Maj:t anhållit, det täcktes Kungl. Maj:t snarast möjligt föranstalta om en allmän, i huvudsak formell revision av gällande förordningar om kommunalstyrelse på landet och i stad samt för riksdagen framlägga de lagförslag, vartill revisionsarbetet giver anledning.

Den av de sakkunniga behandlade frågan om den succesiva förnyelsens avskaffande och ändrad tid för fullmäktigvalen m. m. har hittills icke föranlett någon proposition till riksdagen, men torde i enlighet med vederbörande departementschefs uttalande böra få sin lösning i samband med frågan om införande av den nya valmetoden jämväl för de kommunala representantvalen. Förslag rörande sistnämnda fråga torde i enlighet med av riksdagen avlåten skrivelse komma att framläggas till nästa års riksdag.

Sven Odén.

KOMMUNALFÖRFATTNINGSPRÅGOR VID 1921 ÅRS RIKSDAG.

Frågan om en allmän revision av kommunallagarna har länge varit aktuell, särskilt efter genomförandet av den kommunala röst-rättsreformen år 1918. Vid tillkallandet av de s. k. kommunalför-fattningssakkunnige den 30 maj följande år uttalade dåvarande chefen för civildepartementet, att den form, i vilken kommunal-författningarna efter alla däri gjorda ändringar nu framtråda, knappast kan anses tillfredsställande; en och annan av de nya bestä-melserna stode ej heller i full överensstämmelse med motsvarande bestämmelser i de andra lagarna. Av vissa skäl ansåg emellertid föredraganden sig icke då böra göra framställning om åtgärder för verkställandet av en allmän formell revision av ifrågavarande lagar, huru välbehövlig en dylik än vore. I en motion vid sistlidna riksdag upptogs emellertid frågan av E. Lyberg, kommunalförfatt-ningssakkunniges ordförande och medlem av konstitutionsutskot-tet. Som två av kommunalförfattningarna, nämligen förordningen om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd samt förordningen om landsting, redan äro föremål för en allmän omarbetning, den förra genom en under ecklesiastikdepartementet sorterande kom-mitté, den andra genom kommunalförfattningssakkunnige, avsåg

motionärens förslag endast en revision av gällande förordningar angående kommunalstyrelse på landet och i stad. Konstitutionsutskottet, som ställde sig välvilligt till förslaget, framhävde med styrka vikten av att ifrågavarande författningar, vilka i huvudsak tillämpas av personer utan någon större vana vid tolkning av lagtext, äro överskådligt uppställda. Önskvärt vore även, att större likformighet mellan förordningarna för stads- och landskommuner komme till stånd, särskilt sedan genom den utsträckt användningen av det representativa systemet på landsbygden skillnaden mellan land och stad på många håll blivit mindre. Beträffande detaljerna hade emot de båda författningarna med fog riktats den anmärkningen, att en hel del otydligheter och oegentligheter förefunnes. Slutligen ville utskottet påminna därom, att förordningarna i sitt nuvarande skick betungades av en eller annan bestämmelse, som blivit överflödig, sedan förutsättningarna för dess tillämpning upphört att gälla; såsom exempel anföres § 11 mom. 2 i förordningen om kommunalstyrelse på landet, ett påpekande, som tidigare gjorts av Hj. L. Hammarskjöld i hans bekanta edition av kommunallagarna. Beträffande en del aktuella spörsmål av reell innebörd, vilka motionären önskade behandlade i samband med den allmänna revisionen men till vilka riksdagen icke tagit ställning eller rörande vilka framställning om utredning och förslag icke gjorts av riksdagen, ansåg utskottet det icke vara lämpligt att på sådant sätt upptaga dylika frågor utan föreslog, att man från riksdagens sida måtte begära en revision av huvudsakligen *formell* art. Båda kamrarna biföllo konstitutionsutskottets förslag i ärendet.

I nära samband med en allmän revision av förordningen om kommunalstyrelse på landet står spörsmålet om ett noggrannare markerande av gränsen mellan kommunalstämmas och kommunalfullmäktiges befogenheter. 1919 års lagtima riksdag anhöll, att Kungl. Maj:t — eventuellt i samband med en revision av vederbörande kommunalförfattning — måtte utreda frågan samt till riksdagen snarast möjligt inkomma med förslag i ämnet. Då Kungl. Maj:t ansåg frågan vara av brådskande natur — bl. a. hade svenska landskommunernas förbund framhållit, att ett uppskov med regleringen skulle vålla avsevärda svårigheter i landskommuner med fullmäktigsystem — upptogs spörsmålet i en kungl. proposition (n:r 299) redan vid 1921 års riksdag. Såsom chefen för socialdepartementet yttrar till statsrådsprotokollet av den 18 mars 1921, hade ett uppskov ur vissa synpunkter varit önskvärt, bl. a. därför, att om regleringen verkställdes i sammanhang med en allmän revision av förordningen om kommunalstyrelse på landet, den antagligen kunnat företagas enligt en annan och i viss mån naturligare metod än den, som föreslagits. Då frågan ändå nu måste fram, syntes det vara angeläget, att de lagändringar, som krävdes, finge minsta möjliga omfattning, varför Kungl. Maj:t ur kommunalförfattningssakkunniges förslag i ärendet endast upptagit sådana ändringar, som vore oundgängligen nödvändiga för undanröjande

av de påtalade svårigheterna vid lagens tolkning: I övrigt sökte man med smärre ändringar, än av de sakkunnige föreslagits, nå huvudsakligen samma mål, som av dem åsyftats. — Bland ofullständigheter och brister i fråga om de bestämmelser, vilka reglera gränsen mellan stämman och fullmäktiges befogenheter, framdrager departementschefen den generella bestämmelsen i § 27 i förordningen om kommunalstyrelse på landet, att i kommun med över 1,500 invånare »den kommunen i kommunala angelägenheter tillkommande beslutanderätt skall uppdragas åt kommunalfullmäktige». Den citerade formuleringen giver anledning till tvekan, huruvida ärende, som enligt annan författning än förordningen om kommunalstyrelse på landet ankommer på kommunens eller kommunalstämmans prövning, må behandlas av fullmäktige. Vidare framhålls, att § 35 (ändrad senast 1918 och 1920) torde vara ofullständig såtillvida, att den bland ärenden, som ej må av fullmäktige upptagas, icke angiver ärenden, vid vilka enligt § 10 mom. 2 annan röstgrund än den vanliga gäller (ärenden, som angå allenast ägare och innehavare av i mantal satt jord inom kommunen), och ej heller beslut enligt § 27 om avskaffande av fullmäktigsystem i kommun med 1,500 inv. och därunder eller beslut enligt § 28 angående närmare fixering av antalet fullmäktige i kommunen. — För att avhjälpa de anmärkta bristerna föreslog Kungl. Maj:t dels ett tillägg till § 27 mom. 1, dels vissa tillägg till § 35, däribland dels ett moment (mom. 2), så lydande: »Där annorstädes än i denna förordning stadgas, att beslutanderätt i ärende tillkommer kommun på landet eller kommunalstämma, skall beslutanderätten utövas av fullmäktige, där sådana finnas, dock att ärende, för vars avgörande gäller annan grund för rösträtten än i § 8 sägs, alltid skall å kommunalstämma företagas, samt att val av nämndemän och av sockenfullmäktige för utseende av vattenrättsnämndemän ej må förrättas av kommunalfullmäktige». — I samma proposition föreslogs följande tillägg till § 17 mom. 1: »I kommun, där kommunalfullmäktige finnas, skall årligen ordinarie kommunalstämma hållas i december månad för granskning av debiterings- och uppbördslängden och för anställande av val, som på stämman ankomma». Samtidigt föreslogs strykning av bestämmelsen i § 35, att beslut om dag för val av kommunalfullmäktige ej må av kommunalfullmäktige upptagas, en bestämmelse, som införts 1920. Förevarande ärende skulle alltså överflyttas från stämman till fullmäktige. I motsatt fall skulle i kommuner med fullmäktige, där enligt nyssnämnda tilläggsförslag endast en ordinarie kommunalstämma årligen komme att hållas — i december —, beslut om dag för fullmäktigval fattas antingen å decemberstämman, alltså nära ett helt år före valets förrättande (valen skola förrättas under tiden fr. o. m. den 1 november t. o. m. den 15 december å dag, som den kommunala myndigheten bestämmer), eller också skulle särskild stämma behöva hållas endast för detta ärendes skull. Den senare utvägen torde för övrigt vara den enda möjliga på grund av ordalagen i § 29 mom. 5 a). Framför

allt synes emellertid föredraganden ha velat vara med om en förändring i förevarande avseende av det skälet, att ett bibehållande av stämmas rätt att besluta om dag för kommunalfullmäktigval, torde medföra den konsekvensen, att stämma jämväl finge besluta om undantag från den allmänna regeln, att landstingsmannaval på landet skall förrättas å tredje söndagen i september, men en föreskrift i sådan riktning syntes vara ur alla synpunkter olämplig och skulle dessutom nödvändiggöra en ändring i landstingsförordningen. — Riksdagen biföll propositionen med några smärre av konstitutionsutskottet däri vidtagna ändringar. I lag av den 20 maj 1921 (Svensk författningssamling n:r 251) är den nya lydelsen av vederbörande paragrafer offentligentligen kungjord.

I proposition till riksdagen föreslog Kungl. Maj:t, att lagen den 30 juni 1920 med vissa föreskrifter i fråga om val av kommunal-, municipal- och stadsfullmäktige samt av landstingsmän, vilken lag gällde till den 1 juli 1921, skulle äga fortsatt tillämpning till den 1 juli 1922. Konstitutionsutskottet vitsordade lagens betydelse för underlättande av de kommunala valen och förordade en förlängning av densamma utan tidsbegränsning; däremot ville ej utskottet vara med om lagens tillämpning vid val till andra kammaren, såsom en motionär i första kammaren föreslog. I överensstämmelse med riksdagens beslut har Kungl. Maj:t sedermera utfärdat lagen att gälla utan tidsbegränsning (Svensk förf.-saml. n:r 252). Enligt densamma kunna kommunala representantval äga rum under två eller undantagsvis tre dagar samt å olika lokaler inom ett valdistrikt, allt efter föreliggande omständigheter.

Bland avslagna motioner må nämnas förslaget om utredning, huruvida ej valen till andra kammaren, landstingen, stadsfullmäktige och kommunalfullmäktige kunde förrättas på samma dag vart fjärde år. Konstitutionsutskottet anmärkte, att så länge frågan om upphörande av den successiva förnyelsen av stadsfullmäktige samt kommunal- och municipalfullmäktige ännu befunde sig på utredningens stadium, detta vore ett av skälen att ej bifalla motionen. Även avslogs en motion, »att riksdagen måtte besluta sådan ändring i gällande författningar angående kommunala och politiska val, att *äkta make* må, när båda makarna äro röstberättigade i valdistriktet, vid valet på grund av fullmakt utöva rösträtt för den andra maken».

I trenne motioner framfördes krav på en skärpning av det kommunala utskyldsstrecket, dock ej vid landstingsmannavalen; i en av dessa motioner föreslogs även en skärpning av det kommunala fattigvårdsstrecket. Beträffande utskyldsstrecket föreslogo två av motionärerna den gamla formuleringen, medan den tredje utgick från den nuvarande formuleringen och föreslog, att den berövas rösträtt, som »i avseende å påförda utskylder till kommun, vilka förfallit till betalning under de tre sistförflutna kalenderåren, häftar för utskylder för något eller några av dessa år». Samtliga motioner avslogos.

J. E. N.

DE INTERNATIONELLA ARBETSKONVENTIONERNA. Genom bestämmelserna i Partie XIII av Versaillestraktaten infördes, i sammanhang med skapandet av en internationell arbetsorganisation, vissa nyheter i avseende å proceduren för slutande av mellanfolkliga överenskommelser rörande sociallagstiftningen. Ehuru de neutrala staterna icke ha undertecknat Versaillestraktaten, räknas de dock genom sitt medlemskap i Nationernas förbund såsom parter i den konvention rörande arbetsrätten, som nyssnämnda Partie XIII utgör (se K. Maj:ts Prop. nr 90 till 1921 års riksdag s. 71). Någon särskild ratifikation av denna grundläggande konvention om arbetsrätten har sålunda icke erfordrats. Om än någon enstaka invändning framkommit rörande denna tolkning, kan dess riktighet icke betvivlas¹.

Den permanenta organisationens organ äro dels den internationella arbetsbyrån, dels årliga konferenser, bestående av ombud för de anslutna staterna. Varje stat har rätt att till konferenserna sända fyra representanter, av vilka två företråda regeringen och de övriga två arbetsgivarna och arbetarna. Varje ombud har individuell rösträtt, och sålunda kunna delegerade från samma stat rösta olika. Ett konventionsförslag anses antaget av konferensen, om det erhållit två tredjedels majoritet av rösterna.

Redan denna form för en internationell konferens, sammankallad till överläggning om förslag till konventioner, är en betydelsefull nyhet. Medan eljest delegerade äro utrustade med fullmakter från sina resp. regeringar och kunna medverka till beslut allenast på grund av sådan fullmakt och i enlighet med sin regerings direktiv, äro här en del av ombuden alldeles obundna.

Ifall ett konventionsförslag vinner föreskriven majoritet och sålunda anses antaget, upprättas en originalurkund, som underskrives av konferensens president och arbetsbyråns direktör. Där emot upprättas ej, såsom eljest, särskilda, av regeringarnas representanter undertecknade konventionsurkunder.

En konvention är ej bindande förrän den ratificerats, och binder endast de stater, som ratificera den. Emellertid uppstår en särskild förpliktelse för arbetsorganisationens medlemmar redan genom antagandet av förslaget å konferensen — även om resp. deras statsombud röstat mot förslaget å konferensen eller staten överhuvud ej varit företrädd därstädes. Bestämmelsen härom i Art. 405, femte st., av Versaillestraktaten, som givit upphov till åtskilliga meningsskiljaktigheter, är av följande lydelse:

»Chacun des Membres s'engage à soumettre dans le délai d'un an² à partir de la clôture de la session de la Conférence . . . le

¹ Den schweiziska regeringspropositionen om anslutning till Nat:s förbund uttalade sig, liksom den svenska, fullt tydligt i denna punkt: »Tous les Etats membres de la Société adhérent de droit à la convention que constitue la partie XIII du traité. En entrant dans la Société, la Suisse adhérerait donc, elle aussi, *ipso facto* à cette convention, sans qu'une ratification parlementaire soit nécessaire.»

² Undantagsvis 18 månader.

projet de convention à l'autorité ou aux autorités dans la compétence desquelles rentre la matière, en vue de la transformer en loi ou de prendre des mesures d'un autre ordre.»

Enligt den tolkning, som hävdas av den internationella arbetsbyrån, avses med kompetent myndighet regelmässigt parlamentet. Avsikten med ifrågavarande bestämmelse har varit att nödga regeringarna att förelägga frågan för folkrepresentationen, fränsett det fall att det rör sig om vad i resp. land anses vara en administrativ lagfråga. Emellertid har på flera håll den tolkning gjorts gällande, att kompetent myndighet är resp. regering eller eventuellt annan instans till vilken frågan enligt gällande konstitutionella regler måste hänskjutas, innan den bringas under parlamentets prövning. Sålunda har franska regeringen, åtminstone tidigare, uttalat sig i denna riktning¹. Den torde dock sedermera ha givit efter för arbetsbyråns ståndpunkt. I det engelska underhuset har vid ett par tillfällen debatt ägt rum om samma spörsmål. Från regeringshåll hävdades, att den i Art. 405 avsedda kompetenta myndigheten vore kronan, varav skulle följa att regeringen kunde, utan parlamentets hörande, avböja ratifikation. Mot denna uppfattning restes kraftiga invändningar från flera håll (bl. a. M. Barnés och lord Robert Cecil)². Vid en kommande debatt yttrade sig regeringens representant ytterst försiktigt i frågan, och i realiteten synes regeringen ha givit efter. Parlamentet fick tillfälle yttra sig om regeringens ståndpunkt till samtliga konventioner³. Den svenska regeringen har som bekant inhämtat riksdagens yttrande före sitt definitiva ståndpunktstagande till konventionerna.

Det kan icke bestridas, att Art. 405 är mindre lyckligt avfattad och att dess ordalag ge ett visst stöd åt den från franskt och engelskt regeringshåll förfäktade tolkningen. Även med utgångspunkt från svenska konstitutionella regler skulle det kunna sägas, att regeringen är kompetent myndighet, då det gäller att vägra biträda en konvention, så mycket hellre som regeringen grundlagsenligt har vetorätt i lagfrågor. Men efter allt som framkommit i ämnet är det tydligt, att Art. 405 verkligen avsett en förpliktelse att framlägga frågorna för resp. parlament. Att detta ej sagts i tydliga ord beror på hänsynstagande till sammansatta statsbildningar, där dylika frågor stundom kunde falla under de särskilda delstaternas behörighet. Under sådana förhållanden torde arbetsbyråns tolkning böra gillas.

Ratifikation av en konvention sker genom vederbörande statsorgans beslut. Någon särskild procedur för utväxling av ratifikationerna mellan befullmäktigade representanter för resp. stater är icke föreskriven. Beslutet skall i stället delgivas Nat:s förbunds generalsekreterare, som har att verkställa den inregistrering, vilken gör konventionen bindande.

¹ Se arbetsbyråns Bulletin d'Information 1920, nr 10, s. 8.

² Arbetsbyråns Bulletin officiel 1921, Vol. III, s. 717.

³ Bulletin officiel 1921, Vol. IV, s. 89.

Även i avseende å proceduren för ratifikation ha meningsmotsättningar gjort sig gällande. Sålunda har franska regeringen ansett ratifikationen böra föregås av upprättande och undertecknande av konventioner jämte protokoll, varefter ratifikation skulle ske på traditionellt sätt. Härom har skriftväxling ägt rum med Nats förbunds generalsekreterare och arbetsbyrån, vilken sistnämnda utförligt motiverat sin ståndpunkt gentemot franska regeringens. Frankrike och Belgien ha sedermera, i enlighet med sin ståndpunkt, undertecknat Washingtonkonventionerna på gammalt manér, i syfte att därefter följa den vanliga proceduren även vid ratifikation. Det har ock av sagda staters representanter undertecknats ett protokoll, som lämnar öppet åt andra att biträda konventionerna i den fransk-belgiska gestalten. Övriga stater torde dock allmänt följa arbetsbyråns och N. F:s generalsekreterares uppfattning och alltså använda den procedur, som föreskrives i Art. 405. Så har bl. a. England redan gjort. Från schweiziskt håll har, om än i indirekt form, en gensaga mot den fransk-belgiska proceduren framförts till arbetsbyrån¹. Ö. U.

LÄNDER-FÖRDELNINGEN I TYSKA RIKET ENLIGT 1919 ÅRS FÖRFATTNING.

Under den konstituerande nationalförsamlingens i Weimar överläggningar om Tysklands nya författning var det förutom skolfrågan icke något spörsmål, kring vilket striden stod hetare än artikeln angående rikets fördelning i länder och möjligheten för riket att vidtaga ändringar i denna, såsom utbrytningar ur eller sammanslagning av olika länder eller delar därav (artikel 18 i den slutgiltiga författningen av den 11 augusti 1919). Förhållandet ter sig naturligt nog i betraktande därav, att den nämnda artikeln i hög grad berör själva grundproblemet i fråga om den tyska federativstatens allmänna struktur. Vid tiden för Bismarcks författningsverk kunde detta problem uttryckas med frågan: statsförbund eller förbundsstat? För 1919 års Tyskland var givetvis all tanke på det förra alternativet utesluten och de båda möjligheterna voro i stället förbundsstat eller enhetsstat. Utvecklingens tendens var riktad mot den sistnämnda formen. De förberedande författningsutkasterna — liksom också senare den definitiva författningen — närmade sig densamma; de läto visserligen förbundsstatsformen bestå, men organiserade den på ett sätt som än mera utpräglat, än tillförne var fallet, lade tonvikten på överstatens enhetlighet och makt.

Men därmed framträder i allt starkare relief frågan om storstaten Preussens blivande ställning i det nya tyska riket — det »preussiskt-tyska problemet». Om Preussen förblev av samma omfattning som hittills och än mera om det behölle sina hittillsvarande författningsprivilegier, skulle förbundsstatens omdaning i unitarisk

¹ Bulletin officiel 1921 Vol. III s. 739.

riktning kunna medföra, ätt det nya riket i än högre grad än förr endast bleve »ett förlängt Preussen», såsom Leipzigerprofessorn JACOBI uttrycker det i en avhandling om »Einheitsstaat oder Bundesstaat». Nå, författningsprivilegierna kunde försvinna — de försvunno också —, och även på annat sätt kunde den blivande konstitutionen tänkas finna korrektiv mot den preussiska statens för stora inflytande. Effektivare vore emellertid den radikala åtgärden att upplösa Preussen i smärre länder. Idéen hade redan tidigare i Tysklands författningshistoria framträtt (se KÄHLER, »Das preussisch-deutsche Problem seit der Reichsgründung» i *Preussische Jahrbücher* juli 1921). Nu fann den anklang inom vidsträckta kretsar. PREUSS, vilken spelat en så utomordentlig roll vid det senaste tyska författningsarbetet, skriver i kommentaren till sitt författningsförslag: »Det fortsatta beståendet av en republik på 40 millioner inom en från densamma organisatoriskt skild republik på tillsammans ungefär 70 millioner är en statsrättslig, politisk och ekonomisk omöjlighet. En sådan delstat är möjlig endast såsom hegemonistat. Men har den preussiska hegemonien i Tyskland blivit omöjlig, så har därmed också ett enhetligt Preussen i Tyskland blivit omöjligt. Skall den tyska folkstaten fulländas, så måste den preussiska nödfallsbyggnaden vika för densamma». Preuss talar senare i Weimardebatten om sådana självständiga »kulturgebit» som Rehnlandet, Hessen, Hannover; de borde bliva egna länder. Preuss inför också i sitt författningsförslag en paragraf (§ 11), som, enligt Kähler, »icke blott tillåter, utan rent av uppfordrar till lösgörande av en landsdel ur dess hittillsvarande statsförband i syfte att bilda en självständig fristat».

Idéen om Preussens sönderstyckande mötte i Weimar-församlingen kritik från synpunkten av det tyska folkets enhet och det tyska rikets styrka, vilken icke ansågs varda befordrad därmed, att man bröte sönder den största enhet, som funnes hos det tyska folket (se Kähler). Den utgör emellertid ett av de mest framträdande partierna av den historiska bakgrunden till riksförfattningens paragraf om gebitsförändringar. Givetvis avsåg emellertid denna paragraf även att tillgodose andra omläggningar, som kunde synas önskvärda. Över huvud var ju åtskilligt i länderfördelningen betingat allenast av dynastiska förutsättningar och framträdde såsom onyttiga atavismer. Med dynastiernas försvinnande upphörde denna orsak att finnas till, och möjlighet borde då uttryckligen beredas, formerna bestämmas för utbrytningar resp. sammanslagningar.

Det dröjde länge, innan man i nationalförsamlingen kunde nå fram till en antagbar lydelse av artikel 18. Meningsutbytet gällde — utom huruvida över huvud en artikel om gebitsförändringar borde införas i författningen — dels i vilken form Preussen skulle inlemmas i det nya riket, dels huruvida i sista hand riket skulle avgöra över omläggningar, dels slutligen huruvida härtill borde erfordras en vanlig rikslag eller en författningslag. Mot

varandra stodo de, som ville så mycket som möjligt underlätta nybildningar — även sådana mot vederbörande delstats vilja — och de, som ville göra dem svårare. Omsider nådde man fram till stadganden, för vilkas huvudsakliga innebörd här nedan skall redogöras, varvid till ledning tjänar framför allt en uppsats av ALTENBERG i *Archiv d. öffentl. Rechts* 1921, H. 2.

I sitt första stycke angiver artikel 18 det allmänna programmet för rikets fördelning i länder. Först det mål, till vilket den skall syfta. Det heter; att den skall gagna »der wirtschaftlichen und kulturellen Höchstleistung des Volkes». Vidare den anda, i vilken fördelningen bör göras; den bör ske »under möjligaste hänsytagande till vederbörande befolknings vilja». Såsom formuleringen angiver och av den efterföljande redogörelsen vidare skall framgå, är befolkningens bifall endast ett önskemål, men icke under alla förhållanden ett nödvändigt villkor. »Det är alltså väl tänkbart», säger Altenberg, »att en ändring — t. ex. sammanslagning av de båda Mecklenburg — äger rum mot befolkningens vilja, emedan denna kanske icke är insiktsfull nog att underordna sina egna lokala intressen under de allmänna.»

Vad så beträffar tillvägagångssättet vid gebitsomläggningar, är det betecknande för den nya riksförfattningens unitariska tendens, att det är riket, som har det avgörande ordet. Endast på *rikslagstiftningens* väg kunna ländernas områden ändras och nya länder bildas. Som regel fastslår artikel 18 vidare, att detta sker genom en *författningsändrande* rikslag; för en sådant tillkomst fordras ett kворum i riksdagen på två tredjedelar och en kvalificerad majoritet på två tredjedelar av de närvarande. Riket har här beklätts med en utomordentlig maktbefogenhet gentemot delstaterna. Principiellt är det förra i stånd att fritt förfoga över de senares gebit, ja, t. o. m. över deras existens. Det kan »förminska länder genom sönderläggning eller avskiljande och tillintetgöra dem genom införlivande eller sammanslagning; å andra sidan kan det också förstora eller nyskapa länder, allt detta — åtminstone de jure — utan att höra länderna eller befolkningen, utan folkomröstning, allenast förmedels en författningsändrande rikslag» (Altenberg). Visserligen är det riktigt, att, såsom NAWIASKY i en uppsats i frågan i *Annalen des Deutschen Reichs f. Gesetzgeb., Verwalt. u. Volkswirtschaft*. 51 Jahrg. uttrycker det, »förbundsstatens egenartade förhållanden medföra, att i förbundets viljebildning städse innehålles ett mindre eller större inslag från de politiska faktorerna i delstaterna». Men en undersökning; som han företager av författningsstadgandena angående riksorganen och fattande av riksbeslut, visar, att det ytterst blir väsentligen de i riksparlamentet förhärskande strömningarna, som bliva avgörande för gebitsanordningarna. Att länderna på sådant sätt med hänsyn till hela sin tillvaro ställts till rikets disposition, utgör en synnerligen vittgående beskärning av deras suveränitet, och det var också först efter häftigt motstånd, särskilt från representanter för Preussen och de

medelstora staterna, som denna huvudregel rörande gebitsförändringar kom in i författningen.

Emellertid har man icke tänkt sig att en ensidig rikslagstiftning utan vederbörandes hörande, eller kanske rentav mot deras vilja, skulle bli det regelbundna tillvägagångssättet. Belysande härutinnan är ju. redan det önskemål, som, såsom nyss nämndes, uttalas i artikelns första stycke rörande anordningarnas överensstämmelse med befolkningens vilja. Endast i sällsynta undantagsfall kan riket tänkas komma att begagna sig av sin makt att suveränt bestämma över ländernas områden. En garanti för att den utnyttjas endast såsom en ultima ratio ligger i den fordran på kvalificerad majoritet inom riksdagen, som stadgandet om författningens lagens form innebär. För normala fall anvisar artikel 18 andra möjligheter, vilka visserligen i artikelns uppställning framträda såsom undantag från det allmänna stadgande, varom nu varit fråga, men vilka i praktiken torde bli och för övrigt redan blivit de regelmässiga tillvägagångssätten.

Denna andra procedur innebär en kooperation mellan riket och de av en gebitsförändring berörda länderna. I sådant fall kan rikets viljeyttring försiggå under en enklare form än när riket ensidigt företager omläggningen: det räcker med en *vanlig lagstiftningsakt*. Förutsättningarna härför äro tvänne: antingen att de länder, som beröras, giva sitt bifall till förändringen eller, ifall ett av dem vägrar sitt bifall, att »gebitsförändringen eller nybildningen fordras av befolkningens vilja och ett övervägande riksintresse påkallar dem». I båda fallen skall emellertid riket genom sin lagstiftning säga sista ordet. Vad angår det förra fallet — samstämmighet mellan de ifrågakommande länderna — är det genom landets representation och regering, som dess vilja utformas och givas till känna, med frihet för regeringen att genom anställande av en folkomröstning direkt utröna befolkningens önsknings. Initiativet får antagas kunna utgå antingen från det eller de berörda länderna själva — i vilket fall ett preliminärt fördrag dem emellan blir den normala formen — eller från riket.

Som nämndes, kan emellertid förutsättningen för en gebitsförändrings åstadkommande på den vanliga rikslagstiftningens väg vara för handen även utan de berörda ländernas bifall. Avslag från ett lands sida kan nämligen uppvägas genom ett förmedelst *folkomröstning* framställt krav från befolkningen i det område det gäller. Här möter man »länderartikelns» politiskt viktigaste bestämmelse. Den möjliggör en gebitsförskjutning mot landsrepresentationens och landsregeringens vilja. Att förslaget härom blev föremål för häftig strid i den konstituerande nationalförsamlingen, är icke förvånansvärt. Som ett kompromisstillägg stadgades emellertid att hithörande delar av art. 18 icke skulle träda i kraft förrän två år efter riksförfattningens utfärdande, d. ä. först den 14 augusti 1921. Syftet härmed var att »undvika överilade experiment och

särskilt att bereda det av Frankrike hotade Rhenlandet en lugn utveckling» (Altenberg).

Den ifrågavarande passus av artikel 18 avser tydligen närmast det fallet, att endast två länder beröras av den planerade omläggningen av länderkartan. Ett visst bryderi i tolkningshänseende framkallar därför det fallet, att flera länder äro att taga i betraktande — t. ex. vid en nybildning med element från olika håll — och att flera än ett av dem sagt nej. Svårigheten kan emellertid övervinnas genom ett successivt tillvägagångssätt. Eljest får saken ordnas genom författningslagstiftning. En sådan blir också av nöden, för den händelse den genom folkomröstningen fordrade områdesförskjutningen rönt motstånd från båda de länder, som äro direkt intresserade. Med hänsyn till de allmänna stadgandena i denna fråga är slutligen att tillägga, att när rikslagstiftningen träffar det slutliga avgörandet, lagstiftaren (riksdagen) enligt artikelns ordalydelse har att låta sig ledas även av »det allmänna riksin-tresset».

Vad angår detaljbestämmelserna rörande folkomröstningsförfarandet, så angiver art. 18 huvuddragen därav. Men förvisso vore en kompletteringslag nödig och nyttig. Enligt artikelns bestämmelser fordras emellertid, för att en begäran om folkomröstning skall anses vara framställd, att »en tredjedel av de till riksdagen röstberättigade invånarna i avsondringsområdet (des abzutrennenden Gebiets) kräva det». Den eller de, som vilja sätta i gång en aktion i syftet, hava således att söka samla det erforderliga antalet underskrifter under en anhållan till riksregeringen. Här framträder emellertid en väsentlig svårighet vid förfarandet, nämligen avgränsandet i varje särskilt fall av »das Abtrennungsgebiet», en svårighet, vars övervinnande kunde underlättas genom mera ingående stadganden. Altenberg föreslår och motiverar en del sådana. Bl. a. anmärker han att, när det gäller nybildningar, man har att skilja på, om de gruppera sig kring ett bestående land som kristallisationspunkt (t. ex. Nidersachsen omkring Braunschweig), eller om de framställa en fullständig nybildning (t. ex. en republik Rheinland). I senare fallet föreslår han, att, för att undvika uppkomsten av dvärgstater, ett minimum för invånartalet, exempelvis två millioner, bleve fastställt. Dock gör han ett undantag för Ostpreussen på grund av dess isolerade läge. Såsom minsta område för såväl folkinitiativ som folkomröstning bör kommunen fastslås; andra gränser än kommungränser böra ej ifrågakomma såsom nya gränser.

Har nu behörig anhållan framställts, åligger det riksregeringen att anordna folkomröstningen.

Angående det område, där denna folkomröstning skall äga rum, giver länderartikeln närmare bestämmelser. Frågan är icke löst allenast med den allmänna formeln: det landområde, som skall utskiljas. Artikeln innehåller nämligen den restriktionen av ett områdes självbestämningsrätt, att »även om det endast gäller

avskiljandet av en del av ett preussiskt län (Regierungsbezirk), av en bajersk krets eller i andra länder av ett motsvarande förvaltningsområde, skall befolkningens vilja i hela det ifrågavarande förvaltningsdistriktet utrönas». Syftet med detta stadgande har varit att försvåra utbrytandet av allt för små gebit. Dock tillfogar artikeln, att, om det icke består ett territoriellt sammanhang mellan det gebit, vars avskiljande är ifrågasatt, och det förvaltningsområde av nyssnämnda art, till vilket området hör, så kan på grund av särskild riksdag separationsområdets vilja förklaras vara avgörande. Till beslut angående en gebitsförändring eller nybildning fordras en i dubbel måtto kvalificerad majoritet, nämligen dels tre femtedelar av de avgivna rösterna, dels absolut majoritet av de valberättigades röster. Man saknar emellertid i artikeln närmare stadganden angående tillvägagångssättet vid beräkningen av dessa majoriteter och i samband därmed formuleringen av de särskilda frågor, som folkomröstningen har att besvara. Gäller det avskiljandet av blott en del av ett större förvaltningsområde, måste den fråga, som det senare har att besvara, avse bifall eller avslag till att delgebit, i vilka erforderlig majoritet därför erhålles, eventuellt avskiljas för att förenas med ett annat land eller ingå i en nybildning. Därjämte måste, ifall ej möjligheten till avskiljande skall bliva illusorisk, abstinens från röstningen presumeras innebära jakande svar på nämnda fråga. Om på dylikt sätt inom det större förvaltningsområdet erforderlig majoritet vunnits för ett avskiljande över huvud, måste frågan om delgebitens statstillhörighet besvaras genom en majoritetsberäkning, som tager hänsyn allenast till de inom dessa avgivna rösterna. Uttrycker omröstningsresultatet en önskan i positiv riktning, har riksregeringen att förelägga riksdagen ett lagförslag av motsvarande innehåll. Riksdagen, som är fri i sitt beslutfattande, avgör över förslaget med enkel majoritet.

Art. 18 i den nya riksförfattningen inför med hänsyn till länderfördelningen i Tyska riket »en rörlig princip», såsom orden föll i Weimarförsamlingen. I stället för det tidigare fastlåsandet av den historiska utvecklingens resultat vid en viss tidpunkt träder möjligheten till nyanordningar efter ändamålsenlighetens synpunkt. Länderartikeln har redan medfört ett par förändringar. De thyringska småstaterna hava sammanslagits till en nybildad stat, Thyringen. Koburg har emellertid förenat sig med Bajern. Hohenzollerns införlivande med Württemberg är ifrågasatt. Ett utomordentligt intresse knyter sig till frågan om de preussiska ländernas, särskilt till Rhenlandets framtid. Den preussiska författningen av den 30 nov. 1920 omfattar emellertid — med undantag naturligtvis av de förlorade områdena — hela den odelade forna helstaten.

S. W—n.

II. Statistik och ekonomi.

JORDBRUKSSTATISTIKEN. Som bekant blev jordbruksstatistiken i Sverige på grundval av 1905 års statistiska kommittés förslag år 1913 helt omorganiserad. Genom hushållningssällskapens försorg utförda lokalundersökningar, varje år av en åttandedel av resp. områden, bilda sedan dess grundvalen för densamma. Dessutom har emellertid genom hushållningssällskapens häradsombud och sockenombud preliminära skörderapporter samt definitiva uppskattningar av skörden, m. fl. uppgifter årligen avgivits för hela riket.

I och med året 1920 har den period av åtta år tilländalupit, efter vilken hela landet blivit vid lokalundersökningarna genomgånet. Erfarenheten har härvid visat, att vissa olägenheter och brister äro förbundna med detta system. Genom uppgifters insamlande rörande endast en åttandedel av riket varje år, har en fullständig översikt av åkerarealen och dess användning samt antalet husdjur i hela riket icke kunnat erhållas för någon bestämd tidpunkt, och med den starka föränderlighet, som jordbruksförhållandena undergått från år till år — särskilt under kristiden — har det icke, såsom ursprungligen var väntat, visat sig möjligt att genom medeltalsberäkningar erhålla någon tillfredsställande insikt rörande jordbruksnäringens tillstånd. Vissa extra jordbruksräkningar, s. k. arealinventeringar och husdjursräkningar, ha måst tillgripas, och lokalundersökningarna hava därigenom till viss grad förlorat sitt intresse. Vid åttaårsperiodens utgång blev därför frågan om jordbruksstatistikens omläggning på nytt aktuell. För utredning därom tillkallade statistiska centralbyrån och lantbruksstyrelsen efter bemyndigande särskilda sakkunniga. Ifrågasvarande utredning avlämnades den 30 januari 1920 till Kungl. Maj:t. Ämbetsverken föreslogo därvid, att lokalundersökningarna skulle ersättas med vart tredje år återkommande fullständiga arealinventeringar och husdjursräkningar, grundade på allmän uppgiftsplikt för jordbrukarna. Rörande kostnaderna för primärmateriallets insamlande, kontroll m. m. beräknade ämbetsverken för varje räkning ett belopp av 210,000 kronor, eller 70,000 kronor i årligt medeltal. Ett belopp av 70,000 kronor blev också av 1920 års riksdag anvisat för år 1921, och den 28 december 1920 hemställde ämbetsverken om lokalundersökningens inställande för år 1921, vilket av Kungl. Maj:t bifölls. Dessförinnan, eller genom kungl. brev den 30 juni 1920 hade statistiska centralbyrån och lantbruksstyrelsen erhållit i uppdrag att taga frågan om jordbruksstatistikens omorganisation under fortsatt prövning och utredning. På samma gång som det torde vara säkert, att lokalundersökningarna i framtiden skola upphöra och ersättas med intermitenta jordbruksräkningar för hela riket, är den närmare planen

för dessa räkningar sålunda ännu icke definitivt fastställd. Den största svårigheten torde ligga i bestämmandet av de lokala organ, genom vilka räkningarna skola utföras. För de under kristiden utförda arealinventeringarna hade man anlitat livsmedelsnämnderna och för husdjursräkningarna kronobetjäningen. De av statistiska centralbyrån och lantbruksstyrelsen tillkallade sakkunniga tänkte sig emellertid, att de kommunala odlingsnämnderna åtminstone tillsvidare borde utföra arbetet. Att bibehålla dessa, genom kristidsförhållandena tillkomna nämnder, enbart för detta arbetes skull, kan emellertid numera knappast komma ifråga, och tanken därpå fann heller icke stöd hos Kungl. Maj:t (se Kungl. Maj:ts proposition nr 159, 1920 angående anslag för anordnande av en allmän jordbruksräkning). I sitt utlåtande över sagda proposition har vidare jordbruksutskottet (utl. nr 55, 1920) anfört betänkligheter mot den ifrågasatta, på uppgiftsplikt från jordbrukarna grundade metoden för uppgifters insamlande.

Genom kungl. förordningen den 7 juli 1921 om taxeringsmyndigheter och förfarandet vid allmän fastighetstaxering år 1922 har emellertid frågan om jordbruksstatistikens omorganisation kommit i ett delvis nytt läge. I denna förordning finnes nämligen föreskrivet, att varje ägare av fastighet skall till taxeringsmyndigheterna till ledning vid taxeringen lämna uppgifter bl. a. angående arealen av åker, tomt- och trädgårdsmark, ängsmark, odlingsmark, betesmark, produktiv skogsmark samt övrig areal. Därest fastighetstaxeringen, som hittills, kommer att äga rum vart femte år, har man tänkt sig härigenom en möjlighet öppnad att, utan särskilda kostnader och under betryggande former för materialets tillförlitlighet och fullständighet, erhålla just de uppgifter som alltid visat sig vara de svåraste att få fram. Däremot torde särskilda husdjursräkningar med vissa års mellanrum få anordnas, och årliga uppgifter om åkerjordens användning, skörden och växlingarna i kreaturstallet m. m., kunna icke undvaras, vilket för övrigt icke heller är fallet om särskilda jordbruksräkningar utföras.

Med hänsyn till de av statistiska centralbyrån för närvarande utgivna ordinarie jordbruksstatistiska publikationerna torde följande förändringar vara att vänta: Publikationen »Jordbruk och boskapsskötsel» förblir årlig, men sannolikt mindre omfattande, sedan redogörelsen för lokalundersökningen bortfallit. Till gengäld skola intermittenta specialberättelser över arealstatistiken och husdjursräkningarna tillkomma. Publikationen »Årsväxten, preliminär redogörelse» försvinner sannolikt eller blir åtminstone betydligt inskränkt, då häradsombudens preliminära skörderapporter i framtiden torde bliva indragna. I stället är det meningen att framflytta sockenombudens definitiva, hittills i februari avlämnade skörderapporter till december månad. Redogörelse därför torde som förut intagas i den årliga berättelsen om jordbruk och boskapsskötsel, vilken emellertid bör kunna utkomma betydligt tidigare, än vad hittills varit fallet.

UR DEN NYARE STATISTISKA LITTERATUREN. Bland de under året utkomna officiella statistiska publikationerna äro tre som tilldraga sig särskild uppmärksamhet, nämligen socialstyrelsens »Undersökningar angående alkoholens sociala skadeverkningar», statistiska centralbyråns »Taxeringen till inkomst och förmögenhetsskatt år 1917» samt kommerskollegii »Svenska handelsflottans krigsförluster åren 1914—1920». De två förstnämnda av dessa berättelser äro större statistiska tabellverk och ingå i serien Sverges officiella statistik, den sistnämnda är en fristående publikation av mera monografisk natur, men försedd med en statistisk översikt.

Socialstyrelsens *undersökningar angående alkoholens sociala skadeverkningar* hava utförts efter framställning av nykterhetskommittén i skrivelse till Kungl. Maj:t den 4 juni 1915. Kommitténs hemställan gick ut på att socialstyrelsen skulle, i samråd med kommittén och i huvudsaklig överensstämmelse med i skrivelsen angivna riktlinjer, verkställa statistiska undersökningar rörande följande förhållanden:

- 1) alkoholbrukets inverkan på fattigvårdsbehovet;
- 2) alkoholbrukets inverkan på brottsligheten;
- 3) alkoholbrukets inverkan på familjelivet i vissa avseenden;
- 4) alkoholbrukets samband med lösdriveri;
- 5) alkoholbruket som orsak till olycksfall;
- 6) alkoholbruket som orsak till självmord;
- 7) fylleriförseelserna och vissa i samband därmed stående förhållanden samt
- 8) förbrukningen av utminuteringsvis sålt brännvin efter yrkesgrupper och inkomstklasser.

Såsom framgår av »Översikter och Meddelanden» häfte 1, 1920 har den under punkt 8 angivna undersökningen utförts av kontrollstyrelsen för år 1916. Då socialstyrelsen av flera skäl ansett de under punkterna 1, 2, 4 och 7 föreslagna undersökningarna vara av grundläggande betydelse, medan de övriga ifrågasatta undersökningarna, ehuru av stort socialstatistiskt intresse, icke säkert skulle lämna ett resultat, som fullt motsvarade undersökningskostnaderna, har styrelsen till en början inskränkt sig till behandling av nämnda punkter. Sedan emellertid nykterhetskommittén därom gjort särskild framställning har även punkten 3 upptagits i så måtto, att undersökningar verkställts angående alkoholbruket såsom orsak till försummande av barn i sedligt avseende.

Material till föreliggande undersökningar har erhållits från fattigvårdsstyrelserna (avseende punkt 1), från länsstyrelser och domstolar (avseende punkt 2 och 4), från åklagare och polismyndigheter (avseende punkt 7) samt från barnavårdsnämnder, barnhem, skyddshem, uppfostringsanstalter och dyl. (avseende punkt 3). Uppgifterna till punkt 1 avsågo året 1916, uppgifterna till punkt 2 och 4 avsågo året 1917, uppgifterna till punkt 3 avsågo

femårsperioden 1912—1916, medan uppgifterna om fylleriförseelserna (punkt 7) från och med år 1917 erhållits kvartalsvis i fortlöpande följd. Kvartalsöversikter grundade på sistnämnda uppgifter, inflyta såsom bekant numera även i Sociala meddelanden. I föreliggande specialundersökning äro endast uppgifterna för åren 1917 och 1918 begagnade. Samtliga uppgifter hava inhämtats enligt särskilda formulär.

Det framgår av ovanstående att den ifrågavarande specialundersökningen är en s. k. primärstatistisk undersökning, d. v. s. en undersökning, för vilken materialet åstadkommits särskilt för ändamålet. Emellertid har naturligtvis också tillgängliga utländska uppgifter andragits till jämförelse.

Vad resultaten beträffar, äro de så komplicerade och i avseende på tillförlitligheten och allmängiltigheten delvis av så tvivelaktigt värde, att något referat därav svårligen låter sig göra. Alkoholfrågan är ju överhuvud en av de svåraste frågor som finns att göra gripbar genom statistiska uppgifter. Själva begreppet alkoholmissbruk är i hög grad svävande. De sociala skadeverkningarna äro ofta indirekta eller orsaksförhållandena omöjliga att fastställa. Till och med så konkreta och av alkoholmissbruk så omedelbart följande »skadeverkningar» som fylleriförseelserna äro, med hänsyn till den därpå byggda statistikens konklusivitet, föga användbara som mått på fylleriets utbredning eller förekomst. Fylleriförseelser och — om man får tillåta sig ordleken — fylleriföreteelser äro nämligen ingalunda samma sak. Även fränsett att fylleriföreteelser vanligen beivras endast då de äga rum på allmän plats eller föranleda brott mot allmän lag eller ordningsstadga och sålunda endast i ett fåtal fall bliva till fylleriförseelser, är lagtillämpningen i detta hänseende högst olika på olika orter och vid olika tider och ännu mera olika i olika länder, vilket är allt för välbekant för att behöva vidare utvecklas. Fylleriförseelsestatistiken som sådan betraktad, d. v. s. fränsett dess användbarhet som måttstock på nykterhetstillståndet, har emellertid i varje fall den förtjänsten att grunda sig på ett någorlunda tillförlitligt material. Så länge det enastående material för bedömande av rusdryckskonsumtion och alkoholmissbruk, som numera för vårt lands vidkommande föreligger i systembolagens på den individuella kontrollen grundade bokföring, får ligga till större delen obegagnat, må det tillika vara riktigt att, såsom socialstyrelsen anser, fylleriförseelsestatistiken ger den f. n. bästa måttstocken på nykterhetstillståndets förändringar och utvecklingstendenser bland de bredare lagren; blott att detta innebär ett tämligen lågt betyg för fylleristatistiken i övrigt.

Möjligen med undantag för punkt 2 i undersökningsprogrammet, rörande vilken åtminstone vissa av primäruppgifterna (t. ex. uppgifterna om brott begångna i rusigt tillstånd eller under omedelbar påverkan av alkoholförtäring) torde kunna tillskrivas visst objektivet värde, synes det övriga av socialstyrelsen insamlade och behandlade

materialet vara lämligen bristfälligt. Primäruppgifterna bestå så gott som undantagslöst av subjektiva omdömen, t. ex. rörande alkoholbruket som orsak till fattigdom, lösdriveri och försummande av barn i sedligt avseende. Att en statistik, som bygger på dylikt material måste vara ganska osäker, ligger i öppen dag. Men härtill kommer ytterligare, och detta gäller överhuvud all statistik rörande alkoholens icke omedelbart genom det akuta ruset utlösta skadeverkningar, att orsakssammanhanget mellan alkoholmissbruk och vissa andra abnormiteter, såsom fattigdom och brottslighet eller sedligt förfall, ingalunda är klarlagt därigenom, att man konstaterar alkoholmissbruk hos ifrågavarande individer. Att alkoholmissbruket *kan* vara orsak eller bidragande orsak till dylika abnormiteter skall icke förnekas, ej heller att det ofta är det, men orsakförhållandet *kan* också vara det omvända, och är det utan tvivel icke så sällan. Alldeles särskilt torde det nyss sagda ha tillämpning i fråga om alkoholens förhållande till brottsligheten. Brottslighet, i varje fall grövre sådan, torde väl i allmänhet vara en följd av degeneration och moralisk undermålighet, där alkoholmissbruket lika väl kan vara blott ett beledsagande symptom som en verkligt orsakande faktor.

Vad ovan anförts är ju alls ej något nytt, utan tvärtom lämligen allmänt känt och erkänt, och vi ha därmed endast velat framhäva vissa av de svårigheter, som möta ifråga om ett statistiskt studium av alkoholbrukets skuld till samhällsolyckorna. Utredningens författare ha också visat sig i allmänhet väl medvetna om dessa svårigheter och det begränsade värdet av materialet såväl som de därur vunna resultaten. Måhända kan man dock säga att hela denna utredning bär vittne om en väl stor optimism, i fråga om möjligheten att på socialstatistisk väg för närvarande verkligen komma alkoholfrågan in på livet. En viss överdriven optimism kommer också tillsynes genom den utförlighet, varmed man ansett det lämpligt offentliggöra tabellmaterialet. Det torde kunna förutses att detta tabellmaterial kommer att få en vidsträckt användning i den aktuella nykterhetsdiskussionen, men det är tvivelaktigt, huruvida det så särskilt väl ägnar sig för en dylik användning. Uppgifter av så svävande och ofta mångtydbar karaktär lämna ett lämligen fritt spelrum för godtyckliga eller tendensiösa tolkningar, och allt för lätt torde det vara att däri finna argument som »låna sig åt» speciella syften och som kunna åberopas såsom belägg för de mest skilda uppfattningar. Att så är fallet har ju också redan visat sig, t. ex. i det bruk man å diverse håll gjort av fylleriförseelsestatistiken.

Att man på grund av nyssberörda förhållande kan åstadkomma mera oreda än reda i alkoholdiskussionen är emellertid icke skäl nog att fördöma undersökningen som sådan. Det vore att se saken alltför pessimistiskt och gäve man vika för sådana synpunkter så bleve någon alkoholstatistik aldrig av.

Ehuruväl den som skriver detta för sin del tror, att en kritisk

prövning av undersökningens plan och de resultat, som av författarna själva hållas för goda, bör löna sig, skall en granskning i detalj här ej försökas. Det må endast framhållas att det redan vid en första genomläsning av utredningen faller i ögonen, att författarna hemfallit åt en viss ytlighet i sina omdömen. Frågor, som vore värda en utförligare behandling hava understundom avfärdats med intetsägande fraser, såsom t. ex. att det är ur nykterhetssynpunkt »beklagligt», att fylleriförseelserna företrädesvis äga rum i ungdomen; välkända, men till innebörden oriktiga slagord användas, såsom t. ex. att de miljoner, som utgiväs för alkoholhaltiga drycker »förstöras» genom alkoholkonsumtionen; halvsanningar anföras utan förbehåll, såsom t. ex. att »det är från de fattigare klasserna som pengarna till alkoholförbrukningen företrädesvis tagas» m. m. dylikt, som bort undvikas i en objektivt hållen, officiell berättelse.

Statistiska centralbyråns berättelse om *taxeringen till inkomst- och förmögenhetsskatt år 1917* är på sätt och vis en fortsättning av de tidigare av I. FLODSTRÖM inom finansdepartementet utförda *finansstatistiska undersökningarna* (avseende senast året 1913). Primärmaterialet utgöres av taxeringslängder och mantalslängder. Ur de förra hava erhållits uppgifter om antal taxerade, taxerade belopp, avdrag och skatt ävensom om de inländska aktiebolagens kapital, varemot de senare utgjort källan för uppgifter om de taxerades civilstånd samt för vissa kompletterande uppgifter angående barnantal och utländskt medborgarskap.

Den nu slutförda utredningen har tillkommit på grund av Kungl. Maj:ts beslut den 28 juni 1918, att åt statistiska centralbyrån skulle uppdragas att utföra den för den då planerade revisionen av inkomst- och förmögenhetsskatten erforderliga utredningen. Preliminära resultat av utredningen, ävensom vissa vid sidan av densamma företagna specialundersökningar, ha redan tidigare förelagat och under hand använts av finansdepartementet och bevillningsutskottet för ifrågavarande nya lagstiftning, vilken som bekant trätt i kraft år 1920.

Vid de statistiska uppdelningarna har skilts på enskilda och med dem likställda juridiska personer samt inhemska aktiebolag och solidariska bankbolag. Utredningen avser i främsta rummet fördelningen av de taxerade efter de taxerade beloppens storlek och den uträknade skatten. För enskilda har därjämte uppdelats efter civilståndet, de skattefria avdragen och antalet barn, för vilka avdrag ägt rum. Särskilda uppgifter lämnas angående svenskar i utlandet och utlänningar efter nationalitet. För aktiebolagen och de solidariska bankbolagen meddelas även uppgifter om kapitalets storlek och om inkomstens fördelning i förhållande därtill.

Med hänsyn till att fördelning skett efter civilstånd och antalet barn, för vilka avdrag skett (barn under 15 år) har utredningen, utöver det rent skattestatistiska även ett visst allmänt demografiskt

intresse. Från sistnämnda synpunkt skulle resultaten naturligtvis blivit oerhört mycket värdefullare om uppgifter angående de taxerades ålder och yrken också bearbetats. Så har emellertid, väl närmast av kostnadshänsyn, icke skett. Den enda skattestatistiska undersökning i vårt land, i vilken hänsyn tagits till de taxerades ålder, torde vara den av H. BURSTRÖM utförda, i ålderdomsförsäkringskommitténs betänkande publicerade utredningen för år 1908. Icke heller har någon bearbetning av självdeklarationerna denna gång ägt rum, varför för enskilda taxerade inga särskilda uppgifter om det taxerade beloppets fördelning på inkomst av arbete och av förmögenhet, eller om inkomst av yrke, resp. biinkomster, liksom icke heller om förmögenhetens storlek blivit bearbetade.

Den föreliggande statistiken är därför i hög grad begränsad. Då emellertid berättelsen (på grund av kungl. brev 4 juli 1919) införts i serien Sverges officiella statistik och där erhållit en särskild underrubrik, är väl att förmoda, att en fortsättning skall följa med mer eller mindre regelbundet återkommande bearbetningar av taxeringsuppgifterna. För närvarande lära taxeringslängderna för år 1920 (avseende inkomsten år 1919) vara under bearbetning. Man får emellertid hoppas att tillfälle skall givas, dels att andraga jämväl uppgifter om de taxerades ålder och yrken, dels att bearbeta självdeklarationerna, vilka, enligt § 23 i taxeringsförordningen må, på sätt Konungen förordnar, för statistisk bearbetning utlämnas till ämbetsmyndighet, åt vilken Konungen uppdrager utförandet av sådan bearbetning. Ett synnerligen lämpligt år för en dylik, mera grundlig undersökning torde vara året 1921, enär dels folkräkning ägt rum den 31 december 1920, dels mantalsuppgifterna för detta år innehålla fullständigare yrkesuppgifter. Enligt vad som uppgivits läres det också vara statistiska centralbyråns avsikt att utföra en dylik undersökning i samband med folkräkningen 1920. På grundval av självdeklarationerna i mars 1921 (avseende inkomsten år 1920) skola därvid dels förmögenheten, dels den sammanlagda inkomsten, fördelade i storleksklasser, sammanställas med kön, ålder och civilstånd i vissa yrkesgrupper, antagligen ungefär ett hundratal.

Svenska handelsflottans krigsförluster åren 1914—1920 av kommerskollegium är en mycket intressant bok. Den innehåller först översikter av världskrigets återverkan på Sverges sjöfart under vart av åren 1914—1918 samt under åren 1919—1920. Därefter följer en, huvudsakligen statistisk redogörelse angående av världskriget förorsakade fartygsförluster, fartygsskador, förlorad besättningsegendom, varuförluster m. m. samt angående de omkomna och deras personliga förhållanden, de efterlevandes ekonomiska ställning, till dem utbetalta ersättningar och understöd m. m. Den egentliga substansen i berättelsen utgöres emellertid av detaljredogörelser för händelseförloppet och förlusten av människoliv och egendom vid svenska fartygs krigssjöolyckor.

Av den statistiska redogörelsen framgår, att under tiden 1914—1920 c:a 280 svenska fartyg om sammanlagt 291,549 bruttoton förolyckats eller förlorats på grund av krigsförhållandena. För 247 av dessa fartyg är orsaken konstaterad och befinnes av dem 53 vara minsprängda, 40 torpederade, 9 torpederade eller minsprängda, 23 beskjutna och sänkta utan prejning, 48 sänkta efter prejning, 25 uppbrända, 8 sjunkna efter kollision med krigsfartyg eller konvoj, 16 förlita till följd av fyrarnas släckning, sjömärkens indragning och dyl. samt 25 uppbringade och prisdömda. De flesta olyckorna kommo på åren 1916 och 1917, då resp. 72 och 82 fartyg förlorades. Av de 280 genom kriget förlorade fartygen voro 188 ångfartyg, av vilka 99 hade en dräktighet av mellan 1,000 och 2,000 ton, samt 92 segelfartyg, till övervägande delen (i 69 fall) av under 500 tons dräktighet. Sammanlagda försäljningsvärdet av fartygen anslås till lägst 221 miljoner kronor. De voro försäkrade till ett belopp av 155,502,000 kronor.

Ovanstående sammanlagda försäljningsvärde är beräknat efter värdet vid tidpunkten för förlusten. Uttrycker man i stället värdet av de på grund av kriget förlorade svenska fartygen efter 1920 års fartygspriser erhålles en summa av omkr. 240 miljoner kronor.

Till jämförelse må nämnas, att till och med 1918 års utgång 799 norska handelsfartyg, till ett försäkringsvärde av över 900 miljoner kronor, och 278 danska handelsfartyg, till ett försäkringsvärde av c:a 165 miljoner kronor, förlorats som direkt följd av kriget. Försäkringsvärdet för de under motsvarande tid förlorade 208 svenska fartygen var 130 miljoner kronor.

Förutom de 280 helt förlorade fartygen hava under kriget 81 svenska fartyg partiellt skadats. De på grund av dessa skador åsamkade kostnaderna anslås till närmare 8 miljoner kronor.

Vad beträffar förlusten av privategendom och varor anslås de till besättningarna utbetalta ersättningarna för förlorade effekter till något över en miljon kronor, medan förlusten i varor anslås till 36 miljoner kronor för importen och 42 miljoner kronor för exporten, beräknad enligt penningvärdet vid årsskiftet 1920—1921.

Antalet olyckor, vid vilka människoliv gått till spillo har varit 102 stycken. Härvid omkommo i allt 794 personer, därav 39 kvinnor. Av de omkomna voro 689 svenskar, därav 36 kvinnor. Samtliga, utom två, tillhörde resp. fartygs besättning. Åldersfördelningen var följande: under 30 år 60 %, 30—45 år 30 % och över 45 år 10 %. Av männen voro vidare 199 gifta och 4 änklingar eller fränskilda, efterlämnande tillsammans 367 barn under 15 år.

Det anförda må vara tillräckligt för att giva ett intryck av denna statistiks innehåll och storleken av de förluster, som den svenska handelsflottan fått vidkännas under världskriget.

Förutom de nu nämnda officiella statistiska berättelserna må ytterligare några nyligen utkomna arbeten omnämnas.

Som ett led i den vidgade officiella upplysningsverksamhet i ekonomiska och sociala frågor, vilken Kungl. Maj:t den 8 april d. å. uppdragit åt kommerskollegium och socialstyrelsen, och för vilken särskilda sakkunniga tillkallats, har i juli månad en publikation utgivits med titel *Översikt över det allmänna ekonomiska och sociala läget*. I redogörelsen, till vilken fogats ett antal statistiska tabeller rörande penningmarknaden, varumarknaden, handelsomsättningen, produktionen och arbetsmarknaden, lämnas en överblick över depressionen, dess upprinnelse och utveckling, samt diskuteras konjunkturerna på de stora världsmarknaderna, grosshandelsprisens förändringar, levnadskostnader och detaljpriser, penningtillgång och kreditgivning, läget och omsättningen å obligationsmarknaden och fondbörsen, konkurser och växelprotester, utrikeshandeln, läget inom diverse större industrier och jordbruket, arbetslösheten, arbetskonflikterna samt avlöningsbestämmelserna i kollektivavtal. De statistiska tabellerna utgöras huvudsakligen av månadsuppgifter för Sverige, men även för främmande länder, åren 1920 och 1921 med jämförande uppgifter från och med år 1913. I desamma offentliggöres för första gången en officiell svensk grosshandelsprisindex, upprättad inom kommerskollegium på grundval av 100 olika kvaliteter av sammanlagt 80 varuslag. Index-talet i fråga går tillbaka till januari 1921 och är så uttryckt, att motsvarande priser år 1913 blivit satta lika med 100; särskilda tal anföras för 11 olika grupper av varor och ett generalindex har beräknats, varvid vikter införts motsvarande värdet av de olika varuslagens inhemska omsättning år 1913. Generalindex-talet anger sålunda vad 1913 års omsättning av de ifrågasvarande varorna skulle kostat efter de nu gällande priserna, i procent av vad den verkligen kostat efter 1913 års priser. Gruppindelningen av varorna är delvis en annan än den, som ligger till grund för Svensk Handelstidnings motsvarande indexserier. Vissa varugrupper äro emellertid i huvudsak desamma, men talen överensstämja icke, väl huvudsakligen därför, att Svensk Handelstidnings index utgår från att priserna 1 juli 1913—30 juni 1914 äro lika med 100. Huruvida även andra olikheter äro förhållande mellan de två indexserierna beröres icke i redogörelsen.

Det synes vara avsikten att under den närmaste tiden varannan eller var tredje månad utgiva liknande översikter.

Såsom allmän kommentar må endast anföras, att dylika översikter givetvis ha sitt värde, särskilt under nuvarande i hög grad föränderliga tider. Endast genom studium av ett stort antal in- och utländska officiella publikationer och tidskrifter är det eljest möjligt erhålla en överblick över det ekonomiska och sociala läget. Ett fortsatt utgivande bör därför kunna emotses med intresse. Emellertid må framhållas, att de officiella tidskrifterna Kommerciella meddelanden och Sociala meddelanden innehålla en hel del liknande uppgifter och det må ifrågasättas, huruvida utgivandet av en särskild, fristående publikation i detta fall är den

bästa lösningen. Måhända vore det ändamålsenligare om denna översikt intogs i eller trycktes som bilaga till någon av de nämnda tidskrifterna.

I Verdandis småskrifter (nr 242) har nyligen utgivits en liten broschyr *Om prisindexberäkningar* av fil. kand. G. ALEGÅRD. Det redogöres i korthet för indextalens konstruktion, historik, en del viktigare grosshandelspris- och minuthandelsprisindices samt lämnas en grafisk översikt över prisrörelsen.

Den 4 juli 1910 uppdrog chefen för finansdepartementet åt docenten K. A. EDIN att verkställa utredning dels av de statsåtgärder, som i främmande länder, först och främst våra grannländer, vidtagits för dryckenskapens hämmande samt de praktiska verkningarna därav, dels av nykterhetsfrågans nuvarande läge i dessa länder, dels ock speciellt av de totala förbudsåtgärdernas utvecklingshistoria och verkningar.

På grund av diverse omständigheter, för vilka förf. redogör, har utredningen först i år blivit färdig och har nu utkommit under titeln *Rusdrycksförbudet i främmande länder*. Den sysselsätter sig företrädesvis med förhållandena i Förenta staterna och innehåller för dessas vidkommande en del statistiskt material, bl. a. till belysning av vissa ekonomiska och sociala miljöförhållanden samt immigrationens betydelse i olika avseenden. Emellertid skulle det föra för långt att här redogöra för eller kritiskt pröva resultaten. Påpekas må dock, i anledning av våra föregående uttalanden angående utredningen om alkoholens sociala skadeverkningar, att förf. på vissa punkter kommer till en helt annan uppfattning rörande tydningen av fylleriförseelsestatistiken i Förenta staterna, än vad som kommit till uttryck i socialstyrelsens referat av samma statistik. — Såsom bilaga till utredningen äro ett flertal amerikanska förbudslagar avtryckta in extenso och på originalspråket. Även finska förbudslagen och 1907 års förbudslagsförslag äro avtryckta. Bilagan innehåller tillika redogörelser av finska författare rörande finska rusdryckslagstiftningen före kriget, den finska förbudslagen och det finska förbudet.

Ett annat arbete, som bör omnämnas, ehuru ej direkt av statistiskt innehåll, är den av professor H. LUNDBORG och docenten J. RUNNSTRÖM utgivna publikationen *The Swedish nation in word and picture*. I detta arbete hava medverkat ett flertal svenska och finska vetenskapsmän. Den rashygieniska och rasbiologiska forskningen i Sverige är naturligen arbetets huvudsakliga ämne, men på grund av de nära beröringspunkter, som förefinnas mellan rasbiologien och demografien är mycket av det, som här framföres av intresse även för statistici. Prof. MONTELIUS redogör för våra förfäders immigration till Norden, prof. OTTO VON FRIESEN skriver om emigrationen från Sverige under oldtiden, prof. LUNDBORG

lämnar en exposé över de viktigare raselement, som ingå i den nuvarande svenska nationen, docenten EDIN redogör för de svenska kyrkoböckerna och den demografiska vetenskapen, för att blott nämna några partier av boken, som kunna påräkna intresse från in- och utländska statistici. Boken är synnerligen elegant utstyrd med talrika illustrationer. Avsikten med densamma är uppenbarligen att söka väcka intresse i utlandet och här hemma för den rasbiologiska, demografiska och antropologiska forskningen. Man må hoppas att detta skall lyckas. Emellertid skulle det säkerligen funnits än bättre utsikter att lyckas, om man ägnat språket en mot den eleganta utstyrseln svarande omvårdnad. Det är förargligt, att redan då man slår upp bokens titelblad finna ett i ögonen fallande språk- eller tryckfel.

En annan bok, som bör kunna påräkna stort intresse bland demografer är professor BROMANS mästerliga lilla broschyr om *Befruktningen samt om fruktsamhet och sterilitet från rassynpunkt*, utgiven såsom nrs V—VI i Svenska sällskapet för rashygien skriftserie. Här gives en populär redogörelse för befruktningen och tillhörande rassynpunkter, en redogörelse på samma gång lärorik, underhållande och präglad av en av fördomar oförvillad syn på de rashygieniska frågorna.

S. D. W.

LITTERATURGRANSKNINGAR.

GÖSTA BAGGE: *Arbetslönens reglering genom sammanslutningar* (Stockholm 1917). — XVI + 483 s.

Denna akademiska avhandling, som ventilerades vid Stockholms högskola i slutet av maj 1917, torde hava fått förnyat och ökat intresse med dess författares tillträde till föreståndarskapet vid *Institutet för socialpolitisk och kommunal utbildning och forskning*, som började sin verksamhet i Stockholm i januari 1921. Enligt § 1 av dess den 3 dec. 1920 av Kungl. maj:t fastställda grundstadgar har institutet, till vars upprättande initiativet tagits av *Centralförbundet för socialt arbete*, till ändamål att meddela vetenskaplig utbildning och sprida kunskap i socialpolitiska och kommunala ämnen samt främja samhällsvetenskapens utveckling. För dess organisation, läroplaner m. m. redogöres i institutets broschyr 1921 och från detsamma har även utgått tryckt »*Studiehandledning*» 1921.

Bagges mycket uppmärksammade avhandling under här ovanföre angivna titel har enligt företalet haft sin upprinnelse i de bekanta utredningarna rörande Kollektivavtalet i Sverige I—III (1908—1911), av vilka B. haft sig anförtrodd den närmaste planläggningen och utförandet och vid vilka han haft tillfälle att såsom sekreterare följa förhandlingar mellan representanter för arbetar- och arbetsgivarorganisationer. Det mycket omfattande materialet från utredningarna tillgodogöres skickligt i avhandlingen, berikat ur senare anteckningar om svenska förhållanden och ur utländska källor.

Verkningarna av de löneändringar, som fastställts genom kollektivavtalen, utgöra avhandlingens ämne. Vid dess behandling utgår författaren från »den redan utformade och vedertagna teorien», varvid han endast finner nödigt att hålla sig till »de stora grundlinjerna» av densamma, sådana de framställas av moderna gränsvärdeteoretiker. Han tar sålunda icke ståndpunkt till löneteoretiska divergenser inom »gränsvärdeteoretikernas vittförgrenade skola», utan anser sig »för att kunna angripa de . . . komplicerade fallen» (i verklighetens värld) böra bygga på »den hittillsvarande teorin, vilka former den än iklätt sig» (sid. 3). Närmast hänför sig B. därvid till arbeten av sin lärare, prof. Cassel, som i dem ännu

erkänner gränsnyttan, och han angriper problemet i en teoretisk uppställning (sid. 6), för vilken schemat, *mutatis mutandis*, återfinnes i C:s *Nature and necessity of interest* (1903, sid. 79).

På Marshall, som ägnat mycken uppmärksamhet åt de sätt, på vilka tillgång och efterfrågan influera arbetskraftens pris, faller B:s framställning i sådana hänseenden ofta tillbaka.

Sin teoretiska uppfattning synes B. emellertid i här ifrågasättande arbete delvis även bygga på amerikanen J. B. Clark¹, vars *Essentials of economic theory* (1909) prisas för »den klara och överskådliga sammanfattningen»: Detta arbete innehåller även en vida lättbegripligare framställning av det teoretiska betraktelsesättet, som B. i all huvudsak lagt till grund för själva utgångsbehandlingen av sitt ämne, än den B. själv sökt ge i inledningen. För läsarna av denna tidskrift torde det därför vara lämpligt att få betraktelsesättet belyst med citat från J. B. Clark, som ju icke utan skäl anses vara den moderne amerikanske nationalekonom, som mera än någon annan bildat skola i hemlandet.

»I det verkliga livet är produktionen så organiserad», säger C., »att den tillåter envar gå från och till efter eget skön, vare sig han är arbetare eller kapitalist eller såsom företagare ger sysselsättning åt arbetare och åt kapitalister tillfällen till lönande kapitalplacering... Enär alla söka ta sig för, vad de tro bäst för att de skola få den bästa möjliga utkomst, drivas de tydligen av en organiskt och lagbundet verkande kraft i sär och samman i grupper och undergrupper, bestämda till storlek och reventy², så att det inte kommer att produceras för mycket av ett och för litet av något annat, utan hela mekanismen inriktas på det mest möjliga åt alla samhällsmedlemmarna tillsammans» (sid. 67)... »Arbetarna ha en naturlig rätt till sitt arbetes hela avkastning, nämligen till den del av avkastningens hela värde, som är deras händer verk, med avräkning för råmaterialalet och hjälpmedlen, som ställts till arbetarnas förfogande. För vad maskiner, verktyg, byggnader, jordområden och råmaterial bidragit, göra deras ägare anspråk på rätt till andel i totalprodukten» (sid. 86).

Produktionsfaktorernas rörliga atomer komma, abstraktare uttryckt, att gravitera till kombinationer i företag, som vid uppnått jämviktsläge avkasta normal jord- och kapitalränta samt normala arbetslöner, utan att lämna någon marginal för (företagar)vinst, vilken konkurrensen tvärtom städse tenderar att helt eliminera. Varje produkt kommer att betinga ett pris, som jämt fäcker kostnaderna för i densamma insatta enheter jord (naturkraft), kapital (maskinkraft m. m.) och arbete, och hela produktsumman fördelas på representanterna för dessa tre produktionsfaktorer efter grund-

¹ J. B. CLARK *Philosophy of wealth* (1904) innehåller ett kapitel om »Wages as affected by combinations». — CLARK's löneteori är väl förenlig med MARSHALL's, men vida mera dogmatiskt produktivitetsteoretisk. B. släpper jämt den förres betraktelsesätt för den senares.

² Större och mindre företag inom skilda näringsgrenar.

priser pr naturkrafts-, kapitalkrafts- och arbetskraftsenhet, vilkas förhållande till varandra bestämmas av knappheten på envar av dessa produktionsfaktorer. En eller flera ytterligare enheter av en bland dem sänker dennas enhetspris vid oförändrade kvantiteter av de båda andra, och enhetspriset är i varje fall »den sista enhetens», d. v. s. gränsenhetens.

Utgående från detta teoretiska betraktelsesätt, beträffande vilket B. konstaterar sin överensstämmelse med J. B. Clark (sid. 16), inriktar han sig på komplikationerna i det verkliga livet, där ju dock en rent atomistisk masskonkurrens ingalunda råder, utan »produktionsapparaten (består) av en mängd olika produktionsmedel i större eller mindre grad specialiserade för vissa bestämda uppgifter: maskiner konstruerade efter skilda mönster, människor utbildade och övade i och för vissa sysselsättningar, byggnader uppförda för särskilda ändamål, olika slag av »jord», som av naturen eller genom människors anordningar äro lämpade att tillgodogöras vart och ett på sitt sätt o. s. v.» (sid. 17 f.).

Utgående efter det teoretiska schemat, till vilken tendenser givetvis göra sig gällande, försiggår därför blott långsamt och ingalunda obehindrat, »och det är dess förlopp, d. v. s. själva tidsmomentet, som utgör huvudföremålet för efterföljande undersökningar» (sid. 6).

Arbetslönerregleringar genom sammanslutningar eller genom samhällets organ företagas i allmänhet i syfte att höja lönerna på kapitalets bekostnad. Huru det ekonomiska livet enligt sina naturliga lagar reagerar vid sådana »artificiella» löneförhöjningar, underkastar B. mycket allsidiga undersökningar, vid vilka nyss antydda teoretiska betraktelsesätt konfronteras med så vidt möjligt alla tänkbara komplikationer i verkligheten, sådana de framträda på den moderna arbetsmarknaden.

I första kapitlet avvisas tämligen kortfattat möjligheten, att en allmän enhetlig höjning av arbetslönen, exempelvis genom arbetarskyddslagstiftning, som fördyrar arbetskraften, skulle kunna utjämnas på bekostnad av kapitalräntan. Mera kapitalkrävande produktionsmetoder med minskad efterfrågan på den fördyrade arbetskraften skulle väljas, »varav sänkt arbetslön och» (relativt) »höjd kapitalränta bleve följden» (sid. 11). En partiell löneförhöjning, t. ex. för arbetarna inom en viss bransch, gör däremot reaktionen väsentligen beroende av mindre eller större svårigheter att ur de drabbade företagen draga tillbaka investerat kapital (och jord), d. v. s. av *produktionsfaktorernaes bristande rörlighet*, och därmed övergår undersökningen till de komplikationer i verkligheten, som den egentligen gäller. Övergången förmedlas av en teoretisk analys, vid vilken systematiken måhända ställvis gjorts onödigt omständlig (t. ex. sid. 15) och framställningen, liksom flerstädes i avhandlingen, mycket tynges av korshänvisningar (t. ex. sid. 23). Om företagen inom en viss bransch avtvingas löneförhöjningar, utan utsikter att kunna tillgripa förändrade produktionsmetoder eller höjda

produktpriser har man i verkligheten ju att räkna med, att vissa företag inom branschen före löneförhöjningen burit sig bättre än andra emedan de arbetat med billigare kapital (eller jord), effektivare maskiner, lägre transportkostnader m. m. och framför allt under bättre företagsledning, allt företräden som ofta utmärka de större företagen inom branschen. Dessa kunna alltså ännu bära sig; de sämsta företagen inom branschen fortsätta däremot måhända efter löneförhöjningen en kortare eller längre tid att arbeta med förlust; i längden måste emellertid företagsamheten inom branschen under sådana förhållanden avtaga. Fackföreningarnas förmåga att tilltvinga sina medlemmar förmåner på bekostnad av kapital och företagarskap är sålunda under givna förutsättningar betingad av temporära situationer, vilka ständigt uppträda, men vilkas planmässiga utnyttjande i tid och rum »även den mest fulländade arbetarorganisation under den skickligaste ledning» (sid. 85) knappast kan antagas vuxen. Resonemanget genomföres mycket grundligt, med ingående och värdefulla utredningar av gränserna och betingelserna för produktionsmedlens rörlighet, vilka gränser och betingelser även mycket intresserat amerikanska nationalekonomer. I dess teoretiska utformning synes det mig emellertid icke oklanderligt. Företagarvinsten, vilken vid det teoretiska jämviktsläge, som hela betraktelsesättet utgår ifrån, är 0, spelar ju i verkligheten en stor roll, emedan jämvikten där icke är och aldrig blir uppnådd på grund av alla de dynamiska faktorer, som framkalla ändringar i det ekonomiska livet¹. Men just därför är det en stor brist i B:s resonemang, att företagarsamheten indrages däri även som produktionsfaktor utan egentlig motive-ring (se sid. 20 samt 57: »till produktionsmedlen räknas då även .. organisation», jfr om »risktagande» sid. 12 med hänvisning till sid. 108). I kapitlet betecknas såsom företagarnas »kanske viktigaste uppgift .. att tillse, .. att den proportion, i vilken produktionsmedlen kombineras med varandra, blir den för tillverkningen i fråga lämpligaste» (sid. 40, där produktionsmedlen alltså äro jord, kapital och arbete).

I andra kapitlet behandlas företagarnas möjligheter att avvälta en framtvingen löneförhöjning, även när produktpriserna på grund av marknadsläget alltjämt måste hållas oförändrade, genom att tillgripa förändrade produktionsmetoder, t. ex. maskinella anordningar till ersättande av den fördyrade arbetskraften eller substitution av ett slags arbetskraft för en annan. Konkurrensen mellan kvinnlig och manlig arbetskraft samt mellan minderårig och fullvuxen upptar kapitlets senare hälft och behandlas utförligt och för-

¹ »Förändringar i folkmängd, i kapitaltillgång» o. s. v. (sid. 58). — Dessa teoretiskt och praktiskt viktigaste orsaker till förskjutningar i det ekonomiska livet falla, såsom förfin anlagt sitt arbete, utom ramen för undersökningen, vars yttersta utgångspunkter och slutliga mål därigenom avskurits, vilket torde förklara, att en recensent funnit dess ändamål i väsentlig mån förfelat. S. BRISMAN i Ekonomisk tidskrift 1919, sid. 12.

tjänstfullt. Eljest kan man, såsom förf. strax förut påpekar, även »med samma resultat använda en mindre kvantitet dyrare, men mera kvalificerad arbetskraft i stället för en större kvantitet billigare men mindre kvalificerad. Höjs nu arbetslönen för endera slaget... blir följderna, att det slags arbetskraft, som erhållit löneförhöjning, kommer att i större eller mindre utsträckning ersättas av det andra slaget» (sid. 112). Särskilt kunna besparingar vinnas i fråga om användandet av fördyrad arbetskraft genom »substitution av ledande arbete för enbart utförande sådant» (sid. 110) efter principen: 2 grovarbetare mindre och 1 arbetsförman mera. Den förtjänstfulla framställningen av praktiska förhållanden har emellertid även här försetts med inledande teoretiska betraktelser, enligt vilka »arbetskraften är... att betrakta icke såsom en enda produktionsfaktor, utan såsom en grupp av självständiga produktionsfaktorer» (sid. 109—10), en omotiverad och med det allmänna teoretiska betraktelsesättet oförenlig nyhet (efter Carver); som förf. för övrigt icke fasthåller i det följande resonemanget (jfr citatet här ovanföre från sid. 112). I annat sammanhang ställer förf. företagarens verksamhet i motsättning till betalt arbete av alla kategorier med klar uppfattning av en skiljelinje, som är den teoretiskt avgörande (sid. 241—42). Arbetet betraktas ju såsom en enda produktionsfaktor, emedan den »fysiskt, intellektuellt eller moraliskt dugligare... utför... mera arbete på kortare tid eller bättre arbete på samma tid» (sid. 287, med not 1), och sålunda bildar något mera än en enhet (1,1 o. s. v.) i »arbetsfonden» (sid. 297).

Om löneförhöjningarna lämna övriga produktionsfaktorers pris oförändrade och ej neutraliseras genom nya produktionsmetoder, som nedbringa produktionskostnaderna, utan framträda i höjda produktpriser, framkallas genom dessa senare rubbningar i efterfrågan på produkterna. I sin ordning leda dessa rubbningar till ändrad efterfrågan på de produktionsmedel, som behövas vid produkternas framställning, bl. a. på den fördyrade arbetskraften. Denna eventualitet avhandlas i det tredje kapitlet, i vilket kollektivavtalens giltighetsområden och de i dem fastställda löneförhöjningarnas genomförbarhet och hållbarhet under olika marknadsförhållanden utredes och diskuteras, liksom möjligheten att använda billigare surrogat för de genom löneförhöjningarna fördyrade varorna och andra dylika följer av prisstegringarna och löneförhöjningarna, även under hänsyn till konkurrensen från och på världsmarknaden¹.

Fjärde kapitlet behandlar löneförhöjningarnas inverkan på arbetskraftens fördelning inom näringslivet, vilken påverkas, bl. a. genom att en höjning av lönen över konkurrensläget verkar tilldragande vid yrkets rekrytering. Kapitlet ger förf:n tillfälle att ådaga-

¹ Sista punkten i första stycket å sid. 133 (jfr. 159—61) innehåller en onöjaktig formulering, men sådana kunna näppeligen helt utebli i ett arbete av så stor omfattning.

lägga sin förtrogenhet med den svenska arbetsmarknaden i en utförlig redogörelse för arbetskraftens rörlighet från yrke till yrke och ort till ort, därvid en motiverad kritik av ett annat svenskt arbete rörande detta ämne belyser förf:n:s försiktigare slutledningar ur tillgängligt material (sid. 208—14).

I femte kapitlet, som redogör för olikformigheter i lön, brutto och netto, d. v. s. med avräkning för dyrortsskillnader m. m., samt dylika olikformigheters förekomst och anledningar, kommer förf. även in på underbetalning av arbetare, vilken, såsom han visar, torde förekomma mindre allmänt, än många författare säkerligen allt för hastigt antagit. Den kritik av allmänt gängse, men icke rätt väl genomtänkta meningar, som förf:n därvid genomför med konsekventare tillämpning av modern teori, synes mig höra till arbetets formellt bästa och med hänsyn till resultatet beaktansvärdaste partier (sid. 300—09).

I sjätte kapitlet, »Arbetslön och arbetslöshet», synes mig framställningen däremot sväva betänkligt ut över sitt ämne, som borde gälla »artificiella» löneförhöjningars tendenser att öka arbetslösheten och knappast kräva utförligt ingående på, huru det svenska näringslivet möter periodiska växlingar i efterfrågan på arbetskraft under olika säsonger m. m. Även detta kapitel ådagalägger emellertid förf:n:s omfattande och ingående kännedom om de förhållanden på arbetsmarknaden, som behandlas, liksom hans blick för tendenserna under givna förutsättningar (sid. 378 ff.).

Sedan förf:n visat, att tillfälliga »artificiella» löneförhöjningar utlösa motverkningar, som i längden tendera att återställa jämvikten, övergår han i sjunde kapitlet, som är arbetets sista, till slutbeträktelser rörande de förändringar i hela »det läge, till vilket de statiska krafterna sträva att återföra lönen» (sid. 386), som möjligen kunna bli en varaktig följd av ständigt upprepade tillfälliga avvikelser i arbetslönens höjd inom mera eller mindre vidsträckta områden på arbetsmarknaden¹. Det medium, varigenom löneförhöjningen på olika sätt kan påverka arbetslönens statiska standard är: »nationalinkomsten» (sid. 387)². Denna »är den gemensamma produkten av alla produktionsmedel och... ökas i den mån tillgången på dem växer» (sid. 387).

En »artificiell» löneförhöjning bör givetvis i första hand sporra ledarna av de genom densamma berörda företagen att spara på den fördyrade arbetskraften eller tillse, om besparingar kunna göras på andra hjälpmedel vid produktionen, d. v. s. att genomföra noggrannare ekonomi i driften. Ett färre antal av de dyrare be-

¹ När förf:n hänför löneförhöjningarna till de »dynamiska krafter» (sid. 387), som förändra det statiska läget, kunde måhända tillfälle erbjudit sig att överväga, vilken obetydlig roll de spela i jämförelse med förändringar i folkstocken eller kapitalstocken o. s. v. Jfr. not. 1 till sid. 281.

² Förf:n förbigår »olika meningar, som gjort sig gällande om nationalinkomstens begrepp och innehåll» (sid. 387, not 1), och ställer sig sålunda även i denna punkt utanför diskussionen, i motsats till PIGOU, vars arbete nämnes i förordet, sid. VII.

talta arbetarna antages väl en modern företagare i regel försöka reda sig med genom att tillgodogöra sig uppfinningar, som möjliggöra samma bruttoavkastning som förut med mindre arbetskraft och mera maskinkraft. Åtgärder i sådan riktning leda visserligen närmast till ökad arbetslöshet och lönetryck inom facket, medan kapitalinvesteringen höjes. Med arbetsbesparande uppfinningar innebära dock sådana åtgärder produktionsframsteg, som i längden höja bruttoavkastningen och därmed även möjliggöra högre arbetslöner. Hela detta för det moderna näringslivet otvivelaktigt karakteristiska förlopp, vars teoretiska förklaring Wicksell förträffligt utformat i sina föreläsningar (citerade sid. 412, not 2), göres (sid. 388—412) till föremål för resonemanger, vilka jag dock hänför till arbetets svagaste partier. Därvid gives åt den statiska förutsättningen, att »till arbetets svagaste partier. Därvid gives åt den statiska förutsättningen, att »proportionen mellan produktionsfaktorerna redan (är) den mest ekonomiska» (sid. 390) inom de av löneförhöjningen drabbade företagen, en giltighet i praktiken, som synes mig oförenlig med en riktig uppfattning av teorin, och mot vilken förf:n även reserverar sig (»Med allt detta är det givetvis icke meningen att förneka, att icke normalt skulle förefinnas missushållning i någon form inom kanske flertalet näringsgrenar» o. s. v., sid. 393), men med reservationer till reservationen, vilka illustrera faran av att från vetenskaplig allsidighet föras över i en meningslös (se »icke meningen» i nyss anförda citat) mångsidighet¹.

Ifråga om en löneförhöjnings inverkan på den totala tillgången på arbetskraft skiljer förf:n mellan denna kvantitets båda komponenter, arbetarantalet och kvantiteten arbetskraft pr arbetare, och betraktar med Aarum o. a. kvantiteten arbetskraft pr arbetare såsom »produkten av arbetstiden och arbetsintensiteten» (sid. 428) samt upplöser arbetsintensiteten i dess båda faktorer, arbetsvillighet och arbetsförmåga. »Den totala tillgången på arbetskraft, i den mån denna är beroende av arbetarnas antal, bestämmas av faktorer, som huvudsakligen ligga utanför löneförhöjningens inflytande» (sid. 427)². En höjd levnadsstandard antages sporra arbetsvilligheten (sid. 441) och även utgöra en allmän förutsättning för höjd arbetsförmåga (sid. 451, 459).

Det resultat, som förf:n till slut kommer till, synes vara, att de

¹ »En kontinuerlig tendens hos näringslivet» att reagera mot »artificiella» löneförhöjningar med avskedande av arbetare och insättande av maskiner under tillgodogörande av nya uppfinningar (jfr sista stycket i not 2 till sid. 389, vilket hör till motiveringen för slutraderna i texten här ovanföre) betvivlar förf:n icke endast med hänsyn till, att »proportionen mellan produktionsfaktorerna är den mest ekonomiska» (se här ovanföre), utan även ur en synpunkt, som mera skämtsamt torde kunna uttryckas så, att så många uppfinningar redan äro gjorda, att det inte återstår rätt många flera att göra.

Förf:n anknyter till detta svaga parti en kritisk not mot prof. Brock (sid. 389, not 2), vars kritiserade reflektion vid jämförelse synes mig framstå i ganska fördelaktig dager.

² Jfr not 1 till sid. 281.

ekonomiska lagarna icke utgöra hinder för förbättringar i arbetarnas levnadsstandard genom fackföreningarnas aktion, även om de väsentliga förutsättningarna för dylika förbättringar falla utom ramen för den praktiska lönepolitiken (reglering av utbudet på arbetskraft genom minskad folkökning o. d.). Detta resultat torde överensstämma med vad förut allmänt antagits, och man kan efter genomläsningen av den digra avhandlingen knappast värja sig för en känsla av, att det är skäligen magert. Men det rika materialet vittnar om en ovanligt vidsträckt och ingående kännedom om de sociala förhållandena och vid dess ordnande inom det teoretiska schemat ådagalägger författaren jämväl förtrogenhet med den vetenskapliga teorien och en förmåga att tillämpa den, som är mycket berömvärd. Genom att knyta de i praktiken sig erbjudande möjligheterna för fackföreningarna att genomdriva löneförhöjningar till temporära situationer, för vilkas utnyttjande svårigheterna påvisas, har förf:n med sitt arbete gett ett beaktansvärt bidrag till modern nationalekonomisk forskningssträvan att framhäva tidsmomentets betydelse och även bidragit att utfylla klyftan mellan praktisk politik och vetenskaplig uppfattning över ett område, inom vilket dessa bådas förenlighet ofta med särskild skärpa satts i fråga från ömse håll. I sitt slag är hans arbete otvivelaktigt en betydande prestation, som väl uthärdar jämförelse med utländska arbeten i närliggande ämnen, till vilka förf:n för övrigt tagit all nödig hänsyn och i ett par fall anknutit mycket väl motiverade kritiska anmärkningar.

Institutet i Stockholm är utan tvivel att lyckönska till att hava kunnat förvärva till förste organisatör och ledare en vetenskapligt så väl skolad och praktiskt så erfaren man.

Den svenska nationalekonomien är även att gratulera till uppriktandet vid Stockholms högskola av en genom privata donationer möjliggjord ny professur i nationalekonomi och socialpolitik. Till dess förste innehavare har i april 1921 kallats numera professor Gösta Bagge.

SVEN HELANDER: *Vår moderna handel* (Stockholm 1920). — 483 sid. — Pris: h. 20 kr.; inb. 23 kr.

Privata kollektioner, t. ex. av allmogekonst, förvåna stundom lika mycket genom sin rikhaltighet, som genom sin blandning av värdefulla saker och annat i ganska konstnerande uppställning. Med all respekt för docenten Helanders livliga intresse för ämnet och otröttliga samlarnit i fråga om uppgifter rörande företeelser och förhållanden inom vårt kommersiella liv — tack vare vilka hans bok obestriddligen fått en viss ursprunglighet och friskhet — måste det sägas ifrån, att samlarnitet i föreliggande fall illa motsvarats av praktisk blick för relevansen av det ena och det andra bland allt det myckna, som medtagits, och framför allt att bearbetningen undandragits behållningen av den teoretiska skol-

ning, som våra universitet dock meddela i statistik och national-ekonomi.

»Det underliggert icke något tvivel» (s. 80 och flerst.), att läsaren gör klokt i att börja studiet av boken med tredje kapitlet om »Varuhuset» (s. 80—109), en på det hela taget välskriven uppsats, i vilken H. tillgodogjort sig synpunkter ur den utländska litteraturen och meddelar intressanta uppgifter rörande ett par svenska varuhus. Deras chefer finna sig väl knappast komplimenterade av påståendet: »Ledaren skall endast kunna organisera, ha människokänedom, så att han kan finna de rätta souscheferna — und sonst weiter nichts» (s. 86). En berömvärd strävan till objektivitet synes ställvis slå över i en viss naivitet och på ett och annat ställe är uttryckssättet dunkelt, t. ex. i fråga om varuhusbeskattningens möjliga tillrädlighet i framtiden (s. 101).

Sin styrka i insamlingen av uppgifter ådagalägger H. på ett särskilt sätt i kap. 4 om »Den direkta producenthandeln» (s. 110—164), som alldeles övertvägande ägnas kartell- och trustväsendet, men där så heterogena saker begreppsmässigt sammanföras som direkt försäljning från fabriker, bl. a. genom försäljningscentraler, och jordbrukarnes försäljningsföreningar.

»Handeln och Kooperationen» behandlas i kap. 5 (s. 165—197) vida mindre förtjänstfullt — i alla avseenden — än varuhuset. Vid ett slags socialfilosofisk bevisföring för att Kooperationen är socialistisk, lägger H. mycken vikt, ehuru han samtidigt påpekar, att »även inom konsumtionsföreningarna pågå viktiga förändringar, framför allt genom deras kraftigare fondbildning» (s. 196). Vid den utförliga behandlingen av konsumtionsföreningars beskattning upptagas icke de motsatta principståndpunkterna klart och man saknar en redogörelse för nu gällande lagstiftning i Sverige.

Kap. 6 om »Handelns avsättningsformer» (s. 198—220) handlar om auktioner, bl. a. fiskauktionerna i Göteborg, men ej avelsdjursauktionerna i Skåne, bokauktionskammaren i Stockholm, men ej i Uppsala eller Lund, marknader, mässor, med förord för riksmässa i Göteborg och utdömmande av lokalmässorna i Malmö och Sundsvall, utställningar, varubörser, frihamnar och frilager, lagerhus och fryshus, kommissionärer, handelsresande, mäklare, speditörer, handelskutymmer, illojal konkurrens och reklam, utan att utrymmet medgivit mycket av intresse om någotdera.

I kap. 7 om »Inrikeshandelns omfattning» (s. 221—241) har H. gripit sig an med en statistisk uppgift, som resurserna knappast ge möjlighet att lösa, även om de utnyttjas på mera tillfredsställande sätt. Tyvärr är det icke alldeles lätt att avgöra, vilka som skola räknas till idkare i inrikeshandeln, bl. a. vid producentförsäljning direkt till konsumenter. Icke håller kan jag finna, att H., vid sina räkningar med huru mycket som produceras och konsumeras i landet, från skördevärdet avdrar brukarnas konsumtion i egna hushåll på rätt ställe eller beaktar, att mycket av skördevärdet återkommer i fabrikenas tillverkningsvärde (utom för

fisket s. 225). Genom huru många mellanhänder varorna gå, måste lämnas oavgjort. Råvaror räknas icke på s. 235, men på s. 236 få de tala för »en kraftig ökning» av slutsiffran. Inte ge beräkningarna med så många obekanta och felaktigheter mycket stöd för den eljest kanske plausibla slutsatsen, att »den inrikes handel, som bedrivs av handlande, omfattar 3—4 gånger mera varor än utrikeshandeln» (s. 237).

Kap. 8 om »Handelsundervisningen» (s. 242—259) meddelar utan tvivel pedagogiska erfarenheter av värde, men betonar säkerligen i fråga om språkundervisningen otillräckligt betydelsen av att kunna skriva svenska, som möjligen i sin mån kunde bidra att öka »köpmännens ofta beklagade föga (= ringa) deltagande i det politiska livet» (s. 251), om också icke minska farorna att »begå lögbrott, som han ej kände till» (s. 252).

Ur kap. 9 om »Handeln och konjunkturerna» (s. 260—283) kan anföras: »under depressionen är det handeln, icke industrien, som gör de större förtjänsterna — här sparas således det kapital, som utgör en förutsättning för att nästa uppåtgående konjunktur kan börja»¹ (s. 263). Det enda beviset utgör tyvärr en opålitlig statistik, vilken visar, att industriens inkomster nedgått starkare än handels inkomster i dåliga år under perioden 1896—1910 i Sverige, men naturligtvis icke ger stöd för förf:ns påstående. Det vederlägges av konkursstatistik o. d. och kräver svar på frågan: vilken form tager köpmännens växande sparkapital i dåliga tider? »Handeln märker på ett mycket tidigt stadium svårigheterna i omsättningen», det är nog sannt, men att den »inrättar sin organisation härefter» är ett föga upplysande påstående (s. 266), som i viss mån strider mot förf:ns iakttagelse i annat sammanhang, att avskedandet av arbetskrafter icke tillgripes i samma omfattning som inom industrien (s. 294). Förf:ns försök att lancera ett nytt uppslag till krisernas förklaring borde för övrigt förutsätta en någorlunda klar ståndpunkt till huvudsynpunkterna i tidigare teorier, vilken helt bortskymmes av talet om överproduktion. I annat sammanhang företräder förf:n ju förövrigt en »dynamisk» uppfattning av kreditens tendenser att skapa flera minuthandlare och tillväxten i deras antal ytterligare kreditutvidgning, vilken dynamik — i sin ordning ensidigt och delvis oriktigt uppfattad — näppeligen kan göra handeln motståndskraftigare vid kriser.

Tionde kapitlet om »Handelns anställda» (s. 284—312) utgör en mycket försvarlig studie, om den också innehåller åtskilliga besynnerligheter, t. ex. tidslön i st. för tidlön å sid. 298, »substitution» i en mycket ovanlig och olämplig bemärkelse å sid. 296 och: »Sedan nu antalet anställda överskrider antalet firmor» — i proportionen 143:100 — »blir en rest kvar, som icke heller i framtiden kommer upp till självständig ställning» (s. 286). Påståendet, att kvinn-

¹ Kursiverat av anmälaren.

liga biträden i handeln icke bidraga till ökning av de arbetslösa vid kris och lågkonjunktur, kan icke vara riktigt och i varje fall är motiveringen för detsamma otillräckligt bindande. Förf:n förutsätter, att den raska ökningen i totalantalet kvinnliga biträden utesluter ofrivillig arbetslöshet för tidigare anställda.

Elfte och tolfte kapitlen ägnas åt utförligt beskrivande uppgifter om »Sverges ställning på världsmarknaden» (s. 313—365¹) och »Sveriges transoceaniska handel» (s. 366—383), med beräkningar av fraktkostnader i vår utrikeshandel, vilka, även om de äro pessimistiska, synas ägnade att tilldraga sig en för vetenskaplig vederhäftighet föga smickrande uppmärksamhet inom köpmanna- och redarekretsar, såväl som bland industrimän². Allehanda allmänna reflexioner i allehanda riktningar finna delvis sin förklaring i det följande trettonde kapitlets ytliga resonemanger om »Exportens och importens inbördes förhållanden» (s. 394—403). I fjortonde kapitlet om »Sveriges handelspolitiska intresse» (s. 404—426) förfaller förf:n till utläggningar rörande frihandel och tullskydd, vilkas publicering under nationalekonomiskt vetenskaplig signatur måste beklagas. I den mån vår export omfattar kvalitetsartiklar, är avsättningen »alls icke» beroende av, om priset ställer sig lägre eller högre (s. 411), men »ingen onödig belastning av exportindustriens omkostnader, nedsättande dess konkurrenskraft på världsmarknaden» (s. 417). »Vårt exportintresse fordrar även, att frihandel bör råda, i så många länder som möjligt» (s. 411), men »vi vilja därmed för ingen del avstå från de den dynamiska handelspolitikens hjälpmedel, som tullarna utgöra» (s. 410). I vårt land »fordras en relativt hög konsumtionsstandard», och visserligen är denna »samtidigt en fara för vår kapitalbildning» (s. 409), men »billiga lån» (sid. 417) böra beviljas sjöfart och industri, som redan ha fördelar »av vår f. n. proportionsvis ringa beskattning» (s. 415). Rena missuppfattningar, t. ex. rörande utländska handelsresandes beskattning (s. 423), skulle det föra för långt att här uppvisa. De utmynna i ett slutresonemang, som går ut på, att den internationella handeln hittills erbjudit »den minst framträdande synpunkten» (s. 421) vid de vetenskapliga och praktisk-politiska debatterna om frihandel och tullskydd, vilka närmast rört »produktionspolitik», »kännetecknande för storindustrialiseringens tidevarv» (s. 421).

Femtonde och slutkapitlet om »Handelns allmänna läge» (s. 427—459) ger förf:n tillfälle att på sitt eget sätt begagna vår mycket bristfälliga, officiella statistik till belysning av, huru handeln florerar

¹ »Om Åland skall fastna Finland i vrångstruppen, då den (vrångstruppen?) skall söka svälja skandinavismen» (s. 343) är inte något vackert stilprov och grundlöst lär väl det antagandet vara, »att nationernas förbund inom mycket kort tid kommer att få ägna en huvuddel av sina intressen åt de allt mera aktuella handelspolitiska problemen», vilket enl. förf:n »kan få tagas för givet» (s. 345).

² En värre faute, å s. 372.

i olika landsdelar m. m. En aning om resultaten ger bl. a. uttalandet: »Visserligen har handelsstaden Göteborg en mer än dubbelt så stor handelsinkomst som industriinkomst, men ändå förekomma här ju långt mindre proportioner (!) än vad Haparanda, Skänninge, Gränna och Trosa m. fl. metropoler ha att uppvisa» (s. 434). De sistnämnda ha nämligen »mera än 10 gånger större handelsinkomst än industriinkomst» (sid. 433).

Allt för ofta göres bruk av statistiken på sätt, som en statistiker av facket torde finna genant och en lekman illustrativt för, huru underligt förhållanden kunna framställas statistiskt. H. ställer Djursholm med 210 kunder pr firma mot Hässleholm med 27 kunder pr firma utan ett ord om, att Djursholmarna äro kunder i huvudstaden och att den nordskånska järnvägsknuten är centrum för kringliggande bygd (s. 10). Han gör och trycker en hel statistisk tabell för att meddela, att resultatén »synas likväl icke kunna användas» (s. 116).

Förordet adresserar sig tacksamt till »vänner och bekanta inom affärslivet», vilka tillrådas eventuellt överhoppa kap. 1 och början av kap. 2 (till ung. sid. 30), där rent teoretiska problem behandlas». Om rådet icke följes, är det att befara, att förf:n:s vänner inom handelskretsar få en underlig uppfattning om teoretisk vetenskap, till vars försvar det dock måste sägas, att den sällan — lyckligtvis — hemfaller åt sådant nonsens, som här fyller kap. 1, »En undersökning över (= över!) handelns funktioner» (s. 1—26). Mellan kommunikations- och transportväsen, spekulation samt »handeln i allra trängsta bemärkelse» (s. 5) skule »gränslinjerna vara klart fastställda» med minnesransan: »*Transporten interlokal, spekulationen intertemporal och handeln interpersonell*» (s. 3). Detta resultat av djupgående analys förberedes med citater och kritik av dels författare, för vilka »någon självständig handelsfunktion icke (tycks) finnas utan blott en transportuppgift» (s. 2), dels författare, som luta åt Röschers mening: »*Eigentlich ist die Spekulation der Grundzug jeder Handelstätigkeit*». Med stöd av de lösryckta citaten, tagna efter orden, får bl. a. J. B. Say stå för att ha satt handel »identiskt (!) med transport». I själva verket har han ganska väl förstått och förträffligt angivit, vad hans kritiker förbiser, att handeln giver impuls till varuförflyttningar, som kommunikationsväsendet besörjer. Sedan förf:n på misstolkade¹ auktorers bekostnad tillfredsställt »det rent principiella intresset» (s. 5), nedstiger han »från dessa abstrakta höjder» (s. 7) och medger, att »i den ekonomiska verkligheten handelsverksamheten nästan alltid (är) förenad med några andra ekonomiska funktioner, främst med de allra mest närbesläktade, transport och spekulation» (s. 5). Om man finge uppfatta hela denna pretiösa utläggning som ett lustigt, ehuru bra elakt skämt med vetenskaplig schablon, kunde man måhända applådera. Men förf:n uppträder på fulla allvaret

¹ S. 288 påbördas prof. Bagge en uppgift, som han näppeligen haft.
Statsvetenskaplig Tidskrift 1921. N F.

såsom vetenskapsman av facket. En allmän tankeoreda tillåter honom att tala om varjehanda i varjehanda sammanhang, utan att alltid få med de viktigaste synpunkterna, t. ex. i fråga om moderna tendensers inom handeln beroende av den allmänna ekonomiska utvecklingen (s. 13). Exemplifieringen »på svenska förhållanden» i förf:n:s »systematiska framställning över den moderna handeln» synes ske slumpvis och ej sällan röjs bristande kännedom om både historiska¹ och aktuella förhållanden. Modernare branschaffärer (efter produktionsområdena) exemplifieras med bl. a. »guldsmedsaffärer» (s. 15), medan fiskaffärer såsom särskilda branschaffärer förbehålles Göteborg och Stockholm (s. 16). Första kapitlet utmynnar, efter ett omotiverat citat av Marx och fruktlösa försök att precisera begreppet »modern handel» (bokens titel) — bl. a. såsom »världsmaknadshandel» och »kapitalistisk»; det förra epitetet förklaras innebära »det intimaste beroende av hela världsmarknaden»², om vilken den moderna handeln äger medveten kunskap, medan det senare epitetet förleder till den kostliga reflexionen, »att vi ju icke räknat handeln till produktionen och följaktligen då icke heller böra tala om kapital inom handeln» — i ett schema, uti vilket skillnaden mellan grosshandel och minuthandel försvinner bland fyra huvudgrupper med vardera fyra undergrupper, medan skillnaden mellan »gammalmodiga» och »moderna» köpmän och kunder framträder desto tydligare. Av detta schema framgår sålunda, att en skånsk jordbrukare med s. k. kommersialiserad drift i de modernaste former, därest han levererar sitt vete till Stora valskvarnen i Malmö, är att hänföra under schemats rubrik »gammalmodig producent».

Andra kapitlet om »Handelns kapital- och kreditfråga» (s. 27—79) börjar med en mycket oklar och motsägelsefull framställning av kreditens innebörd, omfattning och arter samt behandlar därefter huvudsakligen krediter mot säkerhet i varulager (s. 52—54), i utestående fordringar för sålda varor (s. 54—70) och till inköp av varor, varvid de senare än fattas såsom kapitaltillgång och realsäkerhet, än såsom lämnade mot en personalkredit, som beror av kredittagarnas kreditvärdighet. Kapital- och kreditbehoven för en affärs grundande och utvidgning i övrigt, med köpt eller förhyrd lokal o. s. v., beröras endast flyktigt och hela framställningen utgör en förvirrande blandning av »teoretiska» beräkningar, exempelvis rörande genomsnittlig lagringstid, praktiska exempel på växlande affärskombinationer, bl. a. med »industriell biverksamhet», t. ex. då konfektionsbolag »försälja såväl köpta som själv (!) förfärdigade konfektionsartiklar» (s. 38), samt reflexioner

¹ Jfr: »handeln en historiskt senare, kapitalistisk företeelse» (s. 28). — Förf:n vill »i hela denna bok bortse från allt föråldrat» (s. 198), men får väl ändå inte bortse från de ekonomiskt historiska förhållanden, som utgöra elementära förutsättningar för de nutida.

² Obs! »den moderne köpmannen ingår alltid som en del av hela världsmarknaden» (s. 204).

angående »societetens slarviga fruar» o. d. Ställvis kan dock läsaren trösta sig med någon skämtsam bit, t. ex. där förf:n försvarar metoden att höja varupriset, när rabatt beviljas vid kontant betalning, bl. a. med »att det nuvarande priset egentligen är något ytterst oklart» (s. 60). Kapitlet innehåller utom exempel på förf:ns genomgående originella sätt att interpunktera (två eller flera huvudsatser, utgörande självständiga meningar, skilda genom komma) åtskilliga stilblommor. Hela arbetet är fullt av germanismer, av vilka många äro otroligt stötande, t. ex. »förståndiga sig med sin advokat» (s. 252). Den dåliga stilen förbättras icke av den ledighet, med vilken H. inblandar utländska, företrädesvis engelska (!) uttryck och fraser: second-hand-goods, for argument's sake o. d. »The unskilled» (s. 296) kunde väl med fördel ha omnämnts såsom icke-yrkeslärd och Zolas *Au bonheur des dames* är i Sverige bekant som »Damernas parad». .

THV. AARUM: *Økonomiske sammenslutninger med monopolistisk tendens*. (Kristiania 1921). — 185 sid.

Till utgångspunkt »för trustkommitténs (i Norge) utredning angående eventuella åtgärder mot truster och andra konkurrens-hämmande sammanslutningar» vill förf:n ge en översiktlig, för den stora allmänheten lättfattlig framställning av dylika sammanslutningars förhistoria (Inledning om näringsfrihet och kapitalism m. m.), förekomst, utbredning och former i skilda länder (Kap. I, s. 10—54); de viktigaste ekonomiska, tekniska och kommersiella faktorerna vid deras uppkomst (Kap. II, s. 55—67); förutsättningarna för och räckvidden av den monopolmakt, som de med mindre eller större framgång tillvällat sig (Kap. III, 68—88); verkningarna av dess utövning med särskild hänsyn till prisbildningen (Kap. IV, s. 89—135; rättsliga ställning (Kap. V, s. 136—151) samt möjligheterna för offentlig kontroll till motverkande av deras oarter och främjande av deras allmännyttiga uppgifter, särskilt såsom bärare av mera effektiva organisationsnyheter inom produktion, handel och transport (Kap. VI, (s. 152—185). — Såsom man väntar av författarnamnet, finnes arbetet byggt på omfattande studier i den rika trustlitteraturen, som dock givetvis är svårt att följa helt »up to date». Mång akända arbeten citeras och några av de mera beaktansvärda refereras delvis. Om arbetet framträder som ett moget resultat av omfattande bokstudier, kan det emellertid icke nekas, att det också ger starkt intryck av, att förf:n stått utanför de kretsar, genom och inom vilka sammanslutningarna skapas. »En Rockefeller, en Carnegie» m. fl. (nämda i förbigående å s. 66) och deras mindre observerade vederlikar i mindre länder skulle helt visst tillerkänna de personliga initiativen och »hoppet om att kunna behärska marknaden» primatet över de objektiva faktorer i utvecklingen, som den nationalekonomiska litteraturen så samvetsgrannt framhäver, och även i de

nordiska länderna hava storbankerna, deras ledande män och finansinstitut varit på ett mycket mera avgörande sätt medverkande till sammanslutningarna, än förf:n låter ens ana. Bristerna i aktiebolagslagstiftningen synas framför allt kräva materiell kontroll över insatserna vid bolagens bildande och prospektansvar vid aktieemissioner. Huru den inititivkraft och utvecklingsförmåga, den frihet att försöka sig fram med ständiga experiment och den maktbalans, som den fria konkurrensen upprätthållit, skall finna likvärdig ersättning under utsträckt statskontroll, är ett huvudproblem, som föga beröres i arbetet, vars förtjänster dock äro betydande som populärvetenskaplig inledning till studier i ämnet.

E. F. K. S—n.

Till red. insända skrifter.

- Arkiv för patent-, mönster- och varumärkesskydd.* Organ för Svenska föreningen för industriellt rättsskydd. Utg. AXEL HASSELROT. Årg. 3. H. 3. Uppsala 1921.
- Ekonomiska Samfundets Tidskrift.* Årg. 7. H. 2. Hfors 1921.
- Festskrift för Friherre R. A. Wrede.* Utg. av Juridiska Föreningen i Finland. Hfors 1921.
- Finsk Kommunaltidskrift,* utg. av Kommunala Centralbyrån i Finland. Årg. VI. H. 3—4. Hfors 1921.
- Handelskammaren i Gefle.* 1921. H. 2. Gefle 1921.
- Historisk Tidskrift,* utg. av Svenska Historiska Föreningen genom SVEN TUNBERG. Årg. 41. H. 3. Sthlm 1921.
- Industria.* Svenska Arbetsgivareföreningens Tidning. Red. AXEL BRUNIUS. Årg. XVII. N:r 14—19. Sthlm 1921.
- Institut International d'Agriculture, Rome.* Bulletin de statistique agricole et commerciale. 1921. N:o 7—9. — Bulletin mensuel des institutions économiques et sociales. 1921. N:o 5—7. Rome.
- Kommersiella Meddelanden,* utg. av Kungl. Kommerskollegium. Årg. 8. N:r 13—18. Sthlm 1921.
- Kungl. Kommerskollegium.* Statens förlikningsmäns för medling i arbetstvister verksamhet år 1920. Sthlm 1921.
- Meddelanden från Svenska Teknologföreningen.* Red. REINHOLD NAUCLÉR. Årg. VI. N:r 47. Sthlm 1921.
- Mercator.* Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. XVI. N:r 27—39. Hfors 1921.
- Nationalökonomisk Tidsskrift.* Red. EINAR COHN. 1921. H. 4. Kbhvn 1921.
- Nordisk Försäkringstidskrift.* 1921. N:r 4. Sthlm 1921.
- Revue du Travail,* publiée par le Ministère de l'Industrie, du Travail et du Ravitaillement de Belgique. 1921. N:o 7—8. Bruxelles 1921.
- Skogen.* Populär tidskrift, utg. av Svenska Skogsvårdsföreningen. Årg. 8. H. 8. Sthlm 1921.
- Social Tidskrift,* utg. av Socialministeriet och Socialstyrelsen i Finland. Årg. 15. N:o 6—8. Hfors 1921.
- Sociala Meddelanden,* utg. av K. Socialstyrelsen. 1921. N:r 7—10. Sthlm 1921.
- Statistisk Månadsskrift,* utg. av Stockholms stads Statistiska kontor. Årg. XVI. H. 6—8. Sthlm 1921.
- Statsökonomisk Tidsskrift.* Red. THV. AARUM. 1921. H. 2. Kria 1921.
- Stockholms stads statistik.* I. Statistisk årsbok för Stockholms stad 1920. Sthlm 1921. — III. Hälso- och sjukvård 1919. Sthlm 1920. — X. Specialundersökningar N:r 11. Utlänningar i Stockholm under krigstiden åren 1914—1918. Sthlm 1920. N:r 12. Bostadsförhållanden för stadens funktionärer år 1919. Sthlm 1920. — XIV Val. Statistisk redogörelse för allmänna val i Stockholm åren 1918 och 1919. Sthlm 1920. År 1920. Sthlm 1921.
- Svensk Tidskrift.* Utg. av GÖSTA BAGGE och YNGVE LORENTS. Årg. XI. H. 6. Sthlm 1921.
- Svenska Landsbygdens Kommunaltidning.* Red. GUSTAV A. ALDÉN och JANRIK BROMÉ. 1921. N:r 6—7. Sthlm 1921.
- Svenska Stadsförbundets Tidskrift.* Red. HELGE LINDHOLM. Årg. 13. H. 5. Sthlm 1921.
- Sveriges officiella statistik.* Handel. År 1919. Av Kommerskollegium. — Industri. År 1919. Av Kommerskollegium. — Kommunala valen år 1920. Av Kungl. Statistiska Centralbyrån. — Levnadsomkostnaderna i Sverige 1913—1914. Del. I. Utredningens huvudresultat. Av K. Socialstyrelsen. — Olycksfall i arbete år 1917. Av K. Socialstyrelsen. — Sjöfart 1919. Av Kommerskollegium. Sthlm 1921.
- Tidskrift,* utg. av Juridiska Föreningen i Finland. 1921. H. 4. Hfors 1921.
- Full- och Traktatkommitténs utredningar och betänkanden.* I. Svensk Tullpolitik 1816—1911. Av ARTHUR MONTGOMERY. — II. Bomullsindustriens produktionsförhållanden. Av K. G. HAGSTRÖM. — III. Utredning angående det svenska jordbrukets produktion samt saluöverskott av spannmål. Av ERNST HÖIJER. — IV. Jämförelse mellan jordbrukets utveckling i vissa delar av Sverige samt Danmark och Norge. Av ERNST HÖIJER. Sthlm 1921.
- Wirtschaftsdienst Deutscher Volkswirt,* herausgegeben vom Hamburgischen Welt-Wirtschafts-Archiv. 1921. N:r 27—39. Hamburg 1921.
- Översikt över det allmänna ekonomiska och sociala läget.* Utarbetad inom Kommerskollegium och Socialstyrelsen med anlitande av särskilt tillkallade sakkunniga. 1921. N:r 1. Sthlm 1921.
- HECKSCHER, ELI F., Gammal och ny ekonomisk liberalism. P. A. Norstedt & Söner Sthlm 1921.
- LUNDBORG, H., och RUNNSTRÖM, J., The Swedish nation in word and picture. Hasse W. Tullberg & C:o. Sthlm 1921.
- REUTERSKIÖLD, C. A., och RINANDER, V. A., Främmande grundlagar i svensk översättning. II. Amerikas Förenta Stater. Uppsala 1921.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

SKÅNE

☛ **Malmö** ☚

== Samtliga fonder 31, 1921 ==

c:a 50,000,000 kr.,

därav garantifondsförbindelser 10,200,000 kr.

**Brandförsäkringar,
Liv-, Livränte- och Pensions-**

m. fl. försäkringar meddelas genom bolagets huvudkontor i Malmö
och genom dess agenter å alla större platser i Sverige.

■ ■ ■

**Inbrotts-, Resgods-, Vattenskada-,
Glas-, Garanti-, Skadestånds-,
Automobil- och Ansvars-**

försäkringar meddelas av

Försäkringsaktiebolaget

MALMÖ

genom bolaget Skånes agenter.